BEDENKINGEN

TEGEN EENEN BRIEF, GERIGT AAN,

EN

BIJDRAGE TOT HET ONDERZOEK NAAR DE OORZAKEN, DEN AARD EN DE KENMERKEN

DER

KRAAMVROUWENKOORTS;

DOOR

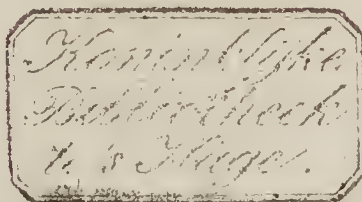
A. POTGIETER,

HEEL- EN VROEDMEESTER TE *LEIDEN*.

TE LEIDEN,
BIJ DE WED. D. DU SAAR.

1830.

Commenta opinionum delet dies.

AAN DEN LEZER!

Ik heb geene zwarigheid gevonden, de hiernevensgaande bedenkingen, bij het lezen van een' aan mij gerigten brief gemaakt, bijdrage tot mijn Onderzoek naar den aard enz. der kraamvrouwenkoorts te noemen, om reden dezelve het voornaamste bevatten, wat na de verschijning van gezegd geschrift, over dat onderwerp, in het licht verschenen is. Daarenboven meen ik het onvoldoende van de wederlegging mijner gevoelens, aangaande den aard dier ziekte, zoo overtuigend te hebben aangetoond, dat zelfs die wederlegging, veeleer, geacht kan worden eene bevestiging te zijn der bestredene inzigten.

Maar

Maar waarom met deze bedenkingen niet eerder voor den dag gekomen, zal men veelligt vragen? Welke redenen hiervoor ook hebben mogen bestaan: het is geenszins, omdat ik met dit geschrift niet spoediger gereed was! Doch waartoe hier aangetoond, dat hetzelve, reeds meer dan een half jaar, afgewerkt, onder mij berustte? Het scheen, Lezer! als of ik na de voltooijing daarvan, reeds eenigermate bevrediging had gevonden in de overtuiging, dat ik partij in mijne magt had, en dat ik, door openlijk daarvoor uit te komen, eene scherpe critiek niet vermijden kon. De Heer G. J. POOL Med^ae^. et Chir. Dr. *te Hillegom*, Lid van onderscheidene geleerde Genootschappen *en Schrijver van straks te noemen Handleiding, in plaats van mijn werk behoorlijk te* analyseren, *en redematig te beoordeelen, vaart hier en daar met hoogdravende uitdrukkingen, dikwijls te onpas, somwijlen zelfs wel eens, (naar het schijnen moet), een weinig* ironisch *tegen mij uit! Hoezeer ook zoodanige beoordeeling zonder grond is, en men dezelve misschien niet moest wederleggen, zoo wilde ik*

ech-

echter eene gunstige gelegenheid, om het nu toch afgewerkte stuk door den druk algemeen te maken, niet laten voorbijgaan, vooral ook om te doen zien, tot welke soort van schrijvers bovengemelde Heer behoort. « Er glaubt nicht, (*merkt* CLAUDIUS *ergens aan*) wie einem so wohl ist, wenn man was schreibt das gedruckt werden soll."

Ofschoon ik ongaarne den gelukstaat verstore van iemand, die in [*zulk*] *een hoog gevoel van zich zelven, wat verstand en geleerdheid betreft, veelligt, zoo verrukt daarhenen leeft, zoo heeft echter de Heer* POOL *mij in de noodzakelijkheid gebragt, om aan te toonen, dat zijn aan mij gerigten brief, in verband beschouwd met de door hem geschrevene Handleiding, eene zamenstelling is van bekende zaken, waarvan, daarenboven, de te zamenhangende brokken, een* geheel *uitmaken, in orde aan den droom van een zieke gelijk, waarvan het begin noch het einde op 't midden sluit.*

Aldus door tegenpartij zelve in de bevestiging mijner voorgedragene gevoelens aangaande vermelde ziekte versterkt, moge het blijken,

ken, dat, wanneer men minder om de eer der bekrooning, dan wel om de oorzaak daartoe leidende, het zijne tot de beantwoording van eene prijsvraag bijbrengt, en deze poging vruchteloos mogt zijn, er toch redenen kunnen bestaan, die het billijken, waarom men tot de openbare uitgaaf van zijnen arbeid besluit. Trouwens, zoodanig iemand, ik beken het, heeft voorzeker met vele zwarigheden te kampen en vele ongunstige indrukken te overwinnen. Vooreerst, heeft zoo iets den schijn van een onbillijk vonnis, waarvan men appelleert, *en dit scherpt natuurlijk de* censuur. *Ten tweede, ligt een veroordeelde altijd onder verdenking van niet geheel zonder reden zijn vonnis gekregen te hebben. Ten derde, brengt zulk eene handelwijs den auteur in het vermoeden van te groote vooringenomenheid met zijn werk, van gebrek aan zedigheid, welk vermoeden niemand meer te vermijden heeft, dan hij, die als schrijver optreedt. Alle deze opgenoemde zaken, nu, hoeveel waarheid dezelve ook mogen bevatten, wogen echter niet zwaar genoeg, om mij te overtuigen, dat beoordeelaren van prijsver-*

han-

handelingen, zelven steeds onfeilbaar zouden zijn, vooral met betrekking tot onderwerpen, waaromtrent zij zelven nog niet op eene voldoende hoogte van beschouwing staan. Daarenboven loopt er somwijlen onder zoodanige taak toch ook nog wel eens wat menschelijks, *vooral wanneer men vooraf kan onderstellen, wie de steller van het te beoordeelen stuk is. Nu komt het dikwijls maar op den persoon aan, of men* vóór *of* tegen *zal stemmen. Zoo deze waarheid iemand te hard in de ooren mogt klinken, er zijn mij van zoodanige handelwijs voorbeelden bekend. Daar er echter nog eene zekere mate van zelfvertrouwen toe behoort, om met een boek voor den dag te komen, en dit vertrouwen te sterker moet zijn bij hem, die zulks doet tegen het gevoelen van meer of min bevoegde regters, zoo heb ik desniettegenstaande gemeend, de beoordeeling van het onderhavige onderwerp, zoo als het door mij behandeld is geworden, niet alleen van de stem van enkelen te moeten laten afhangen, maar hetzelve nog steeds aan alle Genees- en Verloskundigen, ter nadere beproeving op te dragen.*

Bij-

Bijaldien wij ook weder door dezen arbeid (waarbij ik herhalingen uit mijn vroeger geschreven werk niet vermijden kon) eene schrede mogten zijn voorwaarts gegaan op den regten weg, het gezegde van VOGEL: « Die Vergleichung der alten und der neuern Zeiten in « dem Reiche unseres Wissen muss unsern Muth « beleben und uns die Hoffnung nie ausgeben « lassen, dass die dunkelsten Regionen unserer « kenntnissphäre heller Erleuchtung fähig seyen, « wenn ein Jeder, der dazu berufen ist, nicht « versäumt, noch aufhört, sein scherflein dazu « beizutragen," *zou hier deszelfs toepassing vinden.*

LEIDEN 1 April 1830.

BEDENKINGEN.

De aanval, in No. I. XXIIe Deel van den Recensent ook der Recensenten 1829, tegen mijn gevoelen, aangaande den aard der kraamvrouwen-koorts, gerigt, kwam mij niet onverwacht voor. De steller daarvan had mij, bij eene toevallige ontmoeting, reeds lang te voren, daarmede bedreigd; waarbij ik hem verzocht, mij, om der zaakswille, niet te sparen: — Nu, ik zou wel zien! — In de voorrede van het door hem beoordeelde, of liever *veroordeelde*, werk: *Onderzoek naar de oorzaken, den aard en de kenmerken der kraamvrouwenkoorts, Leyden* 1828; waarin ik mijn gevoelen aangaande den aard van bovenvermelde ziekte aan de Maatschappij van Wetenschappen te *Haarlem*, op eene daartoe uitgeschrevene Prijsvraag, had voorgedragen, schijn ik den schrijver van de *Handleiding tot de Erkenning en Genezing der kraamvrouwenkoorts*, zeer mishaagd te hebben, door aan te merken: *dat ik bij hem niet dat licht heb ontmoet,*

 het-

hetgeen ik gehoopt had te zullen vinden, *en dat hij ons*, *omtrent voorschreven onderwerp*, *op dezelfde hoogte van kennis had gelaten*, *waarop wij ons*, *desaangaande*, *reeds lang bevonden*; en verder: (zie bladz. 154 mijner Verhandeling) *dat*, *bijaldien men zich verbeelden mogt*, *tegenwoordig*, *aangaande den aard der kraamvrouwenkoorts genoeg gezegd te hebben*, *met haar grondkarakter te willen doen doorgaan voor ontsteking in de buikholte*, *van het* buikvlies voornamelijk, *bijzonder gewijzigd door de eigenaardige kenmerken van de heerschende ziekte des tijds*, — *ik meende te mogen beweren*, *dat men zich dan*, *zonder meester van zijn onderwerp geweest te zijn*, *met eene zeer bekende en gewone beschouwing van deze ziekte bezig gehouden*, *en men eigenlijk niets meer gedaan had*, *dan uit negen en negentig van die soort van boeken*, *in dien geest* (hoe voortreffelijk ook) *bearbeid*, *het honderdste te hebben zamengesteld.*

De Heer POOL nu, met wien ik hier te doen heb, schijnt zich zoodanige uitdrukkingen te hebben aangetrokken, en daarop moge het spreekwoord gelden: *Dien de schoen past*, *trekke hem aan!*

Ofschoon ik het allerminst gezind ben, mij tegen het geschrijf van bovengenoemden Heer te verdedigen, zoo kan ik op gemelde tegenspraak niet geheel zwijgen, ten einde mijn geschrift

schrift door sommigen niet ongelezen, en *a priori*, naar de uitspraak van mijn' beoordeelaar mogt worden veroordeeld, en alzoo de zaak zelve daarbij schade lijden.

Voor en aleer ik den inhoud van den brief ter beantwoording naga, meen ik, voor hen, die mijne verhandeling niet gelezen hebben, vooraf te moeten laten gaan, dat ik die hoogstgevaarlijke, en zoo zeer te duchten ziekte, welke men kraamvrouwenkoorts noemt, het regt heb laten wedervaren, van eene oorspronkelijke ziekte te zijn, zonder voorafgegane zwangerschap en verlossing, noch buiten het kraambed bestaanbaar. Omtrent de bepaling van het daarbij plaatselijk lijdend deel in den onderbuik, (waaromtrent nog altijd de gevoelens zoo uiteenloopende waren), heb ik een' geheel anderen, dan den gewonen, weg van beschouwing ingeslagen, op ondervinding gegrond, en bestaande in de vermelding van eene bijzondere ziekelijke verstoring der baarmoeder, vroeger door de ziektekundige-Ontleedkundigen minder naauwkeurig opgemerkt, en naderhand door hem, die dezelve het eerst beschreef, *putrefactio uteri* genoemd. Voorts heb ik getracht, aan te toonen, dat, hetgeen men ons tot hiertoe voor *Peritonitis* of *Metritis puerperalis* heeft opgedischt, en over het algemeen onder den naam van kraamvrouwenkoorts, als eene bijzondere ziekte, heeft doen voorkomen, niets anders dan een mengsel

van ziekten en verschijnselen is, zonder eigendommelijk bestaan of grondkarakter, waarom men in de bijzonder voorheerschende ziektegesteldheid, nu eens ontstekingachtig, dan eens *gastrisch* of zenuwachtig, het wezen dier koorts gezocht heeft, in plaats van dit, als iets, van het wezen derzelve afhankelijk, of zich toevallig daarmede verbindende, te erkennen. Van hier, dat men dezelve nu eens voor eene ontstekingskoorts, dan eens voor eene gal- rot- of zenuwkoorts, enz. heeft verklaard, waaruit wederom het zoo onzekere standpunt voortsproot, van waar de *Therapeutici*, met betrekking tot derzelver genezing, uitgingen. Met bestrijding van de meest gewone gevoelens omtrent de kraamvrouwenkoorts, ook dat het karakter derzelve, eigenlijk, in eene ontsteking van het buikvlies zou bestaan, kom ik tot het besluit: *dat de kraamvrouwenkoorts eene bijzondere ziekte is, en dat, zal de bijvoeging van het woord* puerperalis *van eenige beteekenis zijn, die ziekte zich noodwendig als eene eigendommelijke vertoonen moet; als eene zoodanige namelijk, die het kraambed alleen toebehoort, zonder zich door onderscheidene, toevallig van buiten aangebragte oorzaken te ontwikkelen; maar eene voorbeschiktheid van de zwangere ten grond heeft, die nog moeijelijk te verklaren is, en waarvan men tot nog toe niet veel meer kan zeggen, dan dat zij in eenen nog ongekenden, eigendommelijken toe-*

stand

stand des levens van zekere vrouwen, slechts, naar het schijnt, bestaat.

Zonder hier te zullen ophalen van eene veeljarige praktijk, zoo meen ik hier toch te mogen aanvoeren, dat ik nu reeds meer dan twaalf jaren de verloskunde uitoefen, en gedurende dien tijd nog al een aanzienlijk getal vrouwen in de verlossing bijgestaan, en dezelve, daarna, in het kraambed, gadegeslagen te hebben. Nimmer echter heb ik van die zoo beruchte buikvliesontsteking, bij kraamvrouwen, iets vernomen, hoe ook de verlossing geweest ware. Dit toch verbeelde ik mij, zou wel eens het geval geweest zijn, daar, gelijk men beweert, deze ziekte, als kraamvrouwen-koorts, niet zoo zeldzaam is. Zonder hier evenwel de ondervinding van anderen iets te kort te willen doen, zoo toonden, daarentegen, de waarnemingen, die ik en anderen (zoo als *Prof.* BERNARD, *Dr.* LUHRMAN, *Dr.* ZEEWOLD en *Dr.* VAN KAATHOVEN alhier) in der tijd met mij, aangaande eene ziekte bij kraamvrouwen gedaan hebben, bij de lijkopeningen van zoodanige vrouwen, als gewrocht of bestanddeel van die ziekte, vermelde aandoening der baarmoeder. Terwijl bovengenoemden, ik twijfel er geenszins aan, niet ongezind zullen zijn, die waargenomene ziekte, voor zoodanige, hoogst gevaarlijke, toestand der kraamvrouw te verklaren, als waarvoor men de kraamvrouwen-

koorts gewoon is te houden, zoo heb ik voor mij geene zwarigheid gemaakt, dezelve, bij voorkeur, diegene te noemen, welke bij vele schrijvers, regtstreeks, onder den naam van die onrust verwekkende ziekte, *kraamvrouwen-koorts*, voorkomt.

Nu treedt de Heer POOL, op eene niet weinig hoogdravende wijze, in den vorm van eenen brief, met zijne wederleggingen tegen mij op, die, zoo als het gewoonlijk bij beoordeelingen van partijdige menschen gaat, niet altijd even goed doordacht zijn, gelijk al aanstonds blijken zal. Hij begint met te zeggen: „*dat, daar men thans bijna algemeen niet meende te verschillen omtrent den aard en het wezen der kraamvrouwen-koorts, hoezeer men het aangaande haren zetel nog eenigermate oneens is, de verschijning van mijne verhandeling, over dat onderwerp, den geneeskundigen niet weinig moest bevreemden, in welke ik beweer, dat de aard dezer koorts geenszins ontstekingachtig is, maar door eenen geheel tegenstrijdigen toestand zou veroorzaakt worden, waarvan de zoogenaamde* putrefactio uteri *een gewrocht uitmaakt.*"

Dat wij thans omtrent de oorzaken, de natuur enz. der kraamvrouwen-koorts, bijna, niet algemeen meer zouden verschillen, wie zou dit met den Heer POOL durven beweren?! Is niet het gezegde van BURSERIUS: *de hujus morbi natu-*

tura, causis, et curatione, tantam invenio inter scriptores dissensionem, tantam opinionum varietatem, ut cui tirones habeant fidem quem ut ducem sibi proponant discerni minime possit, nog van schier even groote kracht en toepassing, als toen deze geleerde dit schreef?

Maar, hoe zal men, daarenboven omtrent den aard en het wezen eener ziekte niet steeds *moeten* verschillen, zoolang men het nog, gelijk de Heer POOL zelve te dezen aanzien erkent, omtrent den zetel derzelve *oneens* is? Wat baat toch alle bespiegelende redenering, aangaande eene ziekte, als men onkundig is van den zetel des kwaads? Zou ook de Maatschappij van Wetenschappen te *Haarlem*, en de Geneeskundige Commissie te *Amsterdam*, over dit onderwerp wel prijsvragen hebben uitgeschreven, wanneer het hiervoren geopperde waarheid ware? Neen! Omtrent den aard der kraamvrouwen-koorts bestaat er bij de meesten eene nog even groote onbebepaaldheid en tegenstrijdigheid van begrippen, als voorheen, wat ook de Heer POOL moge beweren, gelijk het heer van middelen, hetgeen tegen deze schrikkelijke ziekte is aangeprezen geworden, nog steeds het duidelijkste bewijs van het ontoereikende aller theoriën betrekkelijk dezelve oplevert.

De verschijning van mijne Verhandeling moge nu aan den Heer POOL, vreemd voorkomen: veelligt is wel in dat vreemde, de kiem van onze

na-

nadere ontwikkeling van kennis in dezen gelegen, en de tijd is misschien niet zoo ver meer af, dat zich de stem van een meer bezadigd en onpartijdig oordeel, hieromtrent, zal doen vernemen. Aan zoodanig een oordeel, dat minder voorbarig beslist, en met meer voldoende ondervinding te dezen is toegerust, zal ik mij gaarne onderwerpen.

De Heer POOL gaat vervolgens voort met ons te verzekeren: « *dat hij zich omtrent de gegrondheid van het thans bijna algemeen aangenomen gevoelen aangaande den aard der kraamvrouwen-koorts, zoozeer overtuigd houdt, dat hij zich moeijelijk eene andere dan ontstekingziekte kan voorstellen, wanneer zij uit stoornissen des kraambeds* (welke?) *haar ontstaan verkrijgen moet.*"

De spreuk, *il y a des choses que dit tout le monde parce qu'elles sont dites une fois*, zij ook hier van toepassing.

Dat de kraamvrouwen-koorts uit stoornissen (welke? blijft hier nog steeds de vraag) kan ontstaan, is eene zeer onbepaalde uitdrukking; en ofschoon genoemde schrijver zich moeijelijk eene andere, dan ontstekingziekte bij de kraamvrouw, uit die stoornissen des kraambeds kan voorstellen, zoo zullen de door hem bedoelde storingen voorzeker de zoodanige zijn, waarop, gelijk in ieder ander geval, ontsteking kan volgen. Wat de kraamvrouwen-koorts betreft: eene menigte

van

van schrijvers zou er op te noemen zijn, die dezelve, integendeel, voor eene koorts van eene hoogst *asthenische* natuur houden. HECKER (1), onder anderen, houdt dezelve voor een *typhus*, het zij *putridus*, het zij *nervosus*; terwijl MICHAËLIS en HORN, en daarenboven HUFELAND, het karakter der ziekte in eene *asthenische* aandoening van den onderbuik stellen, die, bij eenen hoogeren graad, in eene zoogenaamde ontsteking van dezelfde natuur overgaat. Wanneer eene kraamvrouw 14 dagen na de verlossing door ziekte overvallen wordt, zoo kan deze, volgens HUFELAND, *typhus*, *febris gastrica*, of dergelijke *morbi sporadici* of *epidemici* zijn; doch zij vertoont zich dan anders als de *febris puerperalis*, en is eene gewone ziekte, doch die eene kraamvrouw overvalt, en waarvoor deze niet minder dan andere menschen is blootgesteld (2). Bij de kraamvrouwen-koortsen, welke FRORIEP behandelde, was de ziekte van eene *typhöse* natuur, en hij gaf vlug opwekkende middelen, terwijl de lijkopeningen hem ook deden zien, dat de baarmoeder bij dezelve was aangedaan. Uit de verschijnselen, welke ik zelf bij die ziekte heb waargenomen, is de oorzaak derzelve mij voorgekomen niet *materieel* te zijn, en ik kan voor alsnog niet van het denkbeeld terugkomen, dat haar karakter niet

(1) *Um die Krankheiten zu heilen* I d. bladz. 425.
(2) *Pract. Journ.* 20 d. Ister St. bladz. 162.

niet *asthenisch* zoude zijn, en meer als zoodanig moet behandeld worden. Dit nu schijnt den Heer POOL zeer veel ongerustheid te baren, waarom hij, *behalve om zoo vele andere redenen*, (welke?) wegens het groot nadeel, hetwelk uit de toepassing van mijn gevoelen, op de behandeling der kraamvrouwen-koorts, zou kunnen voortspruiten, des te meer aanleiding meende te hebben, de pen op te vatten, naarmate hem de bewijzen ter staving mijner stelling ongenoegzaam en zwakker toeschenen.

Behalve dat in dezen, zoo als duidelijker nog blijken zal, weinig gezag aan de pen van den Heer POOL toegekend mag worden, zoo zal hij zich over het gevaar, hetgeen uit de door mij voorgedragene wijze van behandeling in de kraamvrouwen-koorts zou kunnen voortspruiten, niet zoo zeer behoeven te bekommeren, om reden die wijze van behandelen, niet algemeen voorgesteld, maar op de natuur der ziekte, die ik als kraamvrouwenkoorts voorgedragen en beschreven heb, gegrond is. Men leze verder, wat ik omtrent de behandeling van ziekten in het kraambed heb gezegd (3). Aldaar zal men vinden, dat, naar gelang van omstandigheden, de voor elken ziektetoestand passende *apparatus medicamentorum* te pas kan komen, wanneer men slechts, om wel te onderscheiden, met betrekking tot ons onderwerp,

(3) Zie bladz. 153 tot 186 mijner Verhandeling.

werp, de volgende verdeeling der ziekten in het oog houdt; de verdeeling namelijk in diegenen, welke der vrouw in het algemeen, zoowel buiten als in de zwangerschap en gedurende het kraambed kunnen overkomen; en in de wezenlijke, der kraamvrouw als zoodanig in het bijzonder aantastende, en voor haar leven, boven allen, zoo gevaarlijke ziekte. Terwijl de Heer POOL ons, in navolging van anderen, als kraamvrouwenkoorts, een mengsel van ziekten en verschijnselen opdischt, zoo leidt mijn plan daar henen, om de kraamvrouwenkoorts, als eene oorspronkelijke ziekte te doen voorkomen, en dezelve niet te benoemen naar het verschil harer mogelijke zamengesteldheden, met welks verklaring men zich steeds meer heeft bezig gehouden, dan wel met de navorsching van de eigendommelijke, oorspronkelijke natuur dezer ziekte zelve: zoo is men b. v. (en dit gelde voor meer dan eenen ziekte-toestand) niet geregtigd, ofschoon het gevallen moge geven, waarin, gedurende de kraamvrouwenkoorts, *gastrische* verstoringen, oogenschijnlijk, voor handen zijn, deze, voor de oorzaken van gene te houden. Gelijk de *febris gastrica per se* wel nimmer het karakter van de zoo doodelijke kraamvrouwenkoorts zal aannemen, wanneer de kraamvrouw daardoor overvallen mogt worden, maar den gewonen loop van vermelde ziekte-soort (*gastrisch*) zal houden, zoo blijft de *febris puerperalis*, door de haar eigendomme-

melijke teekenen gekenmerkt; eene ziekte, in gevaarlijkheid alle andere ziekten, door welke de vrouw in het kraambed overvallen kan worden, verre overtreffende; die niet anders dan in het kraambed voorkomt, en welke met andere, in haren aard beter gekende, en in het kraambed meermalen voorkomende ongesteldheden, minder vermaagschapt is, dan men over het algemeen schijnt te denken. Te willen aannemen, dat deze koorts nu eens *febris gastrica*, dan weder *catarrhalis* of *inflammatoria* enz. zou zijn, schijnt mij evenzeer bezijden de waarheid, als het ongerijmd zou zijn te veronderstellen, dat eene der genoemde koortssoorten bij een' man, kraamvrouwenkoorts zoude kunnen worden.

Daar volgens de stelling van meest allen, die over de kraamvrouwenkoorts geschreven hebben, deze koorts zelden *rein* en *eenvoudig* voorkomt, maar onderscheiden gewijzigd en zamengesteld door de *epidemische* en *stationnaire* ziektegesteldheid, zoo merkt de Heer POOL op bladz. 65 zijner Handleiding, in dien geest aan: « *Hoe dwaas dan, om deze ziekte eenzijdig te* « *willen behandelen.* In sporadische *en een-* « *voudige gevallen zal dit met eene geschikte* « *geneeswijze gelukken; maar hoeveel zal men* « *daarbij te kort schieten, wanneer er* compli- « catien *bestaan, die nog hare eigene opmerking* « *verdienen.*" Dat eene ziekte onderscheidene wijzigingen kan ondergaan en zamengesteld worden,

den, en de behandeling alsdan daarnaar moet ingerigt zijn, zal ik niet tegenspreken. Maar, wanneer men van eene ziekte zegt: *dat dezelve zelden rein en eenvoudig voorkomt, maar onderscheiden gewijzigd en zamengesteld*, dan sluit zulks toch, noodwendig, met betrekking tot die zeldzame gevallen, het denkbeeld van eenig grondkarakter van zoodanige ziekte, in. Het een veronderstelt hier het ander. Mag ik nu vragen, welk een grondkarakter men de kraamvrouwkoorts toekent, wanneer zij zich *eenvoudig* en *rein* voordoet, in welke gevallen de behandeling met eene geschikte geneeswijze zou gelukken? Die het antwoord, hierop, in de Handleiding van den Heer POOL wil zoeken, zoekt te vergeefs!

Het is er immers verre af, dat de kraamvrouwenkoorts eene eenvoudige ontstekingziekte genoemd zoude kunnen worden, waarvan de behandeling met eene geschikte geneeswijze zoo gemakkelijk zou gelukken. Ook de Heer POOL geeft in vermeld geschrift over de kraamvrouwenkoorts, ons eene beschrijving van ziekten, die verre zijn van tot de kraamvrouwenkoorts te behooren. Men spreekt van grondkarakter dezer ziekte, zonder aan te toonen, waarin hetzelve eigenlijk bestaat.

Ik laat het den onbevooroordeelden Geneesheer ter beoordeeling over, of het door mij aangevoerde, ons niet veeleer uit den maalstroom van verwarring aangaande vermelde ziekte zal brengen, dan

wan-

wanneer wij voort blijven gaan, de kraamvrouwenkoorts als eene *amalgame* van ziekten en verschijnselen te beschouwen. Ook zal, na deze kleine opheldering, mijne voordragt, omtrent de behandeling van de door mij waargenomene kraamvrouwenziekte, niet zoo nadeelig meer voorkomen, dan het naar POOL's oordeel wel scheen.

Ofschoon de Heer POOL zoo vriendelijk is, van mij gaarne den lof toe te kennen, dat ik de wording en het ontstaan der zoo vaak in twijfel getrokkene *putrefactio uteri* heb pogen op te helderen, en duidelijk te maken; zoo kan ik echter over deze, door mij als bestanddeel der kraamvrouwenkoorts voorgedragene aandoening der baarmoeder, met den Heer POOL niet spreken, daar hij, bij gebrek aan ondervinding in dezen, over het verband van dezelve met die koorts niet oordeelen kan; waarom hij dan ook in zijne Handleiding, bij gelegenheid, dat hij van de rotaardige zamenstelling der kraamvrouwenkoorts spreekt (4), trots het inzigt van in dezen beter onderrigten, er toe komen kan, zich, op deze wijze, desaangaande, uit te drukken: « *De* putrescens *der baarmoeder tot ons be-* « *stek niet behoorende, wordt naar de voor-* « *schriften, deswegens door* BOER *opgegeven,* « *behandeld.*" Hierop komen wij, echter, nog wel eens nader terug!

« *Het*

(4) Zie bladz. 117.

« *Het gevoelen van den Weener Hoogleer-*
« *aar, dat deze ziekte bij uitsluiting toebe-*
« *hoort aan de* uterus praegnans, *en dat zij*
« *de kwaadaardigste koorts is, waardoor eene*
« *kraamvrouw kan worden aangetast, zult gij*
« (aldus vervolgt de Heer POOL) *toch voor een*
« *geldig bewijs niet willen laten doorgaan, dat*
« *deze ziekte een bestanddeel der kraamvrou-*
« *wenkoorts uitmaakt?*" Waarom niet, moge ik hier vragen? Behalve dat dit op zich zelf reeds als voldoende zou kunnen worden geacht, om die ziekte, juist om haar groot gevaar en ongeregeld beloop, kraamvrouwenkoorts te noemen, zoo voegt BOER (hetgeen de Heer POOL ook had kunnen lezen) er verder nog bij: *dat het namelijk niet als onwaarschijnlijk kan worden geacht, dat die ziekte, welke bij vele* auteuren *regtstreeks onder den naam van kraamkoorts voorkomt, dikwijls niets anders is, dan een verschijnsel van gezegde aandoening der baarmoeder.* Ook Dr. BISCHOFF (5), over de kraamvrouwenkoorts handelende, maakt geene de minste zwarigheid meer, om van die kwaadaardige ziekte der kraamvrouw, waarbij men, na den dood, de baarmoeder rottig-bedorven gevonden had, en derzelver inwendige vlakte met grijzen, rot-

(5) Zie de leer der ontsteking van den Onderbuik, bladz. 271.

rottigen etter bedekt was en verzworen bleek te zijn, te zeggen: « *Deze hoogst verderfelijke « kraamvrouwenkoorts of eigenlijk kwaadaardigste koorts der zwangeren, begint in de « laatste maanden vóór de verlossing aan de « inwendige vlakte der zwangere baarmoeder en « schijnt haren grond te hebben in eene sluipende ontsteking van den mond en hals der « baarmoeder, welke, onder den bedriegelijken « vorm van rheumatische pijnen of krampen, « in het verborgen woedt, aanvankelijk slechts « eenen geringen invloed op de verrigtingen des « ganschen ligchaams uitoefent, en eerst met « de verlossing en het kraambed door verstervi ng en rotting der baarmoeder* (PUTREDO « UTERI) *schielijk en eensklaps hare kwaad« aardigheid openbaart.*"

TEMLER (6) is, wat het wezen der *putrescentia uteri* betreft, van meening, dat dezelve uit eene algemeene *adynamische diathesis* voortspruit, die, na de verlossing, in de baarmoeder een' nog hoogeren graad bereikt, en derzelver binnenste oppervlakte aangrijpt, dewijl het slijmvlies aldaar bijzonder verslapt en tot afsterven geneigd is, waarbij, volgens hem, tevens eene *materies peccans* in aanmerking komt. Na deze bepaling houdt de schrijver zich nog inzonderheid be-

(6) Diss. Med. de uteri putrescentia. Auct. Alexio Frid. TEMLER. Dorpat. 1826.

bezig met de beschouwing van het verband, hetgeen er tusschen de *putrefactio uteri* en de *febris puerperalis* bestaat.

LUROTH maakt de beschouwing dezer ziekte ook ten onderwerp van eene *inaugurale dissertatie* (7). In vermeld *Bulletin* lezen wij onder anderen: « *L'hysteromalacie, autrement la pu-* « *trescence de l'uterus, a attiré l'attention des* « *medecins depuis les traveaux de* BOER; *ce ra-* « *mollissement, que n'a guère lieu que dans l'é-* « *tat de grossesse et dans la periode puerpe-* « *rale, est un des plus facheux quant a ses* « *resultats, et il ne se rencontre jamais plus* « *fréquemment que dans les fievres puerpéra-* « *les malignes, dont il constitue alors le prin-* « *cipal danger. Son traitement fait presque* « *la desespoir de la medecine.*"

Uit het alhier aangevoerde, waarmede ik, eerst na de uitgave van mijn Onderzoek naar den aard der kraamvrouwenkoorts, ben bekend geworden, blijkt het meer en meer, hoezeer het ook de aandacht van anderen getroffen heeft, om de *putrefactio uteri* met de kraamvrouwenkoorts te vereenigen. En ofschoon de vermelding van het bestaan der zoo evengemelde aandoening der baarmoeder, door mij, niet nieuw is, zoo heb ik ech-

(7) Essai sur le ramollissement et la putrescence de l'uterus; *Strasbourg* 1827. — Zie ook Repertoire général d'anatomie. Tom. V. 1828. pag. I; en Bulletin des sciences Medicales redigé par M. DE FERMON. N°. 3 Mars 1828.

echter het gewigt derzelve met nieuwe daadzaken aangetoond, en de tijd, die getrouwe en zekere proefsteen van al wat nieuw moge schijnen of zijn, zal ook hier met derzelver beslissende stem uitspraak doen, en den strijd beslechten.

Wat aangaat de naam van *putrefactio uteri:* hierboven wordt van dezelve, behalve *de hoogst-verderfelijkste kraamvrouwenkoorts*, nog gezegd. *de kwaadaardigste koorts van zwangere vrouwen te zijn.* Daar ik vermelde verstoring der baarmoeder, ook hierom, als het plaatselijk lijdend deel in de kraamvrouwenkoorts te moeten uitmaken, beschouwd heb, omdat dit ingewand het grootste aandeel in de zwangerschap heeft, zoo vindt de Heer POOL hierin den grond tot de aanmerking: « *dat men daaruit, indien* « *men alleen* logisch *redeneert, slechts deze ge-* « *volgtrekking mag afleiden, dat de* Uterus *het* « *lijdend deel in ziekten, eigen aan de zwan-* « *gerheid, uitmaakt, overmits men dit ingewand,* « *gedurende het kraambed, het grootste aandeel* « *niet toekennen kan. Eene ziekte daarentegen,* « *die den naam van kraamvrouwenkoorts voert,* « *kan men, indien redenering alleen zou mogen* « *beslissen, niet in de zwangerschap zoeken,* « *maar moet hare oorzaak in het kraambed hebben.*" De zoogenaamde *Putrefactio Uteri* kan alzoo het plaatselijk lijdend deel bij de kraamvronwenkoorts niet zijn. Zoo zeer de Heer POOL, hier, oppervlakkig beschouwd, gelijk moge schijnen te heb-

hebben, zoo dwaalt men; echter, met de te voorschijntreding eener ziekte, die haren grond in de zwangerschap heeft, steeds tot dat tijdperk te willen bepalen, en het een niet te beschouwen als voorbereiding van het ander, even gelijk het tegenwoordig bestaan of leven van vele dingen ontwikkeling van, of voorbereiding tot een ander, volgend is. De Heer POOL stelt hier grenslijnen, waar de Natuur dezelve niet gesteld heeft. Is het niet genoegzaam bekend, dat, even gelijk vele slepende ziekten, gedurende de zwangerschap, beteren, en, na dezelve, weder verergeren, zoo ook de zwangerschap en de verlossing ziekelijke gesteldheden, en wezenlijke ziekten ontwikkelen en veroorzaken kunnen, die, of reeds in het kraambed uitbreken, of eerst naderhand zich openbaren? De zwangerschap oefent ongetwijfeld den grootsten invloed op het vrouwelijk ligchaam uit en brengt in hetzelve de gewigtigste veranderingen te weeg. En ofschoon het er verre af is, dat die staat eenen ziekelijken toestand genoemd zoude kunnen worden, veelmin eene ziekte, terwijl het gansche vrouwelijk *organismus* voor dezelve berekend en ingerigt is, zoo kan, echter, niettegenstaande dit alles, zelfs het regelmatig, en hoeveel meer nog het onregelmatig beloop der zwangerschap en verlossing, wegens de daaruit voortspruitende veranderingen in hetzelve, tot eene menigte van afwijkingen aanleiding geven, die zich juist het

 meest

meest na de verlossing, als *morbi deuteropathici* vertoonen. *Der Charakter dieser Zufälle drükt sich mehr in einem deprimirten, seltener in einem exaltirten Zustande dieses oder jenes oder mehrerer Systeme und Functionen aus*, merkt FRORIEP aan, (hetgeen ook bij de behandeling derzelve niet uit het oog mag worden verloren) gelijk het dan ook uit de meest gewone verschijnselen, zoo als van zwakte, matheid, krampen enz. merkbaar, en uit de hier werkzaam geweest zijnde oorzaken verklaarbaar wordt. Tot deze oorzaken behooren: vermindering der bloedmassa, deels, onmiddelijk, door sterker of geringer bloedverlies, gedurende en na de geboorte; deels daardoor, dat tot voeding der vrucht meer bloed verbruikt wordt, dan in de zwangerschap, of na het ophouden der *menstruatie*, in het ligchaam der vrouw terug blijft, of aanwezig is, waartoe men ook nog brengen moet, dat de bloedbereiding zelf menigmaal gestoord is. Voorts de moeijelijker gemaakte en gedeeltelijk gestoorde spijsvertering door de uitzetting van de zwangere baarmoeder, en de daardoor veranderde ligging van de ingewanden; vooral bij gebrek aan beweging in den laatsten tijd der zwangerschap. Bovenmatige pijn en inspanning der spieren, gedurende de verlossing worden bij teedere vrouwen somtijds gevolgd van een naauwelijks herstelbaar verlies der krachten, waarbij men ook nog de verkeer-

de aanwending van *medicamenten*, en onnoodige aderlatingen kan voegen, die verslappen en uitputten; of, dat men, de tot hiertoe plaats gehad hebbende gezonde en ruime diëet der zwangere, van het oogenblik der verlossing af, tot karnemelksoepen, en dergelijke dunne spijzen bepaalt, terwijl de ongelukkige vrouw, zich beklagen moet, van, bij hare verlossing, niet veel gewonnen te hebben, maar, daarentegen, veeleer, uit den staat van, gezondheid en overvloed, tot ziekte en honger zich overgebragt te zien. Zijn de alhier opgegevene oorzaken niet vermogende genoeg, om te mogen veronderstellen, dat er zich reeds vóór de verlossing, gedurende de zwangerschap, bij de vrouw ongesteldheden en ziekten kunnen ontwikkelen van eenen *asthenischen* aard, die eerst, bij haar, als kraamvrouw, uitbreken? Alzoo kan ook de voornoemde aandoening der baarmoeder zich, gedurende de zwangerschap, op eene sluipende wijze ontwikkelen, en eerst na dezelve, gedurende het kraambed, hare kwaadaardigheid openbaren.

Ik meen hiermede dan ook duidelijk genoeg te hebben aangetoond, dat eene ziekte, die den naam van kraamvrouwenkoorts voert, (wanneer wij minder aan woorden, dan aan zaken, blijven hangen) zeer wel derzelver oorzaak in de zwangerschap kan hebben, hoezeer de Heer POOL van gevoelen is, dat dezelve zich niet slechts gedurende het kraambed in hare woede moet

ver-

vertoonen, maar ook hare oorzaak in hetzelve, en wel *in de gestoorde kraamverrigtingen*, gezocht moet worden. Ik geef hier den schrijver des briefs zijne eigene woorden terug: « *Alle* « *redenering* (hoe logisch ook!) *ter zijde, waar* « *ervaring beslissen moet.*" Voegen wij hierbij hetgeen de Heer POOL, op bladz. 15 en 16 van zijne *Handleiding*, aanmerkt, waardoor hij zichzelven in dezen het meest tegenspreekt: « *Zelfs* « *heb ik* (merkt hij aan) 36 *uren na de ver-* « *lossing den dood zien ontstaan; en* SACHT- « LEBEN, CURT SPRENGEL, SIEBOLD *en meer* « *anderen gewagen, van in* 24 *uren deze ziekte* « *een doodelijk einde te hebben zien nemen;* « *maar ik geloof met den laatstgenoemde, dat* « *in die gevallen* (let wel Lezer!) *het eerste* « *tijdperk, reeds* tijdens de zwangerschap, vóór « de verlossing *is begonnen.*"

Even gelijk de Heer POOL enkel aan de wijze van uitdrukking blijft hangen, doch niet te min, gelijk wij hier zagen, zaken aanvoert, die volkomen overeenstemmen met die gene, welke hij in mijne verhandeling, zoo het schijnt, wenschte te missen, zoo heeft men omtrent den vorm aangevoerd, dat onder kraamvrouwenkoorts eene andere ziekte, dan de door mij beschrevene, verstaan moet worden, aangezien in dezelve maar zeldzaam volkomen ontwikkelde koorts aanwezig is, of slechts hoogst onregelmatige koortsaanvallen voorhanden zijn. Mag ik hierop antwoorden, dat ook juist, (niettegenstaande den naam van

kraam-

kraamvrouwenkoorts), die vreemde koortsvorm, hetwelk, gelijk Dr. SCHMITT te regt aanmerkt, niets anders, als een gevolg van gebrek aan terugwerking is, waarbij het, uit zwakte der levenswerkzaamheid slechts aan genoegzame verschijnselen ontbreekt, een bewijs voor mijne stelling is. De verweekingen der organen, met welke ziektetoestand wij eerst later zijn bekend geworden, en waaronder de *putrefactio uteri*, als bestanddeel der kraamvrouwenkoorts, gebragt kan worden, zijn zelden van eene regelmatige aanhoudende koorts vergezeld; immers, het kenschetschende karakter der kraamvrouwenkoorts zelve. Dikwijls ontbreken alle verschijnselen van koorts, of dezelve treden zeer onordelijk te voorschijn. Er voegen zich slechts op het laatst toevallen van eene *adynamische* koorts bij, welke echter zoo ongeregeld zijn, dat aan eene eigenlijke *typheuse* koorts niet eens gedacht kan worden. Het komt er hier op aan, wat men eigenlijk door koorts verstaat. Ofschoon koorts, voorzeker in zeer vele gevallen, voor de algemeene, *Sympathische* uitdrukking van plaatselijke prikkeling is te houden, (welke geprikkelde toestand echter geenszins *altijd* ontsteking mag worden genoemd, daar dezelve ook door *congestien* en krampen kan worden te weeg gebragt) zoo kan echter ook door algemeene levenszwakte, en dit is hier van bijzondere toepassing, krachtens de daardoor te weeg gebragte *disharmonie* in het *organismus*, als derzelver uitdruk, koorts, (want

hoe

hoe zullen wij dit anders noemen,) worden te weeg gebragt.

Het aangevoerde door den Heer POOL, met het gezegde van BURSERIUS, dat de kraamvrouwenkoorts eene ziekte zou zijn, *qui a partu ipso proxime consequitur*, is almede, op grond van latere ondervinding, een zeer zwak bewijs, om er, *a priori* uit te veronderstellen, gelijk bovengenoemde wil, dat de *putrefactio uteri* (*die toch, volgens mijne verklaring, reeds bij de geboorte een' aanmerkelijken graad van ontwikkeling zou verkregen hebben,*) geen bestanddeel der kraamvrouwenkoorts zou kunnen uitmaken. Wanneer BURSERIUS, met dit gezegde, te kennen heeft willen geven, dat de kraamvrouwenkoorts, als op de verlossing volgende, daardoor zou worden te weeg gebragt, dan nog kan de Heer POOL, in zijn belang, dit gezegde niet aanhalen, daar hij even te voren aanmerkt: *dat de kraamvrouwenkoorts zich niet slechts gedurende het kraambed in hare woede behoort te vertoonen, maar hare oorzaak ook in hetzelve, in de gestoorde kraamverrigtingen* (8), (dus niet in de verlossing) *gezocht moet worden.*

Mijn beoordeelaar is het in zijn gevoelen, omtrent de kraamvrouwenkoorts, nog niet regt met zichzelven eens; want nu eens laat hij, met boven-

(8) Lees hierover mijne Verhandeling van bladz. 171 — 185.

vengenoemden, het eerste tijdperk der kraamvrouwenkoorts (terwijl hij het in mij verwerpt om haar dreigend bestaan reeds vóór de verlossing te stellen) *reeds, tijdens de zwangerschap, vóór de verlossing intreden, of liever tijdens eene langdurige verlossing*, en vervolgens weder *in het kraambed, de oorzaak van gezegde koorts, in de gestoorde kraamverrigtingen, zoekende.*

Doch gaan wij verder, en zien wij, wat er zij van de verdere tegen mij gerigte beschuldigingen: « *Gij komt bladz. 111* (aldus gaat de « Schrijver voort) *tot een ander gedeelte, om* « *de oudheid der* putrefactio (uteri) *uit Schrij-* « *vers van vroegeren en lateren tijd aan te* « *toonen. Na hier gezegd te hebben, dat gij* « *de natuur der kraamvrouwenkoorts, volgens* « *de voorgestelde vraag, hebt beantwoord* (?) « *gaat gij over, alvorens die oudheid u-* « *wer ziekte aan te toonen, tot het be-* « *toog, dat de* uterus *het lijdend deel in de* « *kraamvrouwenkoorts uitmaakt.*" Mijne eigene woorden, ter aangehaalde plaatse gebezigd, zijn hier ongetrouw overgebragt. Ik heb aldaar het volgende gezegd: « Na de vragen beantwoord te hebben, die ik mij voorstelde, met oogmerk, om, volgens mijne wijze van zien, de afkomst der oorzaken en de natuur der kraamvrouwenkoorts aan te toonen, zal ik, tot staving mijner voorge-

dra-

dragene stellingen en inzigten, betrekkelijk deze ziekte, nog eenige bewijzen daarvoor uit de oudheid aanvoeren." Ik zie nu geenszins in, hoe hier aanmerkingen kunnen vallen, noch, wat de Heer POOL aanleiding heeft gegeven tot de plaatsing van het bovenstaand vraagteeken, aangezien de beteekenis van het door mij ter neder gestelde min aanmatigend is, dan POOL voorkomen doet. Welke voorgestelde vraag, daarenboven, bedoelt mijn beoordeelaar hier? Die van de *Haarlemsche* Maatschappij? Dan slaat hij immers den bal geheel mis! De lezer sla mijne verhandeling op, en hij zal met mij van het niets beduidende dezer aanmerking overtuigd zijn. Ik voorzag wel, dat er, bij de bekendmaking van mijn gevoelen, omtrent vermelde koorts, zouden zijn, die, om het minder gewone, de voorgestelde zaak in twijfel zouden trekken, of meer voorzigtig, dan de Heer POOL, als onbeslist tot de in geschil behoorende, aan hare plaats overlaten, maar, om dezen zoo veel mogelijk te overtuigen, heb ik getracht eenige gelijkaardige voorbeeldeu, als waarop ik doelde, uit Schrijvers van vroegeren en lateren tijd, omtrent de oudheid der zoogenaamde *putrefactio uteri*, als bestanddeel van de kraamvrouwenkoorts, bij te brengen. Of ik nu tot het betoog ben overgegaan, dat de *putrefactio uteri* het lijdend deel in de kraamvrouwenkoorts uitmaakt, alvorens de oudheid dier ziekte aan te toonen, beslisse de lezer zelve. Doch welke zwarigheid dan nog? Meer bezwarend voor mij

was

was het, dat ik hier altijd gebonden was in mijne voordragt, daar ik met de, door mij zelven waargenomen, vroeger reeds beschrevene en in in het licht gegevene gevallen, niet voor den dag konde komen, uit vrees van mij aan mijne beoordeelaars te zullen verraden. Het was, daarenboven, reeds genoeg blijkbaar voor de zoodanigen onder hen, die met mijnen vroegeren arbeid, deswegens, bekend waren, en wel bijzonder voor een' der Heeren beoordeelaars zelven, die, van nabij oorgetuige geweest zijnde, van al het gene bij de inzameling der stoffe daartoe is voorgevallen, al terstond met zekerheid konde gissen, dat de ingezondene verhandeling van mij en van geenen anderen konde zijn. Ook is mij het advies van dien Heer en de overige beoordeelaars, in de maand Mei 1827, ter vergadering der Maatschappij te Haarlem, zoo vóór als tegen op dezelve uitgebragt, genoegzaam bekend, en hunne uitspraak, dat dezelve *vele verdiensten* bevattede, moge haar niet tegen de bitsche uitvallen van betweterij, of andere onedele drijfvederen kunnen vrijwaren, zij zal toch altijd tot eenen genoegzamen waarborg verstrekken, dat men haar niet met eene hoogdravende *magtspreuk* van hare waarde trachten te berooven. « *Ver-* « *wacht nu niet van mij*, (voert de Heer POOL « in zijnen brief aan,) *dat ik gezind ben een* « *beoordeelend verslag van uwe verhandeling* « *te leveren*, (dit zegt hij, terwijl hij er op zijne

« ne manier mede bezig is!) *noch dat ik de re-*
« *den op wil sporen, waarom uw werk de eer*
« *der bekrooning niet is te beurt gevallen,*
« *maar om de grenzen van dit maandschrift*
« *niet te overschrijden, kan ik mij bij de*
« *geringheid van geldige bewijzen slechts*
« *bezig houden, met de voornaamste punten*
« *uwer stelling te wederleggen en de verkeer-*
« *de toepassing van vele aanhalingen aan te*
« *toonen.*" Intusschen weet ik, dat hij reeds lang vóór de plaatsing van zijnen brief aan mij, ruim en breed met den hierboven bedoelden Heer beoordeelaar, *over die redenen* gesproken heeft, en dat hij de aanmerkingen van dezen, *vooral ten opzigte van de onjuiste aanhalingen*, bij die gelegenheid, veelligt tevens tot de zijnen heeft gemaakt. Om het even! Ik heb ter plaatse mijner verhandeling, waar ik mijne stellingen en inzigten, betrekkelijk deze ziekte, nog door eenige voorbeelden uit vroegeren en lateren tijd tracht te bevestigen, vooraf laten gaan, en voor den Heer POOL niet te vergeefs geschreven, dat men zoo geredelijk maar niet voor waarheid behoefde aan te nemen, wat ik desaangaande van ziektegevallen en lijkopeningen, het zij door anderen of door mij zelven waargenomen en verrigt, had aangevoerd, ofschoon dikwijls even onregtvaardig als voorbarig het doodvonnis geschreven wordt over eenig wetenschappelijk onderwerp, dat nog niet voldoen-

de

de mogt zijn opgelost, en waaromtrent men eene poging tot opheldering mogt wagen. Althans, wanneer de beoordeeling van zulk een proefstuk in handen valt van iemand, wien, in plaats van waarheidsliefde, eene overdrevene eigenliefde of nijd en zijn oordeel bestieren, dan zal de uitspraak niet onpartijdig kunnen zijn. De zelfzucht (*egoismus*) is de bodem niet, waarop de waarheid groeijen of tieren kan, en maar al te dikwijls wordt derzelver triumf daardoor vertraagd, of bezwijkt zij onder de aanvallen, waaraan vooroordeelen, een, zonder genoegzaam onderzoek, ligtvaardig aangenomen begrip, en bijzondere belangen haar prijs geven.

Wat nu de verkeerde toepassing van vele aanhalingen betreft, de Heer POOL meent mij hieromtrent, na eene oplettende lezing van BURSERIUS, van wien ik aanhalingen ontleen, te moeten aanmerken, « *dat ik den geest zijner woorden niet behoorlijk gevat, en alzoo ten voordeele mijner stelling uit dien Schrijver heb bijgebragt, wat, duidelijk verstaan, eer ten nadeele derzelve zoude moeten strekken.*" De Schrijver dwaalt, wanneer hij meent, dat ik BURSERIUS, als gezag, zou hebben willen aanvoeren, van de meening, dat de *uterus*, in de kraamvrouwenkoorts, *steeds* ontstoken zou zijn, en stem gaarne met hem in, dat, wanneer BURSERIUS te dezen opzigte zegt: *itaque si descriptiones omnes persequamur, quas de hac febre*

bre puerperali tradiderunt observatores quasdam certe inveniemus, in quibus uteri inflammati symptomata non defuisse fateri cogimur, en spoedig daarop, *nec ullum dubium supererit, quin interdum nullum inter hysteritidem et febrem puerperalem discrimen exstiterit*, hij er dan nog ver af is, deze ontsteking, als eene *doorgaande* oorzaak, te beschouwen. Zou ik het bovenstaande wel kunnen beweeren, wanneer ik, op bladz. 115 mijner verhandeling, gelijk het geval is, aanmerke, dat BURSERIUS, met meer anderen, onderscheidene soorten van *febres puerperales* aanneemt. In zoo verre BURSERIUS het gevoelen bestrijdt van hen, welke de baarmoeder van de plaatselijke aandoening bij de kraamvrouwenkoorts willen uitsluiten, heb ik hem, vooral ook tot leiddraad, gekozen, en mij op zijn gezag beroepen. Wanneer ik mij nu, hieromtrent, in mijne verhandeling zoo onduidelijk niet verklaard mogt hebben, als de Heer POOL dit voorgeeft, dan kan hij hier met de aantooning van de verkeerde toepassing dezes niet uit. Intusschen gaat hij al verder voort met aan te merken: « *Zou ik nu met de aantooning van* « *de verkeerde toepassing dezes, ook opzig-* « *tens het overige, wat hiertoe betrekking heeft,* « *volstaan kunnen, zoo wil ik toch vragen: wat* « *U aanleiding gaf, de door* BURSERIUS *en* « *door de daar vermelde Schrijvers aangevoer-* « *de lijkopeningen van duidelijke ontsteking* « *der*

« *der baarmoeder in overeenkomst te brengen* « *met de putrefactio?*" Wanneer de door mij uit BURSERIUS aangevoerde gevallen niet meer hadden moeten strekken, om daarmede, gelijk ik boven aanmerkte, het gevoelen van hen, die de baarmoeder, (gelijk HULME en LEAKE enz.) immer in de kraamvrouwenkoorts buiten het spel willen houden, krachteloos te maken, dan om door alle dezelve de gelijkaardigheid of overeenstemming met de *putrefactio* aan te toonen, dan voorzeker zou dit eene juiste opmerking van den Heer POOL zijn. Maar moet het niet terstond aan iederen lezer ten duidelijkste blijken, dat ik alle de gevallen, door mij uit BURSERIUS aangevoerd, niet daarvoor geven kon, waarvoor de Heer POOL het houdt! BURSERIUS bestrijdt het gevoelen, (merk ik in mijn geschrift aan), van hen, welke de baarmoeder van de plaatselijke aandoening bij de kraamvrouwenkoorts willen uitsluiten, met de volgende gevallen, waarna ik tot de opgave der gevallen zelve overga, en tot LEAKE, als een van de grootste tegenstanders, dat de baarmoeder bij de kraamvrouwenkoorts zou aangedaan zijn, terugkeer. Ik zou derhalve tegen mij zijn, indien ik den Heer POOL niet toestemde, hetgeen hij mij toevoegt: « *Bij het vermelden echter dier gevallen schijnt* « *gij deze zwarigheden, die tegen uwe stel-* « *ling getuigen, gevoeld te hebben.*" Wel zeker!

ker! Dat er echter bij de, door mij van bladz. 121—153 aangevoerde, gevallen, waarover de Schrijver van den brief mij zoo zeer gispt, gevonden worden, die, bij de lijkopening, het bestaan van de, door mij beschrevene, verstoring der baarmoeder, aanschouwelijk maakten, daar is wel geen twijfel aan, en voor geene tegenspraak vatbaar. De Heer POOL kan evenwel, bij gebrek aan ondervinding in dezen, hierover niet oordeelen, hoezeer hij zich het oordeel desaangaande aanmatigt. Wanneer wij toch LEAKE hooren zeggen: « *dat de mond en hals der baar-* « *moeder er blaauw uitzagen, en dat men bij* « *het ziekteverloop breede, purperkleurige vlek-* « *ken over het geheele ligchaam had waarge-* « *nomen;* SANDIFORT, *dat de baarmoeder zeer* « *uitgezet en op hare inwendige vlakte zwart* « *en met eene stinkende stof overtogen was;* « VOIGTEL, *dat men de baarmoeder niet zel-* « *den gangreneus vindt, in welken toestand* « *zij zwart en week is;* JÄGER, *dat derzelver* « *inwendige oppervlakte eenen onverdragelijken* « *stank verspreidde en met een zwart graauw* « *slijm overdekt was;* FRORIEP, *dat de baar-* « *moeder in zeer vele gevallen over derzelver* « *gansche inwendige oppervlakte, ook slechts op* « *sommige plaatsen, zwartachtig en, eenige lij-* « *nen diep in hare zelfstandigheid, als gan-* « *greneus is;* FRANK, *dat de baarmoeder nu*

« *eens*

« *eens gedeeltelijk ontstoken* (9) *is, dan eens,* « *dat de geheele zelfstandigheid er in deelt, in* « *welk eerste geval zij zich meer tot den bodem* « *of hals bepaalt, welk soort men het duidelijkst* « in de bezwangerde baarmoeder of in het kraam-« bed *vindt, en dat de baarmoeder niet altijd* « *door eene hevige openbare ontsteking wordt* « *aangetast, maar somtijds door eene opper-* « *vlakkige* phlogose, *even als of dezelve van eene* « erysipelateuse *natuur ware,*" dan mag ik op billijker oordeel vertrouwen. Aangaande het vermelde geval bij VAN SWIETEN, wordt aller-eigenaardigst door FARGIONI TOZZETTI gezegd, *dat de baarmoedermond eene blaauwachtige kleur had, en er uitzag, even als of hij met een' stok of steen geslagen was: totum erat lividum (os uteri nempe) quasi ictum esset baculo aut saxo.* Het door mij, in mijne verhandeling, aangevoerde geval van BALLONIUS, is zoo overre-dend, dat wij uit de verschijnselen, door hem daar-

(9) Dit woord *ontstoken* zal voorzeker hier minder bevallen, om er de beteekenis en den aard van de door mij bedoelde ziekte mede uit te drukken. Ongetwijfeld heeft men echter, naar mijn inzien in vroegeren tijd, de zoogenoemde *putrefactio uteri*, dikwijls, voor gangreen, als het gevolg van eene meer zuivere ontsteking der baarmoeder aangezien. Dit is hetgeen ik hier ook toepasselijk wil gemaakt hebben, om niet meer aan het woord, dan aan de waarschijnlijke beteekenis van sommige der door FRANK vermelde omstandigheden te hechten.

daarbij vermeld (die mij, althans, bij de lezing van die waarneming, steeds, aan al het verschrikkelijke, dat ik bij deze ziekte gezien heb, doen gedenken) gerust mogen besluiten, tot den aard van de *organische* beleediging, welke daarbij plaats had, gelijk dit het omgekeerde geval geacht kan worden, met betrekking tot de zoo even aangevoerde bevindingen bij de lijkopeningen van vermelde schrijvers. Door een naauwkeurig onderzoek, immers, der lijdende deelen, na den dood, worden wij met de ware zitplaats eener ziekte bekend, terwijl de lijkopeningen dáárom van zoo veel gewigt zijn, omdat wij daaruit, veelal, de overeenstemming tusschen de verschijnselen der ziekte en de *organische* beleedigingen kunnen opmaken. Geeft men op die verschijnselen in het doode ligchaam acht, welke in een naauw verband met zulke toevallen staan, waarvan wij de oorzaak en natuur slechts onvolkomen kenden, dan klimmen wij van het gewrocht tot de oorzaak op, waartoe wij anders met zoo veel zekerheid niet kunnen geraken. Van het eerste beginsel, nu, ga ik uit, bij de vermelding van de gevallen van HIPPOCRATES, in mijn werk, om, namelijk, uit de ziekte-verschijnselen tot de organische beleediging en aard daarvan te besluiten. De aanmerking van den Heer POOL, dat men in den leeftijd van HIPPOCRATES nog geene lijkopeningen mogt doen, en dat hij zich even als EMPEDOCLES en DEMOCRITUS met de ontleding van dieren

ren heeft moeten vergenoegen, bevestigt hij nog wat nader, en spreekt daarbij van *waarschijnlijk*, even als of deze zaak voor eeuwen niet reeds bekend ware! Was het bovendien, na al het door mij aangevoerde, niet genoeg, om de aanmerking van POOL, « *dat men dezen getrouwen waarne-* « *mer der Natuur niet wel als gezag konde* « *aanvoeren, wanneer het op het lijden van* « *eenig ingewand, en het allerminst, op dat* « *der* uterus *aankwam*," te ontgaan, ergens, in mijne verhandeling, desaangaande, aan te merken, dat, bij aldien HIPPOCRATES door de fakkel, welke later over de ziektekundige ontleedkunde ontstoken is, ware voorgelicht geweest, men zich, om zijne eenvoudige en waarheidvolle opmerkingsgave, niet meer met de verklaring van dit onderwerp zou behoeven bezig te houden? Ofschoon ik (10) betuig, dat het voor hem (HIPPOCRATES) niet verborgen schijnt gebleven te zijn, dat de baarmoeder bij de meeste doodelijke ziekten der kraamvrouwen, hoofdzakelijk, het lijdend deel, in den onderbuik, uitmaakt, (hetgeen ik in aanteekening letter V. van dezelfde verhandeling nader betoog) zoo heb ik, immers, in diezelfde aanteekening, om alle aanmerkingen, deswegens, voor te komen, het volgende gezegd: *Ofschoon ik deze plaatsen niet aan de hand*

(10) Zie bladz. 154 mijner Verhandeling.

hand doe, om door alle dezelve, zonder onderscheid, de overeenkomst van de ziekten met diegene, welke ik bedoele, te willen of te kunnen aantoonen, zoo zal men echter aldaar niet te vergeefs naar de zoodanige zoeken en tevens het verschil ontdekken, dat HIPPOCRATES *reeds tusschen de aandoeningen en ziekten der baarmoeder wist te stellen.*

Nu beschuldigt mij de Heer POOL, dat ik niet alleen de gevallen, in deze aanteekening (letter V) vermeld, maar ook de acht ziekte-gevallen, die HIPPOCRATES van kraamvrouwen geboekt heeft, tot mijne ziekte te huis breng. Met geval X en XI is dit intusschen in 't geheel het geval niet. *Vooral rekent gij hiertoe het geval van de vrouw van* PHILINUS, merkt de Heer POOL aan. Ik heb gezegd, zonder van *vooral* te spreken, dat, naar mijn inzien, zoo iets plaats had bij de vrouw van PHILINUS, en maak nog geene zwarigheid, om, in zoo verre wij uit de ziekte-verschijnselen tot den aard der ziekte en de daarbij plaats hebbende *organische* beleediging mogen besluiten, hetzelfde geval, benevens dat van de vrouw van EPICRATES, DROMEADES, en van die zeventienjarige vrouw, die te *Athene* op de leugenmarkt lag, op mijne gevallen toepasselijk te maken. Doch, om met den Schrijver te spreken, *hiervan genoeg*, dewijl dit punt van dien aard is, dat men daarover lang met elkander zou kunnen strijden. De

Heer

Heer POOL voegt mij echter, omtrent deze acht gevallen van HIPPOCRATES, in eene noot nog toe: *Ofschoon gij ze allen niet behoorlijk opgeeft, zoo zullen zij gewis dezelfde zijn, die ook* Burserius *vermeldt* (§. 459), namelijk: *Lib.* I. *epid. Sect.* III. *Aegr.* IV, V, X. *Lib.* III. *Sect.* II. *Aegr.* X, XI, XII. *Sect.* III. *Aegr.* II, XIV. Waarin bestaat van mijn' kant die onbehoorlijke opgaaf? Alleen hierin Lezer! dat bij de *correctie*, door een klein verzien, geval X, en XI. niet door een punt gescheiden zijn, zoodat zulks in plaats van *Aegr.* X, XI. geworden is XXI. Dit kon echter nimmer tot misvatting aanleiding geven, aangezien ik bij ieder geval, daarenboven, afzonderlijk de bladzijde opgegeven heb, zoo als bij deze gevallen, *pag.* 1078 *et* 1079. Bovendien is het in de daartoe behoorende aanteekening (letter W) duidelijk genoeg, dat er van *twee* gevallen wordt gesproken. Ofschoon de Heer POOL niet opgeeft, waarin hier die onjuistheid in de aanhaling bestaat, zoo vinden wij in de opgave der gevallen nog eene kleinigheid, die daartoe mede zal moeten behooren, zonder evenwel genoemd te kunnen worden *fautive* opgaaf te zijn. Het geldt de vermelding van eene *sectie* bij FOËSIUS, om *Aegr.* II en XIV aan te wijzen. Hiertoe betrekkelijk, vindt men door mij *Sect.* VII, in plaats van *Sectio* III. opgegeven. De Heer POOL schijnt, in dezen, echter alleen op BURSERIUS afgegaan te zijn anders

zou

zou hij ontwaar geworden zijn, dat eigenlijk alle de acht gevallen van HIPPOCRATES in *Sect.* VII, (waarin de zeven boeken, *de morbis populariter grassantibus*, vervat zijn) staan, en dat de door BURSERIUS, en door mij, op deze eene na, opgegevene *Sectien*, eigenlijk onderdeelingen van *Sectio* VII zijn, in welke *Sectien*, over het algemeen van de *conditio temporis* enz. gesproken wordt. Om reden nu bij het allerlaats geval de hoofd-*sectie* N°. VII, in plaats van *Sectio* N°. III. is opgegeven, (hetgeen toch ook naar waarheid is, en op zichzelve wederom niets afdoet, aangezien de daarbij gevoegde bladz. (*pag.* 1114) als van zelve tot het geval leidt, waarnaar verwezen wordt) daarom nu kan de Heer POOL er toe komen, om mij op eene wijze, die ik voor zijne rekening laat, toe te voegen: « *Ofschoon gij ze allen niet behoorlijk opgeeft,* « *zullen het gewis dezelfde zijn, die ook* BURSE- « RIUS *vermeldt!*" Kunnen dit nu voor behoorlijke aanmerkingen doorgaan? Ofschoon het wel mogelijk is, dat ik uit vooringenomenheid met mijn onderwerp, welke niet te min op overtuiging berust, eer te veel, dan te weinig heb gezegd, zoo doet het mij echter genoegen, dat, hoezeer de Heer POOL, bij gebrek aan ondervinding in dezen, de zoogenaamde *Putrefactio Uteri*, niet als tot de kraamvrouwenkoorts behoorende, erkent, hij echter, op goed geloof, niet aan het bestaan derzelve twijfelt, hem gaarne toegevende,

dat

dat men niet iedere, als gevaarlijk beschrevene, noch iedere *adynamische* ziekte der kraamvrouwen voor de verzellende koorts der *putrefactio uteri* mag beschouwen. Zijne bedenking daarenboven, *dat, om hieromtrent uit de enkele vermelding der verschijnselen, zonder naauwgezette lijkopeningen en vergelijkingen, te besluiten*, de *kenteekenen van deze ziekte te bedriegelijk zijn*, is niet zonder grond; voor hen, echter, welke deze ziekte meer dan eens gezien hebben, zal de erkenning derzelve, uit de verschijnselen, ofschoon dit helaas! meestal reeds te laat zal zijn, niet zoo moeijelijk meer wezen. Eene andere bedenking nog, welke de Heer POOL oppert bij het geval, door mij van *Fargioni Tozzetti* aangevoerd, als naar mijn inzien gebragt kunnende worden, tot de, door mij bedoelde gevallen, waaromtrent ik de bewijsgronden hiervoren heb medegedeeld, kan noch mag ik met stilzwijgen voorbijgaan, om reden dezelve evenmin van allen grond ontbloot is. Aangaande dat geval lezen wij nog: *Uterum invenit tumidum, plus quam pollicem in substantia crassum, durum, carnosum*, terwijl eene *uterus*, door *putrescentia* aangedaan, niet hard, niet dik en vleesachtig, maar week en slap is. Ik zelf heb ook een geval medegedeeld, waarin de baarmoeder dikker van zelfstandigheid was, dan in andere gevallen, door mij waargenomen, en moet bekennen, dat men

on-

onder zoodanige omstandigheden, als tot vorming van de *putrefactio uteri* noodig schijnen, zoodanigen toestand van de baarmoeder, als vermeld, bij de lijkopening niet verwachten zou. Om dit echter eenigermate te verklaren, onderscheide men in dezen ziektetoestand drie graden, bij den eersten van welke de vorm en *textuur* van het orgaan (de baarmoeder) nog behouden blijven, terwijl bij den tweeden graad het deel reeds veelmeer verweekt, en de bewerktuiging van hetzelve of nog behouden gebleven, of reeds gedeeltelijk vernietigd is: wanneer, echter, de overgang van den tweeden graad in den derden reeds ingetreden, en het verweekte deel, in eene *homogene*, brijachtige, *pulpeuse* massa, is overgegaan, dan zijn, in dat geval, of in 't geheel geene, of slechts zwakke sporen van deszelfs weefsel meer te erkennen. Wanneer men nu hierbij in aanmerking neemt, dat vrouwen van eene teedere, slappe, en naar het *leucophlegmatische* hellende ligchaams-gesteldheid den meesten aanleg tot onzuivere, plaatselijke ontstekingen hebben, en juist deze de voorwerpen zijn, welke ter verkrijging van de *putrefactio uteri* het vatbaarst schijnen, dan schijnt het mij toe, dat wij onder dezen toestand (steeds meer *eretismus vasorum*, dan ontsteking te noemen,) verbonden met eenen zoogenaamden *asthenischen* staat van het overige levensstelsel, het boven vermelde voor mogelijk kunnen houden. Want wie zou willen beweren,

dat

dat in een zwak ligchaam, in het geheel geene soort van *stenische* ziekte zou kunnen ontstaan? De prikkelbaarheid in de spieren, de beweeglijkheid en gevoeligheid in de zenuwen, zijn zoodanig verhoogd, dat alle opwekkende oorzaken, daardoor, zelfs gemakkelijker en zekerder werken, terwijl het waargenomene zelf, nimmer kan worden ontkend.

Ik ben het alleen niet, die zulks, ten opzigte van de bedoelde ziekte, heeft opgemerkt. BOER en JÖRG vonden, ook, benevens de vermelde aandoening der baarmoeder, eenen meerderen of minderen graad van ontsteking in den onderbuik. Waar dit het geval is, merkt JÖRG aan, daar eindigt het leven der vrouw gewoonlijk onstuimig; de koortsverheffingen zijn hevig, waarbij zich ijlhoofdigheid voegt, ook wel stuiptrekkingen, waarin de lijderes omkomt. Is dit niet het geval, dan volgt de dood rustiger, en bij een volledig bewustzijn, even gelijk bij zieken, welken het aan voeding begint te ontbreken, of om met VON SIEBOLD te spreken, gelijk zonder voeding eene vlam uitgaat, zoo ook hier het leven, welks voedingstof verteerd schijnt te zijn. (Zie hierover nader de Aanteekening mijner verhandeling, op de Letters LL).

Was het, om het bovenstaande te verklaren, noodig, zekere graden van hevigheid voor deze ziekte aan te nemen, de ondervinding bevestigt, verder, dat, hoe vreemd zulks inderdaad ook

schij-

schijne, naar mate de ziekte langer duurt, de baarmoeder minder is aangedaan, en de ziekte van meer onzuivere *secundaire* ontstekingstoevallen in de buikholte vergezeld gaat, vooral, wanneer daarenboven, het heerschende ziektekarakter daartoe leidt. Die gevallen echter, waarin de ziekelijke toestand, reeds vóór de verlossing, grootere vorderingen scheen gemaakt te hebben, en in graad verder gevorderd was, werden zoodanige verschijnselen, die als het weelderig *produkt* eens zekeren graads van ontsteking aan te merken zijn, als onbestaanbaar met derzelver oorspronkelijke natuur, niet opgemerkt. Zoodanige gevallen en verschijnselen, als waarvan de Heer POOL spreekt, en die als de weelderige voortbrengsels van meer zuivere ontsteking te beschouwen zijn, heb ik ter gunste van mijn onderwerp geenszins willen verklaren, noch op hetzelve toepassen. Die dit meent, heeft mij verkeerd begrepen, *dat voorregt*, (gelijk de Heer POOL zich uitdrukt) liever aan hen (dus ook aan hem) afstaande, die de kraamvrouwenkoorts in ontsteking der buikholte, en vooral in die van het buikvlies zoeken.

Ten slotte zal ik hier nog bijvoegen, wat HESSE (*Uber die Erweichung*) (11) omtrent het

zoo

(11) Deze benaming past voor dien toestand der baarmoeder, welke hier bedoeld wordt, misschien beter, dan

die

zoo even verhandelde nog aanmerkt. *Die Erweichung* (zegt hij) *ist bis jetzt vorzüglich mit der Eiterung, der Faulniss und dem Brande verwechselt worden. Naturlich konnte diess nur mit der beiden hoher Grade geschehen. — Am hellsten muss der unterschied der Erweichung und der Eiterung dann in die Augen fallen, wenn beide zugleich in einem Theile vorkommen und die Erweichung die Eiterung umgibt; schwer wird es aber wenn der Eiter mit den erweichten Theilen gemischt ist.*

Wanneer de Heer POOL zich nu vooraf had bekend gemaakt met hetgeen hij tot de wederlegging van den inhoud mijner Verhandeling noodig had, en daarbij had willen begrijpen, dat omtrent den aard dezer ziekte, niet alles nog even bevredigend is opgelost, hij zou misschien voorzigtiger in zijn oordeel zijn geweest. Zoo spreekt hij nu verder nog met betrekking tot het afgehandelde, « *van mangel van geldige bewijzen*, *waardoor als van zelve*, (merkt « hij aan) *de vraag bij hem moet ontstaan*, *of* « *mij de waarneming der weinige gevallen van* « *pu-*

die van *putrefactio uteri*, ofschoon zich bij verweeking gemakkelijk rotting voegen kan, dewijl eene reeds zoo groote oplossing noodwendig de rotachtige ontbinding begunstigen moet. In plaats van *putrefactio uteri* zou men daarom, in het vervolg, misschien beter, *Hysteromalacia* kunnen zeggen.

« *putrefactio zulk eene overeenkomst met de* « *kraamvrouwenkoorts, vooral gelijk zij in la-* « *teren tijd beschreven is, heeft doen ondervin-* « *den, dat ik gene voor deze koorts houde,* her- « zeggende, *gelijk zij in lateren tijd beschre-* « *ven is.*" Nu verhaalt hij ons, « *dat toch de* « *vroegere Schrijvers ons zulke tegenstrijdige* « *berigten over de kraamvrouwenkoorts gele-* « *verd en daartoe zoo wel iedere andere koorts,* « *welke de kraamvrouw overviel, als de eigen-* « *lijke kraamvrouwenkoorts gebragt hebben,* « *terwijl de Schrijvers van lateren en van* « *onzen leeftijd, misschien geholpen door de* « *staande ziektegesteldheid der laatste 20 ja-* « *ren, aan eenen bepaalden en wel ontsteking-* « *aardigen ziektevorm, dien zij als het ge-* « *wrocht der verstoorde kraamverrigtingen be-* « *schouwen, en die enkel en alleen van het* « *kraambed afhangt, den naam van kraam-* « *vrouwenkoorts hebben verleend.*

Wat de hierboven aan mij gedane vraag betreft, *of mij de weinige waargenomene gevallen van* putrefactio uteri *zulk eene overeenkomst met de kraamvrouwenkoorts, gelijk zij in lateren tijd beschreven is, heeft doen ondervinden,* hieruit kan wederom blijken, hoezeer de Schrijver bij zijne voorgangers zweert, en geene schrede verder op deze baan durft te wagen. Ware de zaak, met hetgeen vroegeren en lateren ons omtrent de kraamvrouwenkoorts hebben achter-

ge-

gelaten en medegedeeld, als uitgemaakt te achten, ieder geschrift over die ziekte zou overtollig zijn. Aan een zoodanig echter, gelijk de Heer POOL heeft kunnen goedvinden, in het licht te geven, als uit hetgeen ouderen en nieuweren ons daaromtrent geleverd hebben, zamengesteld, hadden wij op dit oogenblik het allerminst behoefte, gelijk nader nog zal worden aangetoond. Hier geef ik verder in bedenking, of niet zoodanige ziekte, als door mij is beschreven, en waarvan de *putrefactio uteri* een bestanddeel uitmaakt, welke de kraamvrouw op zulk eene verradelijke wijze aanvalt, en haar op eene zoo onverwachte wijze doet sterven, gelijk ons dit bij de kraamvrouwenkoorts, door vroegere en latere Schrijvers beschreven, vermeld is, voor deze ziekte, noodwendig, te houden zij? Wanneer BOER daarenboven zegt: *dat hij op verre na voor de kwaadaardigste kraamvrouwenkoorts die gene houdt, welke met een boosaardig aangedane*, geputresceerde *baarmoeder verloopt;* en deze uitspraak met die van vele anderen nog kan gestaafd worden, dan vervalt ook hier al de kracht van de toespelende uitdrukking van den Heer POOL op de *weinige*, door mij waargenomene, gevallen, als zich in dezen aansluitende aan de ondervinding van anderen. Wat verder nog de aanmerking van den Heer POOL, omtrent de *weinige* door mij waargenomene gevallen, betreft: behoeft het wel eeni-

ge verontschuldiging, dat ik dezelve, zij mogen dan *weinige* zijn, heb medegedeeld? Het geldt immers eene ziekte, waaromtrent schier nog even vele theorien bestaan, als wij daaromtrent waarnemingen bezitten. En daar men het omtrent de *pathologie* derzelve nog steeds zoo oneens is, moet men natuurlijk ook verschillen, met betrekking tot derzelver *therapeutische* inzigten. Ik heb getracht, een en ander nader vast te stellen, niet alleen met de door mij zelven waargenomene gevallen, maar ook met die van anderen. Op eene *analytische* wijze heb ik uit de verschillendste meeningen, omtrent de kraamvrouwenkoorts, het (naar mijn inzien) ware, twijfelachtige en onware van elkander gescheiden, en eindelijk gepoogd, het waarschijnlijke, en zekere, tot een geheel te verbinden, en wat alzoo door mij aangaande de natuur der kraamvrouwenkoorts is voorgedragen, meen ik, meer dan *hypothese* te zijn. Het meest echter schijnen mij diegenen te dwalen, welke de ziekte, door mij als de zoo zeer te vrezene kraamvrouwenkoorts beschreven, uit de rij der eigendommelijke ziekten willen verbannen, en dezelve voor niets meer, dan voor een toevallig product van eene gewone gevaarlijke ziekte der kraamvrouw beschouwen. Hierdoor wordt een slagboom gesteld voor den verderen voortgang in de kennis eener hoogstgevaarlijke ziekte der kraamvrouw, vermits die lezers, welke gewoon zijn

al-

alleen op autoriteit van anderen af te gaan, verleid zouden worden, het bestaan derzelve, als zoodanig, geheel te loochenen, of met andere ziekten der kraamvrouw, voor *identisch* te houden.

Er bestaat eene zekere rij van verschijnselen, die, (gelijk bij de *Gastromalacia*) op eenen inwendigen ziekelijken toestand duidende, bij een' ongelukkigen uitgang, in het lijk van eene kraamvrouw zich als verweeking der baarmoeder, *putrefactio uteri* genoemd, verwezenlijkt. Wanneer men hiertegen nu wilde aanvoeren, dat, wanneer men in het lijk bovengemelden toestand der baarmoeder al vindt, men gedurende het leven geenszins altijd denzelfden *cyclus* van verschijnselen waarneemt, daarop strekke ten antwoord, dat, behalve de bekende oorzaken, welke de verschijnselen eener ziekte wijzigen, het met betrekking tot die van de *putrefactio uteri* bewezen is, dat dezelve volstrekt niet standvastig aanwezig zijn, zoodat men zelfs aan die onstandvastigheid van verschijnselen, die verschrikkelijke ziekte, de gevaarlijkste aller kraamvrouwenkoortsen, gekend wil hebben. Men houde zich bij de *diagnose* dezer ziekte dan ook niet aan enkele verschijnselen, maar vatte het geheele beeld der ziekte, zoo als men hetzelve hier en daar beschreven vindt, te zamen. Uit de gansche rij van verschijnselen zal nu eens dit, dan eens dat, of meerdere kunnen ontbreken, toch

ge-

geven ons de overige de erkenning der ziekte aan de hand. Houdt men nu de mogelijke zamengesteldheden eener ziekte voor oogen, en bedenkt men, bovendien, hoezeer ziekteverschijnselen, naar de in- en uitwendige verhouding van het zieke *individu* kunnen veranderen, dan lijdt het geene tegenspraak, of de kraamvrouwenkoorts, door de *putrefactio uteri* gekenmerkt, is eene *morbus sui generis*, die, echter, in derzelver wezenlijkste, *pathologische* en *therapeutische* verhoudingen nog niet met die naauwkeurigheid gekend is, als het belang en gewigt derzelve het wenschen laat. Daarom is het vooral ook, dat enkele waarnemingen, die, al is het slechts hier en daar, over eenig punt opheldering kunnen geven, derzelver waarde hebben. Als zoodanig heb ik ook vroeger de door mij waargenomene ziektegevallen aan het geneeskundig publiek tot nadere overdenking aangeboden.

De wezenlijkheid van het bestaan van buikvlies-ontsteking bij kraamvrouwen, is, aan den anderen kant te zeer bevestigd, dan dat men, te dezen aanzien, de ondervinding van anderen zou kunnen, of mogen tegenspreken. Minder geldt echter, deze ziekte bij mij als kraamvrouwenkoorts, en hiervoor ben ik, misschien, op eene vrij beslissende wijze uitgekomen. Deze ziekte, daarenboven, voor *identisch* te houden met die gene, welke de *putrefactio uteri* verge-

zelt

zelt, wie zou zoo dwaas zijn, zulks te beweren? Edoch, terwijl ik in mijne vroegere geschriften, op het onderscheid tusschen beide deze ziekten, opmerkzaam heb gemaakt, en duidelijk meen aangetoond te hebben, waarin hetzelve bestaat, doet, de Heer POOL mij, nogtans, de hier boven reeds medegedeelde vraag: « *Of* « *mij*, namelijk, *de waarneming der gevallen van* « putrefactio uteri *zulk eene overeenkomst met* « *de kraamvrouwenkoorts, vooral gelijk zij in* « *lateren tijd beschreven is, heeft doen onder-* « *vinden, dat ik gene voor deze koorts houde,* « herzeggende, *gelijk zij in lateren tijd beschre-* « *ven is.*" Dit nu is buikvlies-ontsteking. Zelfs bij een oppervlakkig onderzoek, is het niet te begrijpen, hoe men twee, zoo zeer verschillende toestanden met elkander zou kunnen of willen gelijkstellen, veelmin daarover redetwisten, aangezien de *motiven* daartoe, bij een onbevangen inzigt der strijdpunten, oogenblikkelijk moeten vervallen. In plaats, echter, van datgene te kunnen bevestigen, t'geen ik en anderen hadden waargenomen, verhaalden, daarentegen, wederom anderen, wat zij van buikvlies-ontsteking bij kraamvrouwen gezien hadden. « *La vé-* « *rité est a la fois dans les deux partis ri-* « *vaux.*" Maar wanneer nu buikvlies-ontsteking bij kraamvrouwen, ook kraamvrouwenkoorts heeten moet, op welke bepaling het hier maar aankomt, dan herhaal ik hier de vraag, of er

toch, in dit geval, wel ooit zoo veel twijfel, met betrekking tot het bij die ziekte plaatselijk lijdend deel, zou hebben kunnen bestaan, als het geval is geweest.

« Wanneer men met elkander over een onderwerp van hooge aangelegenheid en belang redetwist, (zegt zeker schrijver), is het vooral noodig, *dat men elkander wel versta, en dat men vrij van alle vooringenomenheid zij.*" Ongelukkig, echter, dat men veelal nergens meer den invloed van persoonlijke belangen, vooroordeelen en bijzondere neigingen ontwaart, dan met betrekking tot zoodanig onderwerp, waardoor de ernstige nasporing der onzijdige waarheid, dikwijls, zoo zeer verhinderd wordt. Zich omtrent den geheelen omvang van het geschilpunt wel onderrigtende, en dit regelmatig onderzoekende, dan zou niet meer zoo veel geest van navolging, in de beoordeelingen, met betrekking tot de natuur der kraamvrouwenkoorts, plaats kunnen grijpen, noch zou men langer vast houden aan bijzondere, geliefkoosde begrippen, waarbij de geschilvoerende partijen elkander niets toegeven, en dus nimmer tot overeenstemming komen. Vele duisterheden zouden zich dan reeds onmiddellijk opklaren, en op den grondslag van wederzijds erkende waarheden voortbouwende, zou men mogen hopen, al verder, tot eenstemmigheid, omtrent bijzonderheden, te geraken.

De blinde gehechtheid aan het oude, die al

het

het nieuwe schuwt, omdat het nieuw is, en de onberadene zucht naar het nieuwe, zijn beide evenzeer te misprijzen. Oude gebreken in bescherming te nemen, en uit gewoonte, traagheid van geest of gebrek aan moed daarbij te volharden, is laakbaar; zich over te geven aan eene onbezonnen afkeuring van eene zaak, welker hoofdvereischten men niet ernstig heeft overwogen, is het gewis niet minder. Op zulke zandgronden, toch, laat zich geene verbetering bouwen. Daar echter iedere, ook de beste verandering, eene reeks van natuurlijke bezwaren met zich brengt, en het gebrek, waaraan men gewoon is, dikwijls minder knellend is, dan ieder ander, zoo is het *ligtvaardig* veranderen, voorzeker, niet minder verwerpelijk, dan de gedachtelooze bijbehouding van oude gebreken.

Maar, of nu de door mij waargenomene gevallen van *putrefactio uteri* overeenkomen met de kraamvrouwenkoorts, gelijk zij in lateren tijd beschreven is: de bekentenis daarvan zou strijdig zijn met eene poging tot nadere oplossing van dit onderwerp. De meeste der hedendaagsche schrijvers, zoo wel, als die van vroegeren tijd, hebben ons immers de tegenstrijdigste berigten over die koorts medegedeeld, en daartoe, (wie kan het tegenspreken?) iedere andere koorts, welke der kraamvrouw, zoo goed als eenig ander mensch, kan overvallen, gebragt, in plaats van zich bij het onderzoek naar het eigendommelijk karakter derzelve te bepalen. Men liet, eindelijk, dit alles op

eenen eigenaardigen ziekte-toestand van de buikholte afstuiten, en het buikvlies werd de spil, waarom men alles draaijen liet. Van deze verschillende gevoelens, nu, verstrekt de Heer POOL zelve ons weder ten Echo! Zoo is de kraamvrouwenkoorts bij dezen schrijver, op zijne beurt, ontstekingziekte, *catarrhaal*, *rheumatisch*, gal-, zenuw-, of rotachtig, en toch buikvlies-ontsteking, dit staat vast! Ook gelooft hij, dat het niet gewaagd is, met SIEBOLD aan te nemen, dat zoodanige buikvlies-ontsteking bij kraamvrouwen, welke zich met de gewone teekenen aan den dag legt, en minder met de eigenlijke kraamverrigtingen in verband staat, geheel van de kraamvrouwenkoorts te onderscheiden is, en bij de gewone buikvlies-ontsteking t' huis behoort. Moet nu hieruit niet deze gevolgtrekking voortvloeijen, dat buikvlies-ontsteking bij kraamvrouwen, kraamvrouwenkoorts, en geen kraamvrouwenkoorts is? Wij dachten hier, aan het *te zijn* of *niet te zijn*, vooral, wanneer wij hierbij in het vermelde geschrift van den Heer POOL nog lezen, zie bladz. 26. « *Ik heb dan* « *ook allezins reden, om met hen in te stem-* « *men, die de naaste oorzaak in de oorspron-* « *kelijke aandoening van het buikvlies aanne-* « *men,*" en op bladz. 59, « *dat de ware oor-* « *sprong der ziekte niet in het buikvlies te zoe-* « *ken zij, waarom hem de naam van buik-* « *vlies-ontsteking der kraamvrouwen*, peritoni-

« tis

« tis puerperalis, *thans door vele Geneesheeren « gebruikt, die meenen, dat hierdoor de aard « der ziekte beter wordt aangeduid, dan door « den enkelen naam van kraamkoorts, minder « gepast voorkomt.*" De Heer POOL moest hier hebben nagedacht, dat men met woorden zaken uitdrukt, en dat eerstgenoemde, gedachten en inzigten verraden.

Hoezeer dan ook de Schrijvers van lateren tijd den naam van kraamvrouwenkoorts verleenen aan eenen bepaalden, en wel ontstekingaardigen ziektevorm, dien zij als het gevolg der verstoorde kraamverrigtingen beschouwen, en die *enkel en alleen* van het kraambed afhangt, (en *toch geholpen*, gelijk wij hiervoren bij den Heer POOL lazen, door de staande ziekte gesteldheid) zoo leveren zij ons, des niet te min, zeer tegenstrijdige berigten aangaande de kraamvrouwenkoorts, hetgeen de Heer POOL zelf, doende, ontkent. Mij komt het voor, dat men met betrekking tot de verklaring dezer ziekte, te zeer van de eenvoudigheid is verwijderd, waartoe men moet trachten terug te keren. Door in dezen te veel bepaald te hebben, heeft men eigenlijk niets bepaald.

Omtrent gezegde kraamverrigtingen, spreekt de Heer POOL zich, echter, in zijne meermalen reeds genoemde Handleiding, ook zeer tegen. In tegenstelling met het hierboven door hem aangevoerde gevoelen, zegt hij, op bladz. 23, alwaar de grond van het ontstaan der kraamvrou-

wen-

wenkoorts wordt onderzocht, « *dat hij er zeer* « *aan twijfelt, of er thans wel eenig Genees*- « *heer gevonden zal worden, die, niet blind voor* « *hetgeen wat onderzoek en ervaring ten dezen* « *aan de hand geven, den eenigen en naasten* « *grond der ziekte, om slechts van de voor*- « *naamste te gewagen, zoeken wil in de onder*- « *drukking der kraamzuivering, in de verplaat*- « *sing van zog in de buikholte enz. enz.*" Terwijl de Schrijver daarentegen, op bladzijde 37, geenszins aarzelt, de kraamvrouwenkoorts voor eigensoortig te houden: « *omdat de grond van* « *haar ontstaan moet gezocht worden in de be*- « *lemmering der verrigtingen, die in het kraam*- « *tijdperk uitsluitend plaats hebben, en de* « *geheele ziekte met die verrigtingen schijnt* « *in verband te staan. Bij deze verrigtingen*, (gaat hij voort) « *poogt de bewerktuiging* (waarvan?) « *en vooral de baarmoeder in haren vo*- « *rigen staat terug te keeren enz.*"

Dat het verder den Heer POOL, bij den besten wil, niet is mogen gelukken, eenige overeenkomst te hebben kunnen vinden tusschen de door hem, als kraamvrouwenkoorts, voorgedragene ziekte, en die, waarvan de *putrefactio uteri* als een bestanddeel is aan te merken, wil ik gaarne gelooven; de zwarigheden, die hij daarbij ondervinden moest, zouden voorzeker niet anders, dan het groote verschil tusschen dezelve kenmerken. In vijf punten poogt hij dit nader uit el-

elkander te zetten; in het 1ste Nommer van welke, hij weder, het door mij, in de kraamvrouwenkoorts als plaatselijk lijdend, opgegeven deel (de *putrefactio uteri*) geheel van die koorts afscheidt, en de kraamvrouwenkoorts als van geene *individueele* voorbeschiktheid afhangende, beschouwt. Zonder deze meening, aan een' ander' te kunnen opdringen, heb ik gesteld, dat slechts sommigen van het barende geslacht (en daarvan geenszins de van natuur gezondere en sterkere volksklasse) juist om die meer eigenaardige voorbeschiktheid tot de kraamvrouwenkoorts, bij voorkeur daardoor worden aangevallen. Wat moeijelijke verlossingen betreft, waarvan de Heer POOL hier spreekt, ieder *praktisch* verloskundige ('t geen evenwel de Heer POOL niet is) zal moeten erkennen, dat deze op zich zelve niet tot de kraamvrouwenkoorts aanleiding geven.

Na eene zeer moeijelijke keering of verlossing met de tang, waarbij de aangewende pogingen ter verlossing, eene te groote krachtsinspanning vorderen, en men eigenlijk de doorboring van het hoofd des kinds, boven de aanwending der tang moest verkozen hebben, omdat de laatste ophield *geïndiceerd* te zijn, wordt helaas! niet zelden eene zoodanige schuring en knelling der zachte tegen de harde deelen veroorzaakt, dat de dood daarop volgt; maar deze toestand maakt de kraamvrouwenkoorts niet uit! En ofschoon men gewoon is, dit aan eene spoedig verloopende ontsteking, in Gangreen overgaande, toe te schrijven, zoo nemen

men wij hierbij, echter, geenszins verschijnselen van zulk eenen hevigen graad van ontsteking waar, die zoodanigen uitgang deden verwachten. « Somwijlen, (merkt WENZEL aan) heeft de toediening, voornamelijk van ongeschikte en ontijdige kunsthulp, en ruwe behandeling van den mond der baarmoeder en derzelver hals, oogenblikkelijk, eene ontsteking van het onmiddellijk aangedane deel, ten gevolge, waarop, bijna even zoo spoedig, de dood, door eene koudvurige verstoring van een veel grooter deel der baarmoeder, dan de ontsteking van de werktuiglijk geprikkelde plaats verwachten liet, volgt. Men zou zich echter zeer vergissen (gaat hij voort) wanneer men deze *gangreneuse* verstoring in derzelver gansche uitgestrektheid, voor de gevolgen van eene even zoo wijduitgestrekte ontsteking van dit orgaan hield. De eigendommelijke toestand van alle de vaten der baarmoeder, onmiddellijk na de uitdrijving des kinds en van den moederkoek, derzelver plotseling ophoudende werkzaamheid, maken ongetwijfeld de voorwaarden van deze *sphaceleuse* verstoring uit, niet de voorafgegane ontsteking, die noch in graad zoo hevig was, noch het tijdruim doorliep, hetgeen men tusschen ontsteking (al was dezelve ook in eenen nog zoo hoogen graad aanwezig), en dien uitgang daarvan, welken wij *sphacelus* noemen, gewoon is waar te nemen." De vrouw, daarentegen, door de verlossing uitgeput, blijft zonder zich te herhalen in eenen toestand van afge-

gematheid tot aan haren dood toe, zonder dat men veel *reactie* bij haar waarneemt. Men vreest zelfs te minder gevaar, daar de gevoeligheid des onderbuiks, reeds den volgenden dag heeft nagelaten; alleen geven eene zekere onverschilligheid en stilzwijgen aanleiding tot bezorgdheid. Spoedig houden alle klagten op, en de kraamvrouw gevoelt zelfs dan ook geene pijn, wanneer men de baarmoeder door de bekleedselen drukt. De buik is matig opgezet; de borsten bekomen weinig melk; de huid is met een koud zweet bedekt; de pols wordt al kleiner en kleiner, en onregelmatig; de blik der vrouw verkrijgt iets eigendommelijks; de lippen worden bleek; de *lochien* nemen eenen kwaden reuk aan, worden *ichoreus*, en vloeijen zelfs rijkelijker dan te voren, tot dat de lijderes, vroeger of later, veelal op den 7 of 8sten dag, sterft. En het is er verre af, dat men in deze gevallen, bij de lijkopening, steeds sporen van ontsteking des buikvlies of der ingewanden, of uitzweeting in de buikholte, zoude vinden.

Ik herinner mij nog met leedwezen en bedroeving zoodanig geval, waarin een te sterk voortgezet gebruik met de tang, aan de vrouw het leven kostte. Hierover, veelligt, bij eene andere gelegenheid nader, alsmede nog over twee andere gevallen, waarin ik de *perforatio cranii* moest verrigten.

Het zij mij, echter, vergund hier te vragen, wanneer en waar de Heer POOL toch zoo vele kraam-

kraamvrouwenkoortsen zou hebben waargenomen, als het in zijne handleiding wel schijnt, bijaldien hij maar niet zoo alles, wat hem van kraamvrouwen onder de oogen gekomen is, voor deze ziekte hebbe gehouden? Op de tegenwerping van den Heer POOL, dat een *von* SIEBOLD (in overeenstemming met anderen) het gewrocht der kraamvrouwenkoorts, eveneens, als een' eigenaardigen ontstekings-toestand van de buikholte, en bepaaldelijk van het buikvlies, beschrijft, voer ik aan, dat deze het met zichzelven ook nog niet eens is! En wat de verwondering betreft, die eerstgenoemde een weinig verder aan den dag legt, *dat ik mij dezen geleerde niet ter bestrijding heb gekozen, omdat hij de putrefactio uteri niet alleen voor geene kraamvrouwenkoorts houdt, maar dezelve ook nog van gewone buikvlies-ontsteking onderscheidt*, merk ik aan, dat ik mij steeds voorbehoude, aan deze *indirecte* uitnoodiging te zullen voldoen, zoodra tijd en lust zulks medebrengen.

In N°. 2. zegt de Heer POOL: « *De kraamvrouwenkoorts heeft geene voorloopers, noch* « *in de zwangerschap, noch gedurende de* « *verlossing, en verdient deswege dien naam te* « *meer, omdat zij in de gestoorde kraamverrigtingen haren grond heeft, en door, met of* « *na dezelve eerst een begin neemt. De* putre« factio *heeft niet alleen voorloopers, maar enz.*" Wat de storing der kraamverrigtingen, als grond-

oor-

oorzaak van de kraamvrouwenkoorts betreft; men vergelijke hetgeen de Schrijver hier weder zegt, met het hiervoren op bladz. 53—54, deswegens, aangemerkte, terwijl de Heer POOL, omtrent de voorloopers derzelve, den inhoud zijner handleiding (12) vergeleken met het alhier door hem gestelde, even erg met zich zelven in tegenspraak is. Wij hooren hem aldaar zeggen: « *dat, ofschoon* « *men zich met geene wiskundige zekerheid op* « *zulke teekenen verlaten kan, het echter geheel* « *met de ervaring en zijne eigene overtuiging* « *strijden zou, indien hij het bestaan van zulke* « *voorbeduidingen wilde loochenen! Neen!* (aldus vervolgt hij) « *ik ken te vele voorbeel-* « *den, dat de veronachtzaming van zulke tee-* « *kenen noodlottige gevolgen had, en dat der-* « *zelver bestrijding of verbetering vaak van het* « *beste uitwerksel voor een gunstig kraambed* « *is geweest.*" De Schrijver prijst daarom nu ook in dien zelfden geest eene voorbehoedende behandeling (13) gedurende de zwangerschap, tijdens de verlossing en gedurende het kraambed aan. Als zulke teekenen, die *vooral* onze opmerkzaamheid, te dezen aanzien, in de laatste maanden der zwangerschap zouden verdienen, geeft hij op (14): « *trage stoelgang, ge-*

stoor-

(12) Zie blad. 75.

(13) Bladz. 81.

(14) Bladz. 75.

« *stoorde, onrustige slaap, duizeligheid en* « *hoofdpijn, vermoeidheid, het gebruik van* « *voedzame spijzen, bij den trek tot een zit-* « *tend leven.*" Ongelukkige vrouwen, toch, die het gebruik van eene der edelste zegeningen, het gebruik van voedzame spijzen, bij den trek tot een zittend leven, zoo duur moeten boeten; terwijl trage stoelgang, bijna, voor een doorgaand verschijnsel in de laatste maanden der zwangerschap te houden is. Ook zijn gestoorde, onrustige slaap, duizeligheid, droomen, hoofdpijn enz. bij de minste volbloedigheid zeer gewoon, welk laatste, tevens, tot een gevoel van vermoeidheid en schijnbare zwakte, gemakkelijk aanleiding geeft. « *In het bijzonder zouden zulke vrouwen voor* « *deze ziekte geneigd schijnen, die, door eene* « *ongenoegzame kleeding en bedekking, aan* rheu- « matische *buikpijnen lijden; eene geringe aan-* « *leidende oorzaak zou dan genoegzaam zijn, om* « *deze ziekte te doen ontstaan, hetgeen ook vol-* « *gens* SIEBOLD *vooral het geval was in de epi-* « *demie van* 1824 *en* 1825 *te* Berlijn." Bij eene *naauwkeurige opmerking aan vele vrouwen*, heeft de Heer POOL, *gedurende de zwangerheid*, geene andere teekenen vermogen te ontdekken! Ik vraag hier: of zulke *naauwkeurige opmerkingen* ons eene schrede nader tot de kennis van de natuur der kraamvrouwenkoorts brengen. En wat de zoo even vermelde, door *von* SIEBOLD waargenomene *epidemie* van kraamvrouwenkoorts

be-

betreft; deze stel ik, als zoodanig, gelijk met diegene, waarvan wij door den *Landphysicus* MIQUEL in het *Archiv, für med. Erfahr. von* Dr. HORN. enz. *Jahrg.* 1829. Januar en Februar, melding vinden gemaakt (15). « *Die algemeine* « *Krankheits-constitution war rheumatisch-* « *entzundlich*, (zegt de Schrijver). *Es ergreift* « *diese Affection vorzugsweise die Serösen* « *Häute, und um soeher, je mehr die sensi-* « *bilität dieser Häute erhöht ist. Das nun bei* « *Wöchnerinnen das Peritonaeum sich in einem* « *Zustande der erhöheten sensibilität befinde,* « *ist wohl nicht zu leugnen, und daher also* « *das so häufige vorkommen dieser krankheit* « *in einem so kurzem zeitraume. Dass die* « *nähmliche Diathese sich gern auf verwandte* « *Gebilde verbreitet oder auf dieselben uber-* « *springt ist bekannt. Daher die affection der* « *Pleura. In der Mehrzahl der Fälle war das* « *Peritonaeum afficirt, einigemale auch die* « *Pleura gleich von Anfang an.*" Deze Schrijver meldt ons verder, dat de ontstekingachtige aandoening, in twee gevallen, zich van het buikvlies op het borstvlies geworpen had, terwijl

(15) Deze Schrijver noemt zijn opstel: *Nachrichten uber eine Kindbetterinfieber-Epidemie, welche im Winter* 1827—1828, *in* Neuenhaus im Bentheimschen *und in der Umgegend herrschte, mit Bezug auf die vorhergehende krankheits-constitution.*

wijl, in twee andere, de *Pleura* alleen was aangedaan. Hierop laat hij echter volgen, waarmede wij gereedelijk instemmen. « *Man wird mir viel-* « *leicht erwiedern, dass diese beiden Fälle* « *nicht zum Puerperalfieber zu rechnen sind;* « terwijl hij het tegendeel daarvan tracht te be- « wijzen, met te zeggen:" *bedenkt man aber dass weiter keine Pleuresien hier im orte vorkamen, das offenbar in mehrem Fällen Peritonaeum und Pleura gleichzeitig afficirt waren, einigemale auch die Affection des ersteren auf letzteres, überhaupt als eine eigenthümliche krankheitsform gelten lassen wil.* Als hetgeen wij hier, en door POOL vermeld vinden, kraamvrouwenkoorts heeten moet, en als voorteekenen van dezelve beschouwd moeten worden, is mijn onderzoek, deswegens, voorzeker, op een' zandgrond gebouwd. Intusschen heb ik dan toch voor mij die zelfsvoldoening, dat ik bij dat onderzoek geen slaafsch navolger van anderen ben geweest, waardoor wij juist zoo dikwijls, op bijwegen worden gevoerd. Steeds wankelende, waaraan wij ons, eigenlijk, zullen houden, ontbreekt het ons aan genoegzame zekerheid en zelfstandigheid op den weg des onderzoeks, zoo noodig ter bereiking van het zich voorgestelde doel.

Bij langdurige en moeijelijke verlossingen van éénen dag of meer dagen, waar men de hulp van den Heer POOL *als arts verlangde, zijn hem* dikwerf *teekenen voorgekomen, waardoor men* met

eeni-

eenigen meerderen grond, (verbeeld u eens Lezer!) *tot het ontstaan dezer koorts kon besluiten*, *en des te meer*, *wanneer er eenige of meerdere der voornoemde verschijnselen waren voorafgegaan*. (Voornoemde verschijnselen?) Hoe *logisch* sluit en past dit toch alles op elkander. Men zou schier zeggen, dat de Heer POOL hier, oorzaken en gevolgen op den leest van zijn geliefkoosd hersenbeeld had geschoeid! Doch, gaan wij verder. « *Wanneer eene plaatselijke pijn in ééne « of beide zijden van den buik*, *welke tusschen « de weeën voortduurt en bij de drukking*, *die « men altijd tusschen dezelve*, (welk eene be« langrijke opmerking!) *beproeven moet*, *zich « verheft*, *dan zal doorgaans de ziekte*, *waartoe « nu reeds de kiem is gelegd*, *weinige uren na « de bevalling zich openbaren! Deze eigenaar« dige pijn in de zijde van den onderbuik*, *dien « hij* (POOL) *altijd*, *als het middelpunt der ziek« te*, *beschouwt*, *heeft hij nimmer*, gedurende « de zwangerschap, *waargenomen*, *dat er de « kraamvrouwenkoorts op volgde*. Dit nu heldert « hij (16) met een nietig voorbeeld op. *Daarente« gen schijnt hem de pijn in de eene of andere « zijde*, *ter plaatse van het heupbeen*, tijdens « eene langdurige verlossing, *op de voorschrevene « wijze bestaande*, *kennelijk bewijs te zijn*, *dat « tot het ontstaan der kraamvrouwenkoorts reeds « de kiem gelegd zou zijn*, *en welke* (hoe schoon we-

(15) Zie verder bladz. 76.

« weder gevonden!) *des te moeijelijker in hare* « *ontwikkeling belemmerd wordt, als er geduren-* « *de de zwangerheid verontrustende teekenen,*" (zeker *trage stoelgang, hoofdpijn, vermoeidheid, het gebruik van voedzame spijzen, bij den trek tot een zittend leven enz.*) « *bestaan* « *hebben.*" Waren in het eerste geval, hierboven, twee vrouwen aan den Heer POOL bekend, die steeds na de helft der zwangerschap, over eene plaatselijke pijn in de linker heupstreek klaagden, welke bij de uiterlijke drukking vermeerderde, toch vertoonde zich bij geen van beide eenige schijn van kraamvrouwenkoorts, niettegenstaande dezelve meer dan gewoonlijk voorkwam. (Hoe is het toch mogelijk?) Nog nimmer had immers de Heer POOL *gedurende de zwangerschap*, die eigenaardige pijn waargenomen; dat er de kraamvrouwenkoorts op volgde! Dit verschijnsel van plaatselijke pijn in eene of beide zijden van den buik moet zich eerst, *gedurende de verlossing*, volgens de *curieuse* opmerking van POOL, openbaren, tusschen de weeën voortduren, en bij de drukking, die men altijd tusschen dezelve beproeven moet, zich verheffen, aan welke stelling en verklaring voorzeker, geen verloskundige van eenige beteekenis iets zal hechten, terwijl het den Heer POOL, hier weder als geen verloskundige doet kennen. In het tweede geval, (hoe gezocht en gedrongen komt dit alles voor) heeft hij zich van de ontwikkeling der ziekte, *reeds tijdens eene langdurige ver-*

lossing, kunnen overtuigen, waar dit verschijnsel van plaatselijke aandoening in de regterzijde des onderbuiks zich openbaarde. Het vruchtwater was reeds met de eerste weeën (zeer gewone zaak) *ontlast, maar de pogingen der natuur, om den weerstand van den hals der baarmoeder te overwinnen, waren, zelfs door de bemoeijingen der kunst ondersteund, vruchteloos,"* (en toch verwijdde zich eindelijk het *orificium uteri!*) « *terwijl nu, ten gevolge van de inspanning der natuur,"* (wier pogingen, nog zoo even, zelfs door de bemoeijingen der kunst ondersteund, vruchteloos waren) « *een dood voldragen kind ter wereld kwam. De* secundinae *volgden echter niet, en de geboorte van het kind werd door eene hevige bloedvliet gevolgd, welke het afhalen der nageboorte noodzakelijk maakte,"* (bloedvloeijing maakt niet *altijd* het afhalen der nageboorte noodzakelijk!) « *doch de krachten schenen door de sterke inspanningen en het sterk bloedverlies te zeer uitgeput, en kort na het volgen der* placenta *volgde de dood!"*

Was dit nu kraamvrouwenkoorts!? De vrouw schijnt hier, voornamelijk, aan bloedverlies gestorven te zijn, en ware de Heer POOL, hier, als verloskundige, op zijne plaats geweest, de zaak zou veelligt eenen beteren keer hebben genomen. Bij de lijkopening vond de Heer POOL, « *de beide eijerstokken, trompetten en breede*

banden, (van de baarmoeder immers?) *door eene menigte van bloedvaten opgezet, welke straalsgewijze al minder werden, hoe meer hij het buikvlies, dat de buikholte bekleedt, vervolgde. Dit laatste was als met roode stipjes bezaaid, welke hij naauwelijks met het bloote oog bespeuren kon.*" (Dan hadden dezelve ook niet veel te beteekenen!) « *Er was nog geen vocht in de buikholle uitgestort.*"

Wat bewijst het nu toch, dat in dit geval de eijerstokken enz., na de verlossing door bloedvaten waren opgezet! Is dit niet als een natuurlijk gevolg te achten van hetgeen er vooraf was gegaan? Intusschen verminderde deze opvulling der vaten, hoe meer men het buikvlies vervolgde; ook was er nog geen vocht in de buikholte uitgestort, anders zulke standaards voor het gevoelen van den Heer POOL, omtrent de natuur der kraamvrouwenkoorts.

Wat de voorbehoedende behandeling, gedurende de zwangerschap, betreft, zeer gewone dingen worden ons hier medegedeeld. Dit kan wel niet anders, maar zij doen voor de zaak niets af. Wie toch zal niet voor ontlasting zorgen, als buikverstoppingen benaauwen; wie zich bij koud weder niet goed kleeden, (althans die kleederen heeft) om de, door den Heer POOL zoo zeer gevreesde, gevolgen, wegens verzuim in dezen, voor te komen, ofschoon buikverstopping en *rheumatische* aandoeningen van, of

pij-

pijnen in den onderbuik, die hij, gelijk wij zagen, voor ongunstige voorteekenen beschouwde, op bladz. 77, weder, « *slechts, in zoo verre, als voorbeduidingen van deze ziekte te beschouwen zijn, als zij bij den invloed van eene aanleidende oorzaak, de voorbeschiktheid tot kraamvrouwenkoorts begunstigen.*" Deze oorzaken hebben, zoo het schijnt, dus hier nog eene andere, aanleidende oorzaak tot krachts-oefening noodig, niettegenstaande op bladz. 85, weder wordt aangemerkt: « *Menigmaal wordt, door* « *onvoorzigtige ontblooting des buiks eene rheu-* « *matische aandoening van den buik veroor-* « *zaakt, en dusdanig tot de kraamvrouwen-* « *koorts de grond gelegd, zonder dat men hier-* « *op opmerkzaam is geweest.*" Hier schijnt die oorzaak dus weder uit zich zelve genoegzaam te zijn. De Heer POOL is vervolgens nog zoo menschlievend, om, tijdens de verlossing, elken Verloskundigen te herinneren, « *indien van de zijde der moeder alles eene goede en voorspoedige verlossing voorspelt, dezelve niet door de kunst te verhaasten, om langs dien weg de onmiddellijke oorzaak der kraamvrouwenkoorts niet zelf te* scheppen, *en dus het leven eener moeder in gevaar te brengen, vaak enkel, om de zelfvoldoening te genieten, dat hij den arbeid eenigzins bespoedigd heeft. Eene te plotselinge uitdrijving der vrucht zou, voorts, juist als er gewigtige veranderingen plaats hebben*

5 * *moe-*

moeten, den regelmatigen loop der vochten storen; bij zulk eene bespoediging zou de baarmoeder en scheede gevaar loopen van beleedigd te worden, en eindelijk, uit hoofde van het te schielijk afhalen der nageboorte ook aanleiding worden gegeven, tot beleediging en hevige bloedvliet," (zoo even lazen wij bij den schrijver, dat het afhalen der nageboorte noodzakelijk werd gemaakt door eenen hevigen bloedvliet, hoe kan dit zamengaan?) « *niet zelden de zekere voorbode dezer ziekte.*" Wat? de bloedvliet? Staan wij bij zulke vermaningen en tegenstrijdigheden niet langer met onze aandacht stil. De Heer POOL oefent, gelijk ik aanmerkte, de Verloskunde zelve niet uit. Ik hoop echter, dat ieder Verlos- en Geneeskundige, welken laatsten hij ook nog den raad mededeelt, in zulke natuurlijke gevallen omzigtig te zijn, en geen verhittend en prikkelend middel ter verhaasting der bevalling voor te schrijven, hem zoodanige uitwijdingen zal vergeven. En wanneer ik hier al aan het *ne sutor ultra crepidam!* wilde herinneren, dan nog meen ik het verwijt te kunnen ontgaan, dat ik, als Verloskundige, mij met de beschrijving der kraamvrouwenkoorts, en ontleding van derzelver vermoedelijke natuur heb bezig gehouden, op grond, dat die ziekte evenzeer tot het Verlos- als het Geneeskundig vak behoort, gelijk meer andere ziekten eenig en alleen met en door de zwangerschap en verlos-

sing

sing bestaan. De Verloskunde moge overigens voor een groot gedeelte haren oorsprong uit de andere takken der Geneeskunde ontleenen, en alzoo een meer afhankelijk bestaan schijnen te hebben, dezelve blijft desniettegenstaande evenzeer eene afzonderlijke, op zich zelve staande wetenschap, als eenige andere tak der Geneeskunde; werkt dien ten gevolge op andere gronden, door andere hulpmiddelen, en veronderstelt in haren beoefenaar eene andere soort van kennis, eenen anderen aanleg.

In N°. 3. handelt de Heer POOL over het *sporadische*, *contagieuse en epidemische* der kraamvrouwenkoorts, en merkt aan: « *dat zij* « *zich door deze noodlottige eigenschappen*, « *vooral door de twee laatste*, *maar al te zeer* « *onderscheidt van de* putrefactio uteri, *waar-* « *in al wederom een tegenbewijs zou gelegen* « *zijn*, *waarom wij* (zegt hij) *in* onze *meening* « *bevestigd worden*, *dat de laatste nimmer* « *kraamvrouwenkoorts zijn kan*; *voorts de be-* « *smettelijkheid der* putrefactio uteri, *waarvoor* « *ik haar schijn te verklaren*, *niet kunnende* « *begrijpen*." De schrijver verwijst hier tot bladz. 146 van mijn geschrift. Wat al of niet onder het begrip van mijnen Recensent valt, zal ik niet bepalen. Dit evenwel weet ik, dat hij mij betrekkelijk dit punt al *zeer slecht* begrepen heeft: want op bladz. 143 van mijne verhandeling, tot welke de Heer POOL naar regt had

moe-

moeten verwijzen, druk ik mij op de volgende wijze uit. Eene bepaling omtrent het al of niet besmettelijke der kraamvrouwenkoorts, is, wanneer men, hieromtrent, ook weder het verschil van gevoelen gadeslaat, eene moeijelijke zaak. Ik voor mij, echter, ben van denkbeeld, dat er tot het ontstaan dezer ziekte (diegene namelijk, welke met de *putrefactio uteri* vergezeld gaat) geen *primitief contagium* vereischt wordt. De tijd, welke tusschen de verlossing en de vorming dezer ziekte verloopt, kan dikwijls te kort van duur worden geacht, dan dat de aansteking werkzame gevolgen zou kunnen vertoonen. De Hoogleeraar FODERÉ beschrijft den toestand, bij deze ziekte aanwezig, zeer eigenaardig, met daarvan te zeggen, « *dat dezelve gelijkaardig is, aan* « *zekere rottingwekkende smetstoffen, of aan het* « *gif van zekere ratelslangen, die den dood ver-* « *wekken, alvorens de natuur den tijd gehad* « *heeft, verschijnselen van wederwerking voort* « *te brengen.*" Voorts heb ik niet willen ontkennen, dat deze ziekte (gelijk vroeger reeds is aangemerkt) aan den *atmospherischen* invloed onderworpen zoude zijn, in welk geval men zich, echter, naar mijn inzien, meer tot de tastbare eigenschappen van den dampkring (*qualitates sensibiles*) schijnt te moeten bepalen, dan tot een wezenlijk *contagium* in dezelve; en eindelijk, (want ik kan hier alles niet wedergeven, wat ik desaangaande reeds in mijne verhandeling

ling geopperd heb) dat men van de, als *epidemisch* te boek gestelde, kraamvrouwenkoortsen, een groot aantal ziekten af moet trekken, die eigenlijk tot de kraamvrouwenkoorts niet behooren. Dit is eene opmerking, die ieder in het oog moet vallen, welke zich slechts de woorden van STOLL hieromtrent te binnen brengt: *Nulla febris est*, enz. Uit het denkbeeld, nu, dat de kraamvrouwenkoorts iedere koorts zou zijn, die bij gelegenheid van het kraambed kan ontstaan, ontsproten alle die *rheumatische*, *gastrische*, *catarrhale*, en rotaardige *epidemien* van kraamvrouwenkoortsen, waar, in lateren tijd, buikvlies-ontsteking, op eene meestal onverklaarbare wijze, werd bijgesleept.

Wat intusschen aangaat, het plaatselijk lijdend deel, dat men bij gelegenheid van eene meer algemeen heerschende ziekte onder kraamvrouwen in het *Hotel Dieu* te Parijs, bij de gestorvene onder hen, had waargenomen, het waren de baarmoeder en de eijernesten. Bij eene dergelijke gelegenheid hooren wij Dr. CARUS ook nog zeggen, dat bij de gestorvene kraamvrouwen, in de meeste gevallen, blijken van reeds vroeger bestaan hebbende ontaardingen van enkele onderbuiks ingewanden, voornamelijk de eijernesten gevonden werden. « *Altijd echter* « *was, als de wezenlijkste omstandigheid, daar*- « *bij, aan te merken, dat die ontaardingen steeds* « *van eenen meer of minder volkomen gevorm*-

« *den*

« *den, grangreneusen toestand van de inwen-*
« *dige oppervlakte der baarmoeder vergezeld*
« *gingen, dikwijls ook van eenen ten vollen op-*
« *gelosten toestand der eijernesten door ver-*
« *rotting.*" In eene noot, voegt CARUS, in zijn geschrift, hier het volgende nog bij; ik geef hier zijne eigene woorden: « *Merkwürdig und*
« *auf eine schon in der Schwangerschaft sich*
« *entwickelnde krankhafte Stimmung des Ute-*
« *rus hindeutend war auch die Menge todt ge-*
« *borne Kinder,*" waarmede vergeleken kan worden de Aanteekening, Letter O mijner verhandeling, alwaar ik *von* SIEBOLD, met betrekking tot het door mij in den tekst aangevoerde, laat zeggen: « *In der Schwangerschaft soll das übel*
« *manchmal Abortus veranlassen.*"

Omtrent de kwalijk opgevatte meening, in dit nommer nog voorkomende, als of ik de ziekte, zoo als zij door mij in mijne verhandeling beschreven is, bij eene andere gezonde kraamvrouw, die zich in hetzelfde vertrek mogt bevinden, wilde laten ontstaan, alleen uit de bedorvene uitwasemingen der *lochiën*, als smetstof, aan den dampkring mededeeld, en door de verwonde oppervlakte der *uterus* opgenomen, zonder de onmisbare voorwaarden tot voortbrenging der ziekte, zoo als de voorbeschiktheid tot dezelve, de *conceptie*, zwangerschap en verlossing daarbij in aanmerking te nemen, moet ik aanmerken, dat ik mij, omtrent het *contagieu-*

se

se dezer ziekte, en de mededeeling daarvan aan anderen, voorzigtiger heb uitgelaten, om reden ik, (en wie niet met mij) het moeijelijke gevoelde van de beantwoording van dit punt. Op het gezegde van BOER, dat *zekere* in de *atmospheer praedominerende*, voor ons onmerkbare en onbekende veranderingen, tot het ontstaan dezer ziekte aanleiding zouden geven, heb ik laten volgen: Wie zal het tegenspreken, dat in den ons omringenden dampkring vele vreemde, daarin opgeloste of zwevende deeltjes op duizenderlei wijzen ontwikkeld worden, waarvan wij, ofschoon zij eenen zeer vermogenden invloed op het dierlijk ligchaam uitoefenen en vele ziekten onderhouden of voortbrengen, echter de werking niet kennen, en dus bij de beschouwing hunner uitwerkselen moeten blijven berusten. Daar wij dus het geheim niet vermogen op te lossen, hoe eenig *contagium* op het *organismus* inwerkt, noch hoe het in den dampkring tot verdere voortplanting *gereproduceerd* wordt, zoo zal een ieder, hier, met mij van het moeijelijke overtuigd zijn, te verklaren, of, en in hoe verre, die zekere in den dampkring voorheerschende en voor ons onbekende veranderingen derzelver invloed op het ontstaan van vermelde ziekte der baarmoeder uitoefenen. Maar, wanneer men nu voor zich al reden meent te hebben, om eene eigenlijk gezegde aansteking van den dampkring in dezen, buiten werking te stellen,

len, waarom zou men hier echter de vraag niet mogen opperen, (aldus ga ik voort) vooral indien wij door *analoge* gevallen, daaraan eenige meerdere zekerheid kunnen bijzetten, (ik bedoel hier de hospitaalversterving, die, terwijl zij plaatselijke verwoestingen aanrigt, eene daarvan afhankelijke ziekte ontwikkelt) *of misschien niet de beschrevene aandoening der baarmoeder, eenmaal ontwikkeld zijnde, onder meer andere vrouwen, b. v. in hospitalen, aanleiding tot besmetting zou kunnen geven?* Wij weten, dat de *lochiën* in vermelde ziekte somwijlen zoo scherp zijn, dat zij metaal aantasten, en aan BOER schier het gemis eens vingers berokkenden; dat de uitwaseming, daarvan, soms zoo doordringend, stinkend en bedorven is, dat men derzelver *specifieke* reuk, bij de intrede in het kraamvertrek niet zelden reeds ontwaart. Wanneer nu de dampkring eenmaal die besmettende eigenschappen, in eene bepaalde ruimte heeft aangenomen, waarom zouden dezelve dan niet, behalve door zoo vele andere, daartoe geschikte wegen, langs de, tot eene wonde gemaakte, oppervlakte der baarmoeder, ten gevolge der afscheiding van den moederkoek, bij de verlossing, kunnen worden opgenomen, en alzoo door mededeeling van de smetstof, een *pathologisch* leven, *ofschoon anders gewijzigd*, (ik spreek hier van geen *gelijk* lijden, zoo als de Heer POOL voorgeeft) bij eene andere, in hetzelfde

ver-

vertrek zich bevindende kraamvrouw kunnen verwekken? Dat men zich nu in zoodanig geval, de baarmoeder als den weg voorstelt, langs welken de ziekte zich aan andere vrouwen, geschikt, zoude kunnen overplanten, ligt in die *pathogenetische* verklaring zoo veel onzin opgesloten? Dat ook hier, gelijk bij de hospitaalversterving, eene ziekte, bij de kraamvrouw, op de plaatselijke aandoening van de baarmoeder zou kunnen volgen; wat is er, dat tegen deze veronderstelling strijdt? Ongetwijfeld is de lucht in het vertrek van eene zoodanige zieke kraamvrouw, als voornoemd, door gezegde uitvloeisels der baarmoeder verontreinigd, en de vermelde oppervlakte derzelve biedt voorzeker aan eene andere, in de nabijheid van zulk een voorwerp, verloste vrouw, eene allezins gunstige gelegenheid aan, om die smetstoffen, wanneer zij dit mogten zijn of worden, op te nemen, en alzoo bij haar eene ontstemming der levenskrachten te veroorzaken. Zou men het voortbrengsel zulker slecht gestelde *lochiën*, vraag ik verder, als *product* van het zieke leven, niet voor een *contagium terrestre animale* mogen houden, het vermogen bezittende, zich van het eene *individu* aan het andere mede te deelen? Of zou hetzelve zich ook zoodanig met den dampkring kunnen vermengen, dat daaruit eene *contagieuse epidemie* werd voortgebragt? Als men nu vast wil stellen en aannemen, dat door de bedorvene *lochiën* de lucht verontreinigd

nigd en derzelver hoedanigheid besmet kan worden, dan heeft dit in hospitalen wel eens oorzaak van de meer algemeene verbreiding eener ziekte onder kraamvrouwen kunnen zijn. De smetstof eenmaal ontwikkeld in een vertrek, waar vele vrouwen zamen liggen, tast alsdan, bovenal, die voorwerpen aan, waarmede zij de grootste verwantschap heeft. Daarom worden ook niet immer allen er door aangetast. Men houde hier steeds de voorbeschiktheid in het oog. Het *volumen* der smetstof wordt door deze voortplanting al grooter en grooter, zoo lang echter dezelve hangen, en opgesloten blijft, zal de besmetting zich in eene gegevene ruimte, slechts van het eene *individu* tot het andere bepalen, en alzoo plaatselijke verwoestingen aanrigten. Hoe schadelijk nu eene dergelijke bedorvene lucht, opgesloten zijnde, voor kraamvrouwen kan worden, blijkt, verder, uit hetgeen PEU, desaangaande, in zijne *Practique des Accouchemens*, Lib. II. Chap. I. pag. 268 verhaalt, en door mij in mijne verhandeling bladz. 147 is medegedeeld.

Meen ik ook dit punt de noodige opheldering gegeven, en aangetoond te hebben, dat ook de tegenwerpingen van den Heer POOL te dezen aanzien van weinig beteekenis zijn, het haalt nog niet bij de verkeerdheden, die wij in zijne Handleiding zelve lezen. Ter gelegenheid dat hij de vraag beantwoordt: « *in hoe verre de kraamvrouwenkoorts met de heerschende of staande ziekte-*

ge-

gesteldheid in verband staat," (zie bladz. 60) vinden wij het volgende, en dat nog wel in eene noot ter neder gesteld: « *De heerschende ziektegesteldheid hangt van den aard der heerschende ziekten af*, in plaats van den aard der heerschende ziekten te laten afhangen, van de heerschende ziektegesteldheid. Verder, *dat hem de verdeeling der ziekten, in* morbos epidemicos, annuos et stationarios *het geschiktste voorkomt*, als of dit niet reeds, voor lang, eene algemeen aangenomene verdeeling ware! Volgens de ervaring van den Heer POOL, heeft hij, gelijk wij reeds zagen, reden, om inzonderheid aan de *rheumatische* ziektegesteldheid, het vermogen toe te kennen, om deze ziekte, (kraamvrouwenkoorts) te doen ontstaan; « *uit hoofde* « *zij hem*, (merkt hij aan) *in de burgerprak*- « *tijk*, (burgerpraktijk!) *nimmer* menigvuldi- « ger *is voorgekomen, dan wanneer er, meer* « *dan gewoonlijk, rheumatische gebreken wer*- « *den waargenomen, terwijl dezelve zich, voor*- « *namelijk, door* urin *en zweet scheen te be*- « *slissen.*" Het zij mij vergund, hier aan te merken, dat, wanneer de vrouwen de kraamvrouwenkoorts konden uitzweeten en met de *urin* ontlasten, er voorzeker niet zoo vele onder het geweld dier ziekte zouden bezweken zijn! Hoezeer blijkt het hier, daarenboven, weder, dat de Heer POOL *rheumatische* ongesteldheden der kraamvrouwen, voor kraamvrouwenkoortsen heeft

aan-

aangezien! Wanneer, immers, deze zijne stelling doorging, dan zou ons land (verlof voor deze uitdrukking) schier van kraamvrouwenkoortsen moeten overvloeijen. Zoo nam hij wederom in de maand Januarij 1823, (zie bladz. 66, van genoemde Handleiding) de kraamvrouwenkoorts met een *eenigzins* zuiver *inflammatorisch* karakter waar. Hoe voorzigtig is de schrijver hier in zijne uitdrukking: een *eenigzins inflammatorisch karakter!* Maar, dit komt, merkt hij aan: « *om dat deze ziekte in ons vaderland, bijzonder in onze gewesten, zelden door de heerschende of staande ziekte-gesteldheid een zuiver* inflammatorisch *karakter verkrijgt,*" hier bijvoegende: « *doch heerscht dat ontstekingaardig karakter, dan deelt het deszelfs werkdadig vermogen in vollen nadruk aan de kraamvrouwenkoorts mede* (16)!" Met betrekking tot de genezing van de-

(16) De schrijver schijnt niet goed nagedacht te hebben, wat hij hier weder aan het papier heeft toevertrouwd, door aan te merken: dat de kraamvrouwenkoorts, door de heerschende of staande ziekte-gesteldheid, *zelden*, een *inflammatorisch* karakter verkrijgt, en terstond weder daarop laat volgen: » doch heerscht dat ontstekingachtig karakter, dan, enz." Men geraakt hier in verlegenheid met de beteekenis van *zelden te verkrijgen*, en, *in vollen nadruk deszelfs werkdadig vermogen mede te deelen.* Wat is heerschende ziektegesteldheid anders, dan dat dezelve heerscht? Eene heerschende ziektegesteldte-

dezen toestand wordt door hem, zie bladz. 66 der Handleiding, gezegd: « *dat, wanneer men in deze gevallen tijdig ter hulp komt, of de ziekte niet miskend wordt, de verdeeling alsdan veelal gelukkig slaagt.*" Vergelijk hiermede 't geen de schrijver daartoe betrekkelijk nog op bladz. 94, 109 en 110 van vermeld geschrift aanvoert: « *dat, in plaats van hier door* anodina, emulsien of *krampwerende middelen, gelijk sommigen aanraden, den tijd te verbeuzelen,* (!), *van meer krachtdadige middelen, onmiddellijk gebruik moet worden gemaakt: in de eerste plaats kunnen daartoe op geen gepaster tijdstip de algemeene en plaatselijke bloedontlastingen worden aangewend.*"

Zoo kan men, somwijlen, volgens den Heer POOL, zie bladz. 94, « *gerustelijk, eene ruime aderlating in het werk stellen!*" Dit herhaalt hij, ook op grond van eigene ervaring (bladz. 96), waaromtrent wij op bladz. 110 nader nog bevestiging erlangen. Wij lezen, aldaar, dat hij in de maand December van het jaar 1822, de genezing op den 4den dag gelukkig volbragt, overeenkomstig den inhoud van bladz. 97, alwaar geschreven staat: « *dat de algemeene en plaatselijke bloedontlastingen de lijderessen dikwijls redden, althans weinig schaden*" (dikwerf redden,

heid, *die niet heerscht*, is eene *contradictio in adjecto.*

den, en weinig schaden?!) « *wanneer zij vroegtijdig en omzigtig*" (nu omzigtig, zoo even gerustelijk!) « *worden aangewend.*"

Het is inderdaad te benijden, dat men, wat de ondervinding betreft, niet meer algemeen zoo gelukkig in de behandeling van de kraamvrouwenkoorts is geslaagd, als de Heer POOL. Intusschen verklaarde hij hierboven: « *dat deze ziekte in ons vaderland en wel bijzonder in onze gewesten*, zelden *een zuiver inflammatorisch karakter verkrijgt;*" in overeenstemming, derhalve, met hetgeen men vrij algemeen, omtrent de ontstoken natuur der kraamvrouwenkoorts van gevoelen is: dat, namelijk, wanneer men de natuur van deze koorts, al voor ontstoken wil verklaren, het ontstekingachtige, 't geen zich daarbij ontwikkelt, echter nimmer het karakter van eene zuivere *arterieuse* ontsteking te kennen geeft, maar eene meer *veneuse* of *lymphatische* is; en dat, over het algemeen, in deze koorts, het ontstekingachtige, slechts eene ondergeschikte rol speelt, en het wezen van de kraamvrouwenkoorts niet uitmaakt. Hoe zulks nu overeen te brengen is, met *algemeene* en *plaatselijke bloedontlastingen*, zoodat men zelfs, *gerustelijk*, *eene ruime aderlating in het werk kan stellen*, vat ik niet, zonder, evenwel, te willen ontkennen, dat deze ooit, in ziekten bij kraamvrouwen, aangewend zouden moeten worden. Maar dan is het, voorzeker, die zoo gevaarlijke toe-

stand

stand der kraamvrouw niet, onder welken, bij een uitwendig, schijnbaar, wel bevinden, de *putrefactio uteri*, en daarmede, naar mijn inzien, de zoogenoemde kraamvrouwenkoorts zich ontwikkelt. In het eerste geval heeft men een' meer openbaren, in het tweede een' listigen, zich schuilhoudenden vijand te bestrijden.

Op bladz. 69, van zijn geschrift, lezen wij al verder: « *dat hij in den afgeloopen Zomer en Herfst, toen de heerschende jaar-epidemie eene duidelijke galachtige geaardheid bezat, kraamvrouwenkoortsen behandeld heeft, welke duidelijk met galachtige toevallen gepaard gingen, en zich gelijktijdig met de plaatselijke aandoening van den buik instelden! De eene vrouw herstelde met den zevenden dag onder het zeldzame teeken van* crisis *met* diarrhoea, *mitsgaders door eene* critische urine *en zweet. De andere stierf.*"

Niettegenstaande dit alles, zegt de Heer POOL, in zijne *refutatie* tegen mij, « *dat de epidemische oorzaak niet over verloop en uitgang beslist*," hoezeer hij, op bladz. 61 van zijne Handleiding, aan sommige *epidemische* oorzaken, weder het vermogen toekent, om deze ziekte op te wekken, ja! op bladz. 65 zelfs, aanmerkt, dat, naar gelang de heerschende ziektegesteldheid, [die hij, op bladz. 60 erkent, door uitwendige, algemeen werkende oorzaken, *epidemische* derhalve, voortgebragt te worden] gevaarlijk is, de

 kraam-

kraamvrouwenkoorts ook gevaarlijk wordt, en te gelukkiger te genezen is, naarmate deze gesteldheid minder beduidend is, of geheel niet bestaat, en alzoo de kraamvrouwenkoorts niet zamengesteld maakt, waarna hij zich tot den invloed van ieder bijzonder *epidemisch* karakter bepaalt, hetwelk geenszins sluit met het alhier boven aangevoerde: « *dat*, namelijk, *de epidemische oorzaak niet over verloop en uitgang zou beslissen.*" Na de lezing van de Handleiding van den Heer POOL, heb ik voorschreven punt, in mijne Verhandeling over de kraamvrouwenkoorts, (zie bladz. 140—171) opzettelijk behandeld, waarbij ik mij de vraag van de Geneeskundige commissie te Amsterdam: « *In hoe verre die koorts met de heerschende of staande ziektegesteldheid in verband mogt staan*," ook door POOL beantwoord, had voorgesteld. De lezer oordeele, bij vergelijking, tusschen ons verschil in gevoelen.

Bij de vermelding van de rotaardige ziektegesteldheid merkt, eindelijk, de Heer POOL, op bladz. 71. zijner Handleiding, (wie zou het durven vermoeden?) zelve aan: (waarop ik verzoek vooral te letten, om reden hij op bladz. 167. derzelve, zie ook bladz. 14. dezer Bedenkingen, zegt: « *de* putrescens *der baarmoeder, tot ons bestek niet behoorende wordt naar de voorschriften, deswegens door* BOER *opgegeven, behandeld*) « De Putrescens *der baarmoeder*,

der, welke BOER, JÄGER *en* NEBEL *in verbinding met deze ziekte* (kraamvrouwenkoorts) *hebben zien heerschen, schijnt van een' putriden aard geweest te zijn, met die uitzondering alleen, dat hier de inwendige vlakte der baarmoeder met verstorvene vlekken, zonder eenig spoor van ontsteking te bezitten, was aangetast, terwijl overigens* (let wel!) *in de buikholte de gewone veranderingen werden ontdekt.*"

Dit laatstvermelde nu («dat, overigens, in de buikholte de gewone veranderingen werden ontdekt"), waarover de schrijver mij, vroeger, zoo zeer gispt, voert hij nu zelve, in verband met die aandoening der baarmoeder aan, welke door mij, als bestanddeel, of plaatselijk lijdend deel der kraamvrouwenkoorts, in mijne verhandeling is voorgedragen, en die hij nu eens *al*, dan weder *niet*, als tot zijn bestek behoorende, beschouwt. Hetgeen, derhalve, de Heer POOL, hier, heftig bestrijdt, wordt, dáár, weder in gunst door hem aangenomen; ja, «*die verbinding met de kraamvrouwenkoorts, zelfs, als de gevaarlijkste beschouwd, zoo dat weinige zieken er van opkomen!*"

Bij deze verbinding zullen «*de verstoorde kraamverrigtingen* dan ook wel niet gehouden mogen worden, de naaste oorzaak, den grond en het begin van de *febris puerperalis* uit te maken, gelijk de Heer POOL, in N°. 4, bij herhaling beweert, maar wel, dat de gestoorde toestand,

 daar-

daarvan, als een gevolg van vermelde ziekte moet worden aangemerkt.

Uit hoofde de zoo even gedane bekentenis van den Heer POOL, dat, « *waar de kraamvrouwenkoorts met* de putrescens *der baarmoeder verloopt, zulks de gevaarlijkste verbinding is*," zal hij dan ook wel niet langer vast willen, of kunnen houden, aan hetgeen hij verder in:

N°. 5. nog tracht te verdedigen, « *dat, namelijk, de kraamvrouwenkoorts en de* putrefactio uteri *hemelsbreed van elkander verschillen*." Ik zou, ingevalle van het tegendeel, mij gedrongen gevoelen, hier te vragen: Indien mijne stelling, nopens het plaatselijk lijdend deel in de kraamvrouwenkoorts, hem zoo ongerijmd toeschijnt, waarom bedient hij er zich zelven dan van? Hij is dus onzinnig, of hij handelt ter kwader trouw; en welke achting, welk vertrouwen hoopt hij dan in het een en ander geval aan het publiek in te boezemen?

De Heer POOL zou nu, gelijk hij zelf aanmerkt, *zijn geschrijf kunnen eindigen*, ware het niet, dat hij zich nog had voorgenomen, te betoogen, dat rede en ervaring beide, de kraamvrouwenkoorts in hare uitwerkselen, *als ontsteking* der buikholte hadden leeren kennen. « *Wanneer ik hierin* (schrijft hij aan mij) *niet naar* « *uw genoegen slaag, is het voornamelijk aan* « *het kort bestek te wijten, binnen hetwelk ik* « *dit gedeelte moet behandelen*." Wie heeft, mag ik hier vragen, den Schrijver aan tijd of ruim-

ruimte gebonden? Niemand! Althans ik niet.

Met ter zijde stelling van zoodanige magtspreuken, verwijze ik den lezer, behalve tot het zoo even hier boven verhandelde, nog tot die plaatsen dezer wederlegging, alwaar reeds over bovenvermelde kwestie gesproken is, of nog gesproken zal worden, terwijl ik niet gezind ben, den schrijver, de algemeen bekende waarheid te betwisten, « *dat de natuur bij de vrouw, ter bereiking van een voornaam doel van haar bestaan, het* vegetative *leven in eene hooge maat ontwikkelt, en aan haar een' hoogen graad van vermelde kracht geschonken heeft; noch dat zich dit laatste ook meer* (meer?) *duidelijk openbaart, nadat de banden der natuur reeds geslaakt zijn, en aan de vochtmassa, ter afscheiding eener voedende vloeistof, en tot herstel van het evenwigt in den omloop* (van welken omloop?) *en de krachten, eene andere rigting moet worden medegedeeld.*»

De alhier door den Heer POOL gegevene verklaring, komt mij echter voor, vooral geldig te zijn, voor de zwangerschap en het zogen; maar niet als voorwaarde tot de daarstelling van de kraamvrouwenkoorts. Juist hierin, meen ik, dat eene groote dwaling bestaat, dat men deze beide omstandigheden niet genoeg van elkander scheidt, daar er geheel andere voorwaarden tot de wording van de kraamvrouwenkoorts vereischt worden, dan deze weldadige voorzorgen der natuur. Zonder hem derhalve te willen ontkennen,

nen, dat bij voorzegde *plastische* kracht, waaraan eene groote werkdadigheid van het hart en deszelfs vatenstelsel verknocht is, de voorbeschiktheid tot ontsteking gering zoude zijn, zoo komt het mij echter op grond van het zoo evenvermelde voor, dat de ontstekingsleer ten opzigte van de kraamvrouwenkoorts te ver wordt getrokken, vooral, wanneer men daaraan zulk een kwaadaardig, onzuiver karakter, zulk een doodend vermogen voor de kraamvrouw toekent. Hoe is het toch te verklaren, dat die zelfde toestand, welke aan den eenen kant, voor de zwangere en de kraamvrouw strekken moet tot zulke groote doeleinden, en zoo heilaanbrengende is, aan den anderen kant zoo pestaardig voor haar bestaan zoude zijn? Wie zou het, echter, den Heer POOL niet willen toegeven, dat, bij vermelde voorbeschiktheid van het ligchaamsgestel der vrouw, onder voornoemde omstandigheden, het ontstaan eener ontstekingaardige aandoening geene zoo onverklaarbare zaak is, wanneer na de verlossing eene andere en weldadige rigting aan den omloop der vochten bij de kraamvrouw gegeven moet worden, en de natuur daarin gestoord wordt. Op zoodanige wijze kan men gerust (en wie heeft daaraan ooit getwijfeld?) bij het bestaan van aanleidende oorzaken, die den *physiologischen* staat der kraamvrouw in eenen *pathologischen* veranderen, de wording eener ontstekingziekte *a priori* reeds met hem veronderstellen. « *Maar* (gaat hij verder) *weinig zou men hier-*

« *aan*

« *aan mogen hechten, indien ook niet de erva-*
« *ring van bijna alle geneeskundigen aan deze*
« *vooronderstelling het zegel der waarheid ge-*
« *hecht had.* Gedurende het bestaan der in-
« flammatorische *staande ziektegesteldheid*,
« *waardoor alle ontstekingaardige aandoenin-*
« *gen* meer zuiver *en* onvermengd *te voorschijn*
« *komen, heeft zij dan ook overvloedig geleerd,*
« *dat die gevaarlijke ziekte, welke van de vroeg-*
« *ste tijden zoo vele slagtoffers onder de kraam-*
« *vrouwen gemaakt heeft, en als kraamvrou-*
« *wenkoorts bekend is, zich in hare uitwerkse-*
« *len als eene ontsteking van de ingewanden*
« *der buikholte, en waarin, doorgaans het*
« *buikvlies het meeste deel neemt, heeft doen*
« *kennen*;"* waaromtrent hij zich nu weder op eigene ervaring en op die van vroeger genoemde schrijvers beroept.

Het is bij eene vergelijking van hetgeen de Heer POOL in zijne Handleiding, en in zijn verslag tegen mij aanvoert, onbegrijpelijk, telkens zooveel tegenstrijdigheid te ontwaren, hetgeen zijne bewijzen voor de zaak, die hij verdedigt, aanmerkelijk verzwakt. Zoo lezen wij, immers, gelijk ook reeds vroeger is aangemerkt, op bladz. 65. van het eerstgenoemde geschrift, « dat het ontste-
« kingachtige karakter in ons vaderland *zelden*
« *zuiver* voorkomt" en op bladz. 67. « dat deze
« ziekte (kraamvrouwenkoorts) bijzonder in deze
« gewesten, *zelden* door de heerschende of staande
« ziekte-gesteldheid, een *zuiver inflammatorisch*
« ka-

« karakter verkrijgt, en dat men daaromtrent « *weinige* waarnemingen vindt opgeteekend." Ondertusschen lazen wij zoo even, dat de *inflammatorische* staande ziekte-gesteldheid, *alle* ontstekingaardige aandoeningen (dus, immers, naar het gevoelen van POOL, de kraamvrouwenkoorts niet uitgesloten) *meer zuiver* en *onvermengd* te voorschijn doet komen, en *overvloedig* geleerd zou hebben, dat die gevaarlijke ziekte, zich als eene ontsteking heeft doen kennen. Behalve de tegenstrijdigheid, die hier plaats heeft, wordt nu, bij vergelijking, de lezing, hier: dat, hetgeen de staande ziekte-gesteldheid *overvloedig* geleerd zoude hebben, men daaromtrent, *weinige* waarnemingen vindt opgeteekend.

Wat de waargenomene *epidemien* te *Heidelberg*, *Marburg* en *Berlijn* betreft, waarvan de Schrijver spreekt; ik heb beloofd, daarop bij gelegenheid nader terug te zullen komen, althans, op hetgeen Prof. *von* SIEBOLD omtrent de door hem waargenomene *epidemie* opgeteekend, en ons daarbij als *kraamvrouwenkoorts* heeft medegedeeld.

Tot verdere verdediging van den aard der kraamvrouwenkoorts, als van eene ontstoken natuur zijnde, gaat de Schrijver nu nog tot de behandeling van 4 punten over, daarin 1°. beweren de: « *dat men met* Dr. CARUS, *deswege*, *de ontstekingaardige aandoening*, *voor een gewrocht der belemmerde kraamverrigtingen*

kan

kan beschouwen, en dezelve alzoo den eigen naam van kraamvrouwenkoorts verdient, dewijl men steeds van den aanvang der ziekte, nu eens de secretio lactis, *dan weder de* purgamenta *in wanorde vindt, of eenig deel in de buikholte ten gevolge van den veranderden loop der vochten ziet aangedaan, zoodat men bij de welverloste en kort te voren gezonde kraamvrouwen, geene andere oorzaak kan opgeven."* Op bladz. 171 tot 185 mijner Verhandeling, heb ik mijne gedachten omtrent het oorzakelijk verband, van boven gezegde verrigtingen tot de kraamvrouwenkoorts, voorgedragen, en kan zulks hier niet herhalen. Behalve, dat alles, wat Dr. CARUS hieromtrent aanmerkt, geenszins voor onfeilbaar te houden is, zoo is echter hetgeen ik hiervoren op bladz. 71 van dienzelfden Schrijver, nopens zijne bevinding bij de lijk-opening van gestorvene kraamvrouwen, heb aangevoerd, van niet minder belang voor de bevestiging en verklaring van 't geen ik aangaande dit onderwerp verdeedig, dan hetgeen de Heer POOL, zoo even, in zijn belang, van dien geleerde heeft aangevoerd. Ik moet hier echter weder verwijzen naar hetgeen, hiervoren reeds, door den Heer POOL, omtrent het oorzakelijk verband van de belemmerde kraamverrigtingen tot de kraamvrouwenkoorts, is aangevoerd, om te doen zien, hoe groot weder de tegenspraak van het aldaar gestelde, met het alhier in N°. I. voorgedragene is. Na, al-

daar

daar, omtrent gezegde verstoring der kraamverrigtingen (*Secretio lactis* en *purgamenta*) als oorzaak van genoemde koorts in twijfel gesteld te hebben, « *of er thans wel eenig Geneesheer,*
« *die niet blind voor hetgeen wat onderzoek*
« *en ervaring te dezen aan de hand geven,*
« *gevonden zal worden, welke den eenigen en*
« *naasten grond der kraamvrouwenkoorts* (*om*
« *slechts van de voornaamste te gewagen*) *zou*
« *willen zoeken* in de onderdrukking der kraam-
« zuivering en in de verplaatsing van zog *in de*
« *buikholte*," vervolgt hij, « *naardien aan elk,*
« *die deze ziekte met eenige oplettendheid heeft*
« *gadegeslagen, de ervaring wel geleerd zal*
« *hebben*, dat dezelve, dikwijls, in hare hevig-
« heid woedt, zonder dat de kraamzuivering noch
« in hoeveelheid, noch in hoedanigheid eenige
« ongeregeldheid vertoont; *evenzeer hij onder-*
« *vonden zal hebben, dat deze ziekte meesten-*
« *tijds reeds daar is, eer er zog is afgeschei-*
« *den;* dat vaak, gedurende haren geheelen loop,
« de zog-afscheiding ongestoord voortgaat, *en dat*
« *het in de buikholte uitgestorte vocht niet*
« *de minste overeenkomst met het zog bezit.*"

« *Ieder zal dan met den grooten* WALTER *moe-*
« *ten gelooven*," zoo sluit hij deze periode! « *Es*
« *sei ein spasshafter Einfall sich bei diesem*
« *Fieber eine Milchverzetzung zu gedenken.*"
Ik voeg hierbij, dat zij, die op eene verwaande en meesterachtige wijze het woord en de pen wil-

willen voeren, minder onbedachtelijk dienden te werk gaan, bij de voorstelling van hun gevoelen.

In N°. 2. (merkt hij aan,) « *dat men, als het onmiddellijk uitwerksel der stoornissen, deze ziekte voor ontstoken moet houden, uit hoofde reeds van het eerste begin zich duidelijke teekenen van ontsteking in de buikholte openbaarden, zoo als onverdragelijke pijn, terwijl de heilzaamheid eener welgeordende ontstekingwerende geneeswijze, waaraan de weinige herstelden alleen hare redding te danken hadden, zulks genoegzaam bevestigde.*"

Onaangezien wij hiervoren op bladzijde 79 lazen, « *dat de algemeene en plaatselijke bloedontlastingen de lijderessen*, dikwijls *reddeden*, nu echter weder van *weinige herstelden door eene welgeordende ontstekingwerende geneeswijze* hooren spreken, antwoord ik hier met MAURICEAU op, « dat eene spoedige, plot-
« selinge onderdrukking der *lochien* aan kraam-
« vrouwen hevige buikpijn kan verschaffen, en
« dat, door het in de zelfstandigheid der baar-
« moeder zich tegennatuurlijk ophoopend en hok-
« kend bloed, eene ontsteking derzelve zal ver-
« oorzaakt kunnen worden, die zich door mid-
« del van het buikvlis, door geheel den onder-
« buik voort kan planten, welke daardoor als-
« dan geweldig gespannen wordt en opzwelt,
« en den dood ten gevolge kan hebben."

Is nu, om met den Heer POOL te spreken, de

de vrouw van eene sterke ligchaamsgesteldheid, de oorzaak van geene verzwakkende geaardheid, de pols vol, en zeer snel, de heerschende of staande ziektegesteldheid, ontstekingaardig, de pijn zeer hevig, en is daarbij geene ongewone hoeveelheid bloeds bij de verlossing verloren gegaan, dan kan men gerustelijk (hetgeen ik ook nergens in mijne vroegere verhandelingen, als strijdig met mijn gevoelen, heb voorgedragen) eene ruime aderlating in het werk stellen. Wanneer ik er derhalve verre af ben, het bovenstaande te willen ontkennen, zoo blijf ik nogtans, aan mijn vroeger geuit gevoelen getrouw, beweren, *dat, namelijk: de alhier beschrevene toestand geene kraamvrouwenkoorts is, als men niet iedere ziekte daarvoor houden wil, en dat de verminderde, of onderdrukte toestand der lochien, op zichzelven, evenmin die koorts vermag voort te brengen, dan men zich bij eene witachtige kleur derzelve, door het denkbeeld zou laten misleiden, dat het melk ware.*

In N°. 3. verklaart de Schrijver, eindelijk, « *dat men de kraamvrouwenkoorts, niet voor eene gewone buikvliesontsteking kan houden, zonder mij te willen betwisten, dat zij er door dezulken mede verward wordt, die haar zoo zeker met calomel en bloedzuigers meenen te kunnen genezen. Dit leeren* « (zegt hij)" *overvloedig de berigten, door de* epidemische *en*

con-

contagieuse *natuur*, *zoodat er te Heidelberg*, *in een Jaar*, *van* 182 *kraamvrouwen* 59 *deze ziekte kregen*; *verder door de* inconstantia symptomatum, *en het vaak zoo haastig verloop*, *doch bovenal*, *door het groot gevaar en de doodelijkheid*, *waardoor zich deze ziekte van de gewone buikvlies-ontsteking onderscheidde*. *Van de* 59 *vrouwen stierven er te Heidelberg* 20, « (Nägele *bl.* 1 *en* 2,)" Als een overtuigender bewijs nog voor het gestelde, voert hij daarenboven nog aan: « *dat Prof. von* SIEBOLD *bij de* epidemie *der kraamvrouwenkoorts zelfs gewone buikvlies-ontstekingen waarnam*, *welke spoedig genazen*, *terwijl er van zeven kraamvrouwenkoortsen*, *binnen tien dagen*, *vier stierven*, *en er nog twee bij het geven van dat berigt gevaarlijk ziek lagen*."

Na vooraf te hebben aangemerkt, dat ik met BUSCH, in dit geval eene onderscheiding voor onmogelijk houde, daar, naar zijn inzigt, beide ziekten *identisch* zijn, zoo is het, daarenboven, inderdaad te bevreemden, dat die gevallen van gewone buikvlies-ontstekingen, bij gezegde *epidemie* onder de kraamvrouwen, niet de geaardheid en gevaarlijkheid van die *epidemie* hebben aangenomen, noch hier, door de heerschende of staande ziekte-gesteldheid (met welke verklaring anders velen, die over de natuur der kraamvrouwenkoorts spreken, zoo zeer in de weer zijn) zamengesteld en gewijzigd zijn geworden.

De

De zoo gevaarlijke, door mij beschrevene kraam-vrouwen-ziekte, heb ik, en meer anderen met mij, zien heerschen op een' tijd, toen, overigens, het getal zieken gering en de aard der ziekten zelve goedaardig was, waarom zij mij toescheen met de heerschende ziektegesteldheid minder in verband te staan dan men gewoonlijk denkt, veel min daarvan af te hangen, maar als eene ziekte beschouwd moest worden, die, onaangezien deze van buiten aangebragte omstandigheden, haren eigen' geduchten gang gaat; waarom ik tegen den Heer POOL (Zie bladz. 65 zijner Handleiding) gesteld heb, dat het door mij aangevoerde tevens kon dienen tegen de stelling van sommigen, die beweren, dat de kraamvrouwen-koorts des te meer zou te vreezen zijn, naar gelang de heerschende ziektegesteldheid te gevaarlijker is, en omgekeerd. De Heer POOL schijnt, echter, op bladz. 71 van zijn geschrift hier ook weder niets tegen te hebben, als hij zegt: « *dat de* epidemische *kraamvrouwenkoorts, uit andere oorzaken, wel eens een nerveus karakter verkrijgt, en dat zij ook in* sporadische *gevallen*, buiten den invloed van de staande ziektegesteldheid, *op eene zekere hoogte der ziekte, om zoo vele oorzaken* « (welke?)" *een nerveus karakter kan aannemen.*"

Gelijk ik vroeger dáár ter plaatse aanmerkte (zie bladz. 52 en 53 hiervoren) alwáár wij den Heer POOL, als hinkende op twee gedachten, omtrent dit

dit punt, hoorden zeggen: « *dat hij allezins redden had met hen in te stemmen, die de naaste oorzaak in de oorspronkelijke aandoening van het buikvlies aannemen;*" en terstond daarop weder volgen liet: « *dat de ware oorsprong der kraamvrouwenkoorts niet in het buikvlies gezocht moest worden enz.*" terwijl hij op andere plaatsen weder, gelijk zoo even nog, « *de naaste oorzaak, de grond en het begin* van de *febris puerperalis in de verstoorde kraamverrigtingen*" stelt, zoo gaat het ook hier weder: de kraamvrouwenkoorts zal eigenlijk geen buikvliesontsteking, maar toch zoo iets moeten zijn. Een onding, derhalve, staande tusschen hetgeen ik, als die hoogstgevaarlijke ziekte, heb voorgedragen, en buikvlies-ontsteking zelve in, waarvan, intusschen, nu eens het ontstekingaardig, dan eens het *catarrhale* en *rheumatische*, dan eens weder het gal-, zenuw-, typheuse, of rotaardig karakter, en wie weet, wat niet al meer, bij beurte, het doodelijke zouden uitmaken. « *De omnibus aliquid!*"

In N°. 4. gaat de schrijver inderdaad over, na vroeger de naaste oorzaak der kraamvrouwenkoorts in de oorspronkelijke aandoening van het buikvlies aangenomen en weder verworpen te hebben, om ons het onderscheid aan te toonen, dat er tusschen de kraamvrouwenkoorts en *peritonitis* bestaat. De wijze, waarop dit geschiedt, is echter niet zeer duidelijk. « *Hier,*" (zegt de schrijver; wáár? moet de lezer vragen, al beschouwt hij

dit

dit *hier* met het voorgaande en het volgende in verband) « *vindt men niet alleen het buikvlies ontstoken, noch alleen, eene met eiwit bedeelde wei gestort.*" (In plaats dat nu hier op *niet alleen, maar ook*, en op *hier, dáár*, zou volgen, lezen wij terstond daarop, waardoor de lezing alzoo wordt: *Hier, niet alleen, noch alleen, Behalven.* Voorwaar, een schoon *logisch* verband!) « *Behalven dat hier nu bij de ont-*
« *steking des buikvlies eene meer etterachti-*
« *ge en van vezelstof en geleiaardige deelen*
« *voorziene wei is uitgestort, lijdt nu eens de*
« uterus *aan duidelijke teekenen van ontsteking*
« *met* gangreneuze *vlakken, of* abscessen;
« (BUSCH) *nu weder, en naar ik meen*, (naar hij meent!), *bestendig* (bestendig?) *de* ova-
« « rien (17) *meerder of minder door verette-*
« *ring of ontaarding* (Nägele), *dan weder*
« *waren* (was), *met of zonder voormelde aan-*
« *doeningen, ontsteking der darmen, onderling*
« *en met andere deelen zamengehecht door*
« *schijnvliezen.*" NB. Ontsteking der darmen waren onderling en met andere deelen zamengehecht door schijnvliezen! Onzin!

De-

(17) Het is waar, de schrijver stelt ook nog in zijne Handleiding (zie bladz. 34), dat wij zoo maar als van zelven overreed zouden worden, om het begin der kraamvrouwenkoorts, *de focus inflammationis* in de eijerstokken, de trompetten van Falloppius enz te veronderstellen! De schrijver veronderstelt te veel, en bewijst te weinig!

Deze en voorgaande daadzaken zouden nu genoegzaam zijn, om de kraamvrouwenkoorts van *peritonitis* te onderscheiden, terwijl vermelde resultaten der lijkopeningen zouden verbieden, *haar* met de *putrefactio uteri* te verwisselen. Inderdaad: Ik begrijp niet, wat de Heer POOL hier wil. En wat de *putrefactio uteri* betreft, ofschoon hij deze verstoring der baarmoeder nu eens *al*, dan weder *niet*, gelijk wij hiervoren zagen, tot zijn bestek rekent, over deze ziekte, als bestanddeel der kraamvrouwenkoorts is, gelijk ik vroeger reeds aanmerkte, met genoemde niet te spreken, aangezien hij dezelve praktisch niet kent. Wat voorts het geschrift van *von* SIEBOLD aangaat, ik heb mij voorbehouden, naderhand, afzonderlijk, te zullen aantoonen, dat daarin niet altijd voet bij stek wordt gehouden, noch dat alles, wat deze geleerde, voor wiens verdiensten ik overigens de meeste hoogachting koestere, ons voor kraamvrouwenkoorts levert, daarvoor gehouden mag worden, ten einde mij van de verdenking te ontheffen, « *dat ik door de zoo luid sprekende daadzaken van dezen schrijver*," (gelijk de Heer POOL, meent te gelooven, en welk een en ander, mij, zoo als hij aanmerkt, niet schijnt onbekend te zijn) « *terug zou gehouden zijn, daarvan een woord te reppen.*"

« *Wanneer ik nu*," [merkt de Heer POOL in N°. 4. nog tegen mij aan] « *bij het zoo even*

 « *af-*

« *afgehandelde nog voege, 't geen reeds te vo-*
« *ren*" (zie bl. 26 en 30 van het Mengelw.) « *om-*
« *trent de bevinding van Prof.* KLUGE, *aan-*
« *gaande de* putrescentia uteri, *namelijk, me-*
« *degedeeld is, dan zal het u bij het bestaan*
« *van zoo vele daadzaken, die voor de ontsto-*
« *kene natuur der kraamvrouwenkoorts pleiten,*
« *niet bevreemden kunnen, als wij ons verwon-*
« *deren, dat gij nog eene poging wilt aanwen-*
« *den om dit leerstelsel, omtrent den aard der*
« *kraamvrouwenkoorts, te ondermijnen; mij*
« *daarbij in bedenking gevende, of, volgens*
« *mijn voorgeven,* GASC *en* VAN DEN ZANDE,
« *wel den meesten invloed hebben op de denk-*
« *wijze, omtrent de ontstokene natuur der*
« *kraamvrouwenkoorts.*"

Ik heb mij, hiervoren, reeds tegen soortgelijke, niets afdoende aanmerkingen verdedigd, en wat nu VAN DEN ZANDE en GASC aangaan, ik koos de geschriften van beide deze schrijvers, om dat zij, vooral, in de laatste dagen, de bijzondere aandacht op de ontstekingstheorie van het buikvlies, in de kraamvrouwenkoorts, hadden gevestigd en opgewekt, tot de wederlegging van dit gevoelen, bij gelegenheid van de vraag, in mijne verhandeling voorkomende: *Of ook buikvlies-ontsteking de naaste oorzaak der kraamvrouwenkoorts zoude uitmaken;* zie de tweede en vierde afdeeling mijner verhandeling, bladz. 254 en 320. Ik kon daarom niet verwachten, dat zulks een punt van kri-

kritiek aan den Heer POOL zou opleveren, en ben er mede te vreden, dat hij vele Genees-heeren kent, die zich, met hem, niet alleen door deze geleerden, maar meer bijzonder door andere echte waarnemers in hunne denkbeelden omtrent deze ziekte hebben laten leiden.

« *Daar ik mij dan verklaard heb tegen het gevoelen,* (gaat hij voort) *dat de kraamvrouwenkoorts in zuivere buikvlies- of darm-ontsteking bestaat, zoo heb ik er ook niets tegen in te brengen, wanneer gij op theoretische gronden dit gevoelen wederlegt; en ik zal dus mijne korte aanmerkingen alleen aanwenden, wanneer gij de ontstoken natuur der kraamvrouwenkoorts betwist, en deze in de vergezellende koorts der* putrefactio *stellen wilt, bij aldien gij u meent te kunnen beroepen:* 1°. op de geschiedenis der ziekte; 2°. op den aard van het aangedane deel en deszelfs bestemming, en 3°. op die plaatsen der schrijvers, waarin zij zich zelven tegenspreken."

Ik mag het niet ontveinzen, dat ik voor een groot gedeelte het doel, dat ik mij met den inhoud mijner verhandeling voorstelde, bereikt zoude hebben, wanneer ik ook de gedachten van meer anderen, van die zoo beruchte leer van buikvlies-ontsteking in de kraamvrouwenkoorts, eenigermate mogt hebben afgeleid.

Inderdaad, wanneer zich eenmaal iets, als werkelijk bestaande, aan onze verbeelding heeft

opgedrongen, dan zijn wij even zoo spoedig genegen, voor het ingebeelde eene verklaring te bedenken. Dit geldt ook met betrekking tot de verklaring van de natuur der kraamvrouwenkoorts, als ontstoken.

De onderbuik, beweert men, over het algemeen, en alle daarin bevatte deelen worden gedurende de zwangerschap uitgezet en ondergaan eenen lang voortgezetten druk van de zich steeds vergrootende baarmoeder; na de verlossing houdt deze drukking op; nu moet er noodwendig een vermeerderde toevoer van andere vochten in de vaten plaats vinden; er ontstaat zwelling en ontsteking . . . . . En zoo ziet men, volgens deze *mechanische* en *triviale* verklaringswijze, ontsteking zoo duidelijk tot stand komen, zegt BOER, als of de deelen voor onze oogen met ontstekingstof werden ingespoten. Ei lieve! op deze wijze zou het immers, over den ganschen aardbodem, even zoo vele kraamvrouwenkoortsen als verlossingen moeten geven, en de kraamvrouwenkoorts, na iedere geboorte, eene zoo gewone zaak als de kraamvloeijing moeten zijn! Even ongegrond als deze in het oog loopende ontstekings-theorie, ten opzigte van pas verloste vrouwen, op zich zelve is, zoo weinig kan men beweren, dat het karakter der kraamvrouwenkoorts, eigenlijk, in eene ontsteking van het buikvlies, hoedanig ook, of van eenig ander vliesachtig weefsel in den onderbuik, zoude bestaan.

Men

Men zou als dan bepaald moeten kunnen zeggen: waar geene ontsteking van het buikvlies, het net of ingewanden gevonden wordt, daar bestaat ook geene kraamvrouwenkoorts, noch dépôt. Ervaring en lijkopening hebben dit echter reeds zoo dikwijls, en zoo overtuigend tegengesproken, dat het overvloedig zoude zijn, daarover, nog een woord te zeggen.

« Men moet," merkt WENZEL aan, « naar de « overeenstemming der verschijnselen te oordee- « len, welke gedurende het verloop der kraam- « vrouwenkoorts, voorvallen, met hetgeen ons « naauwkeurig in het werk gestelde onderzoekin- « gen bij lijken leeren, de natuur en het wezen « derzelve koorts en de oorzaak harer doodelijk- « heid, *onwederlegbaar*, in geheel iets anders « zoeken, dan in ontsteking van de daarbij ge- « interesseerde deelen. Immers, men vindt de « ingewanden dikwijls zoo geheel vrij van ontste- « king, als zij met mogelijkheid in een ander « lijk, niet aan deze ziekte gestorven, zouden « kunnen zijn. Hetzelfde geldt van het *net*, « het *buikvlies* en van nog andere deelen in de « buikholte, die, niettegenstaande de aanwezig- « heid van een *dépôt* in die holte, ten minste « even zoo dikwijls *niet* dan *al ontstoken* zijn." WENZEL wil, verder, bestendig waargenomen hebben, dat, zonder te loochenen, dat men ook somwijlen teekenen van ontsteking op de uitwendige oppervlakte der baarmoeder opmerkt,

merkt, dezelve als zij voorkomen, slechts dan gezien worden, wanneer een voldoende *mechanische* prikkel, als voorwaarde van de ontsteking der baarmoeder of van enkele deelen derzelve te beschouwen was. In de allermeeste gevallen echter vindt men de baarmoeder zonder eenig teeken van ontsteking.

Zelfs de zwangerschap, met de daardoor veroorzaakte uitzetting van het buikvlies, en het plotselijke gemis van ondersteuning, hetwelk dit vlies, onmiddellijk na de verlossing, ondergaat, geeft tot de wording van ontsteking zoo veel aanleiding niet, als men zich wel verbeelden mag.

Neen! de natuur, welke, aan de anderzins zoo gevoelige vrouw naar ziel en ligchaam, de niet geringe bestemming oplag, om het voornaamste aandeel in de instandhouding van het menschelijk geslacht te hebben, heeft haar over het algemeen ook met die krachten toegerust, waardoor zij de bezwaren, aan die bestemming verknocht, zonder groot nadeel, en gemakkelijker, dan het wel mag schijnen, kon dragen. Wanneer ook de langzame uitzetting van het buikvlies, enz. bij de vrouw, in die oogenblikken, waarin zij ons het gezegendste en eerbiedwaardigste voorkomt, en met de meeste onderscheiding behandeld wordt, benevens de veranderingen, welke die deelen na de verlossing ondergaan, zoo als gemis aan steun van dezelve, en dergelijke, zoodanigen invloed op haar *organismus*

maak-

maakten, dan zou schier geen enkele vrouw van deze ziekte bevrijd blijven, en dus bijna alle in de kraamkoorts moeten vervallen. Zoo zou de natuur haar niet weldadig, maar vijandig zijn geweest. De geschiedenis der ziekte, en eigene ondervinding leeren zij daarenboven niet, dat de kraamvrouwenkoortsen zich het meest na gemakkelijke, het minst na moeijelijke verlossingen openbaren, en dat somwijlen zelfs, de aanleg tot die koorts, tot de eerste soort van verlossingen voorbeschikt? En welk verloskundige, daarentegen, van eenige praktische ervaring, heeft wel niet eens ondervonden, dat gevallen, waarvan hij *a priori* eene ongelukkige uitkomst zou hebben voorspeld, echter tegen de verwachting inliepen, en veeleer ten beste uitvielen? Aan hoeveel lijden nog van het ligchaam, aan hoe vele angsten der ziel, door hoop en vrees, bij beurte, geslingerd, is daarenboven de barende, schier, bij iedere verlossing, hoe natuurlijk ook, ter prooi gegeven, zonder dat eenig kwaad gevolg daaruit voortspruit? Inderdaad, wij moeten ons over zulk eene wijze bestiering verwonderen, wanneer men op de pogingen ter verlossing acht slaande, ziet, hoe door de inspanning van zachte deelen, de tegenstand van gelijkaardige niet alleen, maar ook van harde zelfs overwonnen moet worden, zoodat, door die tweeledige werking, *actie* en *reactie*, het harde hoofd des kinds, eindelijk, dien

dien vorm verkrijgt, welke aan hetzelve eene gelukkige uitkomst voorbereidt. Wanneer wij daarbij de afwisselende zamentrekking der baarmoeder waarnemen, door het inkrimpen der buikspieren ondersteund, door het nederdrukken van het *diaphragma* verder in hare werking bepaald, en krachtdadig geholpen; en als wij, eindelijk nog, eene *antagonistische* zamenspanning, schier van alle deelen des ligchaams, daarbij waarnemen, onderling op één punt, tot hetzelfde groote doel, dat der verlossing namelijk, medewerkende, dan voorwaar, moet bij deze beschouwing onze verbazing ten top worden gevoerd, en dezelve ons bevreemd doen staan, dat zoodanig eene inspanning der natuurkrachten, niet meermalen tot ontstekingen van verschillende, daarin betrokkene deelen, aanleiding geeft.

Beroep ik mij nu in mijne verhandeling tegen hen, die meenen, dat buikvliesontsteking die vreesselijke ziekte zoude uitmaken, waardoor jongst verloste kraamvrouwen, door alle tijden heen, gevaar liepen, zoo schielijk het slagtoffer te worden, en daarmede het pleit, betrekkelijk ons hoofd-onderwerp voldongen rekenen, op de drie vermelde punten; en mogt alles daarbij niet even overtuigende bearbeid zijn, ... dat mijn geschrift zonder leemten en gebreken zoude wezen, heb ik mij nimmer durven voorstellen.

Het hoofddoel daarvan was en blijft, om met

JOHN ARMSTRONG (18) aan te toonen, dat er eene zekere ziekte, aan het kraambed eigen, bestaat, en die hij eene eigendommelijke *variëteit* der kraamvrouwenkoorts noemt, en waar omtrent de Geneesheer DE BRAAUW van *Woerden* aanmerkt, dat die ziekte-vorm hem zeer zeldzaam schijnt te zijn; zich ten minste niet kunnende herinneren, daarvan, als juist bij kraamvrouwen voorkomende, ooit gelezen of gehoord te hebben. En daar het zoude kunnen gebeuren, (merkt hij aan), dat zich in ons land iets dergelijks bij kraamvrouwen opdeed, (hetgeen reeds door mijne gevallen is bewaarheid) zoo heeft hij ons eene vertaling, van de beschrijving dezer ziekte door ARMSTRONG, geleverd.

De groote overeenstemming, die er in de beschrijving der ziekte tusschen BOER en ARMSTRONG bestaat, verbiedt ons, dat wij het door de eerste, daarbij naauwkeuriger beschreven, plaatselijk lijdend deel, van de beschrijving der tweede zouden afscheiden. En daar ARMSTRONG gelooft, dat dezelve aan het ziekbed met andere gewone ziekten van kraamvrouwen is verward geworden, zoo scheen het hem noodzakelijk te zijn, de aandacht der geneeskundigen er kortelijk op te vestigen. Bij deze eigendommelijke ziek-

(18) Zie Praktisch Tijdschrift voor de Geneeskunde door Dr. A. MOLL en C. VAN ELDIK. 2de Jaargang 1ste Stuk 1823. bladz. 53.

ziekte der kraamvrouwen (zegt hij) in overeenstemming tevens, vooral met SCHMITT, zie bladz. 89 mijner Verhandeling, is de levenskracht zoo zeer ter nedergedrukt, dat, zoo als anders bij gewone koortsen het geval is, er geene regelmatige *reäctie* plaats heeft, waarbij de lijderes onder de grootste onregelmatigheid, somtijds spoedig sterft, en men, kort voor den dood, gewoonlijk, loodkleurige vlekken aan de ledematen waarneemt, terwijl in andere gevallen de ziekte eenige dagen duurt. Deze vorm *van kraamvrouwenkoorts* is waarschijnlijk (merkt hij al verder aan) maar zeldzaam met andere vormen vergeleken; dezelve voor de schrikkelijkste ziekte houdende, waardoor eene kraamvrouw kan worden aangetast. Daar hij echter betuigt, de onderhavige ziekte te zeldzaam waargenomen te hebben, om uit dezelve tot hare ware geaardheid te besluiten, zoo heeft hij echter, anderen, daarop oplettend willen maken, ten einde dezelve eenmaal in helderder daglicht gesteld zoude kunnen worden. Wij voegen alzoo het door ons waargenomene bij het zijne, het daarover geschrevene, slechts nog als een middel beschouwende, waardoor men eenmaal tot meerdere volmaking en zekerder uitkomsten nog, in dezen, zal kunnen geraken, terwijl op de tegenspraak van den Heer POOL, te minder waarde kan worden gesteld, naar mate zijne partijdigheid grooter geacht kan worden te zijn. Ten bewijze daarvan ver-

verstrekke dan ook nog de toon, waarop hij de *refutatie*, van het eerste der drie opgegevene punten tegen mij aanvangt: « *Hier*, *zegt gij*, *treedt* « *de geschiedenis der ziekte*, *van de vroegste* « *tijden af*, *tegen ons op. Gij begint met u op* « *de getuigenis van den*, *in de pathologische* « *ontleedkunde zoo verdienstelijken Hoogleeraar* « SANDIFORT *te beroepen*, *die*, *volgens uw* « *zeggen*," (de Schrijver schijnt hier te twijfelen of het wel waar is, 't geen ik gezegd heb) « *bij* « *de lijkopeningen van sommige der gestorvene* « *kraamvrouwen is tegenwoordig geweest. Door* « *deze getuigenis moogt gij al wederom het be-* « *staan der* putrefactio uteri *bevestigen*, *gewis* « *zal u echter deze geleerde daarbij niet ver-* « *zekerd hebben*, *dat deze aandoening een deel* « *der ware kraamvrouwenkoorts uitmaakt. Is* « *dit nu zoo*, *dan begrijp ik niet*, *wat deze* « *vermelding tegen het gevoelen van den ont-* « *stoken aard der kraamvrouwenkoorts kan te* « *weeg brengen?*" De Heer POOL komt hier weder, bij herhaling, op de ontstoken natuur der kraamvrouwenkoorts terug, met bijvoeging, dat de *putrefactio uteri*, daartoe, volstrekt niet behoort. Ofschoon wij deze bedenkingen aanvingen, met over dit punt van kwestie te handelen, en er ook wel mede zullen eindigen, zoo heb ik, echter, reeds aangetoond, dat de Heer POOL, hiertoe betrekkelijk, nu eens van *ruime aderlatingen en plaatselijke bloedontlas-*

tin-

tingen, dan weder van *omzigtigheid*, in tegenoverstelling van *gerustelijk*, in dezen spreekt. Om het menigvuldige van deze herhalingen, zullen wij spoedig gelegenheid vinden, hierop nader terug te komen. Of nu Prof. SANDIFORT gezegde aandoening der baarmoeder, al of niet voor een deel der ware kraamvrouwenkoorts houdt, hierover heb ik met zijn Ed. niet gesproken. Dit was ook minder noodig, dan dat zijn gevestigde naam mij tegen ongeloof beveiligde, toen de meesten nog aan het bestaan van vermelde ziekte, die wij als het plaatselijk lijdend deel in den onderbuik bij de gestorvene kraamvrouwen opmerkten, twijfelden.

Ieder trok het harnas tegen mij aan, behalve zij, die, met de zaak, door mij daarop opmerkzaam gemaakt, van nabij bekend geworden waren. Veel, zeer veel, ben ik, derhalve, voor mij, en nog meer voor de zaak zelve, aan hen verpligt, die de lijkopeningen toestonden, en aan hen, welke dezelve met mij hebben verrigt. Wanneer men eenmaal, met betrekking tot het eerste, minder zwarigheden zal stellen, dan zal men, hieraan twijfel ik niet, het door mij verdedigde, meer en meer nog bevestigd vinden. En al was het, dat door de getuigenis van den Hoogleeraar SANDIFORT het bestaan der *putrefactio uteri*, alleen, gelijk de Heer POOL mij toevoegt, meer en meer, bij ons, had mogen bevestigd worden, dan nog zou het veel gewin

voor

voor de goede zaak geweest zijn! Waarom dan hier zoo onbescheiden gehandeld, waarom logen verhaald, met te zeggen: « *dat ik dáár, waar ik mij op de geschiedenis der ziekte beroep, dat ontsteking van het buikvlies niet die ziekte uitmaakt, welke men kraamvrouwenkoorts noemt, begin, met mij op de getuigenis des genoemden Hoogleeraars te beroepen*," even, als of van dat oogenblik af, de geschiedenis daarvan, (het geen echter, met betrekking tot de *putrefaclio uteri*, bij ons het geval geweest is) een' aanvang zou genomen hebben. Met verwijzing van den lezer tot mijne verhandeling, vervalt als van zelve hier mijne verdediging, en wat de ongelukkige aanmerking nog betreft van den Heer POOL, dat hij op geene der *indices* van de *editie* van FOËSIUS het woord *puerperium* gevonden heeft, schijnt hieraan te moeten worden toegeschreven, dat hij niet goed heeft gezocht. Bij den eersten, opslag, immers kunnen wij aldaar, op den *Index secundus in Hippocratem, qui morbos totius corporis complectitur*, op de letter P vinden: *puerperia in grumos concreta; puerperii purgatio nimia, puerperii ad caput irruuntque symptomata; puerperii purgamenta biliosa et atra, pituitosa, aquosa; puerperii purgamenta parciora quam conveniat uterorum ossulo angustiore; puerperii purgatio primis diebus prodit, deinde subito perditur.* De Heer POOL moet nog maar eens goed zoeken, dan zal hij, het tot

nog-

nog toe vergeefs gezochte, wel vinden! Zoo lezen wij aldaar ook nog op letter M, over zieken: « *qui post partum ex puerperii purga-* « *mentis contingunt.*" Eigenlijk is het der moeite niet waard, om zulke plaatsen te wederleggen, maar ik wilde een en ander hier toch bijbrengen, om daardoor in bedenking te geven, of het niet schijnt, als of de Heer POOL met zijn geschrift, zich een' naam heeft willen maken. Tot in hoeverre hij daarin moge geslaagd zijn, weet ik niet, en zal ik niet onderzoeken; zeker echter is het, dat hij zich door *de wijze*, *waarop*, eenen naam maakt. Dan welk eenen? *La renommée a deux trompettes*!

Het staaltje uit HIPPOCRATES, dat hier, naar de meening van den Heer POOL, voornamelijk, te pas zoude komen, en waarover hij mij oordeelen laat, draagt, dit is niet te ontkennen, het kenmerk van ontsteking in de buikholte, en doet zien, gelijk wij hiervoren (zie bladz. 91) toestemden, dat eene onderdrukking der *lochien* hevige toevallen kan baren. « *Si vero purgatio* (puerperii) *non provenit*, (aldus zijn deze woorden van HIPPOCRATES, volgens POOL het *staaltje!*) *proximum est, ut febris cum horrore oriatur et ut venter tumidus fiat; sin autem eam attigeris, interdum etiam ardor ventriculi dolorque lumborum urget.*"

Ik heb reeds vroeger, bij gelegenheid, dat wij over de waarnemingen van laatstgenoemde spraken,

ken, (zie hiervoren bladz. 35) gezegd, dat ik niet met alle de plaatsen uit dien Schrijver, zonder onderscheid, de overeenkomst van de daarbij vermelde ziekten, met de door mij beschrevene, heb *willen* of *kunnen* aantoonen; maar dat men, echter, bij hem niet geheel te vergeefs, naar de zoodanige zou behoeven te zoeken, om het verschil te ontdekken, 't geen HIPPOCRATES reeds tusschen de aandoeningen en ziekten der baarmoeder wist te stellen. Uit den *index primus in Hippocratem, qui partes totius corporis complectitur*, is zulks reeds genoegzaam op te maken. Ik meen, derhalve, hiermede dan ook afscheid te kunnen nemen van de aanhaling, die de Heer POOL tegen mij uit HIPPOCRATES heeft aangevoerd.

Minder, evenwel, mag ik verzwijgen, 't geen die Heer mij nu nog voorhoudt: « *dat ik bij de meeste* « *waarnemingen van kraamvrouwen geheel geen* « *acht schijn geslagen te hebben op de duidelijke teekenen van ontsteking, die zich bij* « *den aanvang der ziekte openbaren, maar* « *daarentegen in den* adynamischen *staat, waarin de toestand van verhoogd leven eindelijk* « *overgaat. eene overeenkomst zou gevonden* « *hebben, met die ziekte, welke ik kraamvrouwenkoorts* gelief *te noemen. Indien ik de vergelijking liever met den aanvang had gemaakt, waar zich de* pathognomonische *verschijnselen* duidelijk *opdoen, dan zou ik der-*

« ge-

« *gelijke aanhalingen niet zoo onbepaald tot*
« *bewijs aanvoeren. Hij zou nog, tegen mijne*
« *stelling, zoo vele bewijzen uit oudere en la-*
« *tere schrijvers, voor den ontstoken aard der*
« *kraamvrouwenkoorts kunnen aanvoeren, dat*
« *naauwlijks, daartoe, een lijvig boekdeel toe-*
« *reikend zoude zijn! Doch wat behoeven wij*
« (aldus vaart hij voort) *bij vroegeren, bewijzen te*
« *zoeken? De geschiedenis van onzen tijd, ge-*
« *lijk ik reeds heb aangetoond, getuigt te luid,*
« *dan dat ik hierbij nog langer zou stilstaan.*"

Uit welk een geschiedkundig oogpunt, intusschen, de Heer POOL de kraamvrouwenkoorts beschouwt, is niet meer te bepalen. Niet alleen, dat hij kort te voren nog sprak van de rotaardige zamenstelling dezer ziekte, in verband met de *putrefactio uteri*, is daarenboven alles, wat ook anderen hiervan gezegd hebben, het zijne. De kraamvrouwenkoorts is, naar mijn inzien, evenzeer, gelijk de *phlegmasia alba dolens puerperarum*, voor eene ziekte te houden, die niet dikwijls voorkomt, en misschien in sommige streken zich zeer zelden vertoonende. Zagen sommige vermaarde Geneesheeren laatstgenoemde ziekte slechts weinige malen in hun praktisch, werkdadig leven, alzoo is het ook met de eigenlijke kraamvrouwenkoorts gesteld. Waarom is de honigpisvloed (*diabetes mellitus*) eene tot nog toe zoo weinig gekende ziekte? Het antwoord daarop zij, dat de hoofdgrond daarvan, voorzeker, wel gelegen is in het

zeld-

zeldzaam voorkomen dezer ziekte. Of moet men het niet bekennen, dat het nog aan genoegzame ervaring deswegens mangelt? En wat de Heer POOL van de zoo luid getuigende geschiedenis van onzen tijd moge beweren, dezelve zou veeleer het tegendeel van zijne stelling getuigen. De *antiphlogistische methode*, is voor als nog, volgens het algemeen gevoelen, volstrekt niet de passende, maar nadeelig in de behandeling der kraamvrouwenkoorts.

Intusschen houdt de Schrijver (terwijl hij aldus zijne rede tegen mij voert) niet op, zijn eigen gevoelen en leerstelsel, bestendig, te ondermijnen en te verzwakken; zoo wil hij, met betrekking tot N°. 2, alwaar ik mij op den aard van het aangedane deel en deszelfs bestemming beroep: dat buikvlies-ontsteking, namelijk, evenmin als ontsteking van eenig ander weivlies, die zoo beruchte en gevaarlijke kraamvrouwenkoorts kan uitmaken, « *behalve het reeds, « hier en daar aangevoerde*," en dat alles, « *alléén ter verdediging van de natuur der kraam- « vrouwenkoorts als ontstoken*," het volgende nog doen opmerken: « *dat de ontsteking in de « buikholte meer als gevolg en gewrocht, dan « als oorzaak der ziekte is aan te merken.*" Daar de schrijver, zoo even, hierboven, van *duidelijke, pathognomonische verschijnselen* sprak, die volgens het verband van zijne rede, bij den aanvang der ziekte, door hem bedoeld,

geene andere verschijnselen dan die van ontsteking kunnen zijn, zoo vergunne men mij te vragen: wat wij dan nu « *als de ontsteking in* « *de buikholte meer als gevolg en gewrocht*, « *dan als oorzaak der kraamvrouwenkoorts*, *is* « *aan te merken*," van die *duidelijke* teekenen van ontsteking in dezelve, als *pathognomonisch*, moeten denken, waarop ik volgens den Schrijver geen acht zou geslagen hebben? En tot welk rigtsnoer zullen dezelve ons dan toch als zoodanig (*pathognomonisch*, namelijk), tot erkenning der ziekte kunnen verstrekken, wanneer zij slechts gevolgen en gewrochten zijn? Daarenboven moeten die voorafgaande teekenen van verhoogd leven wel zeer zwak uitkomen, wanneer dezelve, zonder dat men het merkt, in den toestand van *adynamie* overgaan. De Heer POOL heeft niet bedacht, dat hij hier weder te voorbarig kon zijn. Hij wete, namelijk, dat bij de door mij waargenomene ziektegevallen al spoedig geneesheeren in *consult* zijn geroepen, die misschien wel tegen den Heer POOL zouden kunnen opwegen (zie hiervoren bladz. 5). Het verwijt dus, van geen acht te hebben geslagen, op die duidelijke teekenen van ontsteking, slaat dus meer op hen, dan op mij. Wat, daarentegen, mij zelven betreft, ik weet zeer wel, dat, onder den meesten schijn van *asthenie*, dikwijls een *asthenische* toestand verborgen kan zijn, en het in de behandeling van ontstekingziekten, met

be-

betrekking tot het aderlaten een punt van belang is, ook bij de hevigste ontstekingen met bloedontlastingen te weten uit te scheiden, daar de grenzen, welke den *asthenischen* toestand van den tegenovergestelden onderscheiden, elkander dikwijls aanraken, en zich dan in elkander verliezen. Bij den vloed van geschriften, echter, en van de gevoelens die ons, met betrekking tot de natuur der kraamvrouwenkoorts schier overstroomt, is het inderdaad, eene hoogst moeijelijke zaak, te bepalen, aan welke school of aan wiens leer, (om in den geest van BURSERIUS te spreken) wij ons in dezen zullen, of moeten houden. De kraamvrouwenkoorts, echter, te houden voor al, wat men maar wil, voor eene ziekte, waarin alles kan worden aangenomen, en toegestemd, alles kan worden ontkend, en verworpen, hiermede kan ik mij niet vergenoegen; zoo veel mogelijk overtuigende aanschouwingen, op geen wartaal gegrond, zijn het, waartoe ieder Geneeskundige zich, desaangaande, nog steeds bepalen moet (19).

In

(19) Hoe moeijelijk in 't algemeen, de bepaling van het wezen eener ziekte, en het al of niet besmettelijke derzelve schijnt te zijn, zou de ziekte, bij de laatst plaats gehad hebbende *epidemie*, in ons vaderland, nog kunnen getuigen. Dat het wezen derzelve in eene *intermittens maligna* bestond, daarover waren de stemmen het eens. Of echter een *sthenische* of *asthenische* toestand daarbij voor-

 heersch-

In navolging van hetgeen ik zelf heb beweerd, bekent de Heer POOL (ofschoon deze bekentenis juist niet zeer in zijn belang is:) *b*) « *dat het gevaar en de doodelijkheid van « de kraamvrouwenkoorts* niet *in de aandoening « des buikvlies*" (welk gevoelen hij vroeger zoo zeer was toegedaan!) « *moet gezocht worden, « waartoe het toch eene te geringe plaats in*

« *de*

heerschte, hierover was men het oneens. Terwijl Prof. BAKKER zich, met andere Geneesheeren, onvoorwaardelijk, voor het *asthenische* karakter dezer ziekte verklaarde, en van dit beginsel uitgaande, iedere zwakkende geneeswijze voor verderfelijk hield, geloofde Prof. THUESSINK, aan eenen meer ontstekingachtigen toestand in dezelve, en stelde, dien ten gevolge, grooten prijs op de aanwending van rijkelijke en tijdig aangewende bloedontlastingen. Voorwaar! een nog al niet gering verschil van gevoelen, tusschen twee zulke mannen, betrekkelijk dit onderwerp. Zou dit, echter, wel het geval hebben kunnen zijn, wanneer beide, van nabij, evenzeer, de zieken hadden gezien en behandeld? En wat ook in dezen de vraag aanbelangt, of een *contagium* tot verbreiding der ziekte zou hebben bijgedragen, het bestaan daarvan door Prof. THUESSINK en Dr. GITTERMAN aangenomen, wordt door alle andere waarnemers, en in 't bijzonder door Prof. BAKKER en Dr. FRICKE, op het beslissendst en onvoorwaardelijk ontkent. Zou deze ziekte, de kraamvrouw onder die omstandigheden overgekomen zijnde, ook kraamvrouwenkoorts genoemd hebben moeten worden? Naar mijn oordeel niet!

« de dierlijke huishouding bekleedt (20)!" Het gevaar en de doodelijkheid der kraamvrouwenkoorts laat hij nu wederom afhangen, *« van « de wanorde in het* organismus, *die door de « belemmering der verrigtingen bij de kraam« vrouw geboren wordt* (21), *mitsgaders van « de uitputting der krachten, welke eensdeels « met de inspanning der natuur, om de zie« kelijke oorzaak te overwinnen, gepaard gaat"* (uit-

(20) De Heer POOL is het nu hier al met mij eens: Omtrent den aard van het buikvlies, heb ik gesteld, dat hetzelve in de dierlijke huishouding zulk eene voorname rol niet speelt, en evenmin als soortgelijke aandoening van eenig ander weivlies, krachtens deszelfs bewerktuiging en bestemming die ongeordende reeks van verschijnselen vermag voort te brengen, welke men bij de kraamvrouwenkoorts waarneemt. Daarvoor, meen ik, van bladz 266 tot en met 295 mijner Verhandeling, voldoende gronden te hebben aangevoerd.

(21) Hoe zeer, intusschen, de Schrijver ook met die belemmering in de verrigtingen bij de kraamvrouw, als oorzaak van de kraamvrouwenkoorts, in de war is, en omspringt, heb ik reeds vroeger doen opmerken. Op de eene plaats, immers (bladz. 23. der Handleiding) stelde hij die verrigtingen *« buiten werking, in de daarstelling der kraam« vrouwenkoorts,"* terwijl dezelve op eene andere (zie zijn' Brief bladz. 32. van het mengelwerk) niet het gevolg, maar waarschijnlijk *« de naaste oorzaak, den grond en het begin « van de* febris puerperalis *uitmaakten; ja, in de gestoorde « kraamverrigtingen* (l. c. bladz. 30) *haren grond heeft en « door, met of na dezelve eerst een begin neemt."*

(uitputting van krachten gaat niet gepaard met inspanning der natuur, maar kan daar wel op volgen!) « *anderdeels kennelijk verbonden is* « *met de uitstorting en afzetting van bewerk-* « *tuigde vochten, en het daarstellen van zieke-* « *lijke gewrochten en ontaardingen in de buik-* « *holte, enz.*" Eindelijk merkt de Heer POOL, voorzeker tot verbazing van allen, die het lezen, bij letter *c*) aan: « *dat waarschijnlijk* nimmer « *de* focus inflammationis *in het buikvlies moet* « *gezocht worden, maar doorgaans in inge-* « *wanden, welke de gewrochten van eenen hoo-* « *geren graad van ontsteking hebben opgele-* « *verd.*" Van hier zeker, dat de Schrijver, volgens de in zijne Handleiding vermelde twee lijkopeningen, *de plaats gehad hebbende veret-tering, den oorsprong* (waarvan? van de verettering, van de *focus inflammationis*, of van de kraamvrouwenkoorts?) *nu weêr eens heeft gezocht in de eijernesten.*

De Schrijver stelde toch vroeger (22): (het zij hier bij herhaling gezegd): « *dat de kraam-* « *vrouwenkoorts zich door ontsteking in de* « *buikholte, waarin vooral het buikvlies veel* « *deel neemt, aan den dag legt.*" Vervolgens: (zie bladz. 26 der Handleiding): « *dat de naas-* « *te oorzaak der kraamvrouwenkoorts in de* « *oorspronkelijke aandoening van het buikvlies* « *ge-*

(22) Zie den brief, bladz. 22. van het mengelwerk.

« *gelegen was, dat dit vlies het* meeste *aandeel* « *daarin nam* (23).” Naderhand merkte hij echter daaromtrent slechts aan (24): « *dat de* « *ware oorsprong der ziekte niet in gezegd* « *vlies gezocht moet worden*,” waarom hem de naam van *peritonitis puerperalis*, voor gezegde koorts, dan ook min gepast voorkomt; maar hier, geeft hij aan zijn' vollen boezem de noodige lucht, en maakt door het woordje *nimmer* op eens een einde aan de kwestie, *dat de kraamvrouwenkoorts* iets gemeen zou hebben met buikvliesontsteking, hoe ook genaamd, hoe ook gewijzigd. Dit volgt uit zijne redenering. Verwonder u echter niet, lezer! over zulke redeneringen van den Heer POOL, die, ondanks zijne *logica*, gelijk reeds voldoende is bewezen, schier op elke bladzijde, met zich zelven in tegenspraak wordt bevonden. Want, of hij ons nog daarenboven, nu eens de kraamvrouwenkoorts en hare uitwerkselen doet kennen, als eene ontsteking van de ingewanden der buikholte, waarin doorgaans *het buikvlies het meeste* aandeel neemt (25), en ons kort daarop weder doet opmerken (26): dat, *waarschijnlijk, nimmer*, de *focus inflammationis in het buikvlies*

(23) Bladz. 35. van het mengelwerk.
(24) Bladz. 59. der Handleiding.
(25) Mengelwerk bladz. 35.
(26) Mengelwerk bladz. 39..

vlies moet gezocht worden, maar *doorgaans* in ingewanden, welke, gelijk wij zoo even zagen, de gewrochten van eenen hoogeren graad van ontsteking hebben opgeleverd, en deze ingewanden nu weder voor de *ovaria* opgeeft, om het begin der ziekte, de *focus inflammationis* (27), daarin, als zeker, te veronderstellen, dan moet men toch vragen: of de Schrijver bij het vervaardigen van zijn stuk, bij al zijne *logica, en delire* is geweest?

Wie zou het kunnen gelooven, bijaldien het niet geschreven stond, dat iemand in zoo kort een bestek, zoo veel onzin kon voordragen, indien niet trots, of ziekelijk opgewekte schrijflust daartoe vervoerde? Ten einde, het geen de Heer POOL omtrent de natuur der kraamvrouwenkoorts heeft voorgedragen, naar waarde te beoordeelen, mogt ik immers zijne aanmerkingen op mijne verhandeling, in verband brengen met het geen hij desaangaande in zijne Handleiding zelve ter neder schreef, om, zoo doende, een geheel met elkander uit te maken.

« *Ik kom nu* 3°. (zegt de Schrijver van deze aanmerkingen) *ten slotte, waar gij uw bewijs, dat ontsteking den aard der kraamvrouwenkoorts niet kan uitmaken, gegrond hebt op die plaatsen, waar zich* GASC *en* VAN DEN ZANDE, *naar uw gevoelen, tegenspreken.*"

Ik

(27) Zie bladz. 34 der Handleiding.

Ik moet hier aanmerken, dat de inhoud van dit nommer mijner verhandeling niet loopt, gelijk men uit het door den Heer POOL hier aangevoerde zoude opmaken, over het verschil, « *of ontsteking, den aard der kraamvrouwenkoorts al of niet uitmaakt;*" (welke kwestie immers hiervoren reeds lang en breed in 4 punten door hem is behandeld) maar hierover, dat buikvliesontsteking, niet als grondslag dier koorts beschouwd kan worden.

De Heer POOL brengt mij hier een brokstuk, uit eene waarneming van GASC, door mij in mijne verhandeling geplaatst onder oogen, waarvan de beteekenis, ik moet het bekennen, tot de *putrefactio uteri* minder gebragt kan worden, dan tot ontsteking. Zie hier dat kleine gedeelte door POOL aangehaald: « *Le soir du* « *jour de paque, elle fut assaillie d'une fièvre* « *avec frisson, et d'une douleur vives des lom-* « *bes dans le coté gauche; l'ecoulement des* « *lochies se suspendit, et il se manifesta une* « *tension douloureuse dans le bas ventre; la* « *soif était brulante, et les douleurs des lom-* « *bes, qui s'etendoient jusqu'aux aines, etaient* « *vives et continuelles.*"

Gelijk men gewoonlijk meer koele beschouwer van eenig, door ons zelven vervaardigd geschrift wordt, wanneer wij het opstel, een' geruimen tijd na deszelfs voltooijing, herlezen, en hetzelve alsdan, misschien door ons meer beoor-

deeld wordt als het werk van een ander, zoo ging het hier ook. Bij eene herlezing, (waarom zou ik het verhelen?) is deze waarneming (vooral echter dit brokstuk) mij zelven, als bewijs minder dienstig voorgekomen. Maar wanneer dit geval nu al niet geschikt tot de mijnen kan worden gebragt, en hier, naar het schijnt, een andere toestand heeft plaats gehad, zoo waren echter, bijaldien men hetzelve voor ontstoken moet verklaren, de drie aderlatingen, en verdere behandeling, zoo als verzachtende lavementen, inspuitingen in de scheede, omslagen over den onderbuik, en stillende dranken, niet voldoende om de toevallen te doen bedaren. Met ter zijde stelling, echter, hiervan, daar niet alle zieken door de Geneeskunst behouden kunnen blijven, zoo heeft echter de Heer POOL, ter aangehaalde plaatse, toch ook nog wel meer overtuigende bewijzen voor mijn gevoelen, vooral met betrekking tot de aangevoerde lijkopeningen, kunnen vinden, die hier door hem met stilzwijgen zijn voorbij gegaan, om reden de vermelding daarvan met zijn plan niet zou stroken. Hoor! wat GASC, zulk een voorstander van voorzegde leer, ook nog zegt: « *Des ouvertures cadavériques,* « *à la suite de fièvre puerperale que nous venons de rapporter, et de celles qu'on connait* « *en général, il resulte que le peritoine est* « *l'organe primitivement et essentiellement enflammé, et que l'inflammation s'etend in-*

« *stinc-*

« *stinctement sur toute l'étendue de cette*
« *membrane, sans attaquer, par préférence,*
« *une portion plutôt qu'une autre. Cependant*
« *cette inflammation n'est toujours générale-*
« *ment, quelquefois elle n'a lieu que sur cer-*
« *tains points, et son intensité peut varier*
« *suivant que la maladie, est plus ou moins*
« *forte, plus ou moins avancée. Je dis plus*
« *ou moins avancée, car lorsque les malades*
« *périssent promptement au bout du troisième,*
« *quatrième, ou cinquième jour de la maladie,*
« *on trouve à l'ouverture des cadavres*, le pé-
« ritoine offrant peu de rougeur, *et dans certains*
« *cas on serait presque tenté de croire* qu'il
« n'exitait point des inflammations de cette mem-
« brane."

Wanneer men in sommige gevallen, waar buikvliesontsteking zou bestaan hebben, bij de lijkopening het buikvlies weinig rood vond, of in twijfel moest trekken, of er al dan niet ontsteking van dat vlies aanwezig ware, en de ziekte evenwel met zulk eene snelheid verliep, dat zij met den derden, vierden of vijfden dag doodelijk werd, dan kan, noch mag men veronderstellen, dat de oorzaak des doods in zulke gevallen buikvliesontsteking geweest zij. Dit zal wel geen nader betoog behoeven.

Om den Heer POOL de maat vol te meten, zal ik hier nog eenige bewijzen voor het door mij beweerde, uit het geschrift van VAN DEN

ZAN-

ZANDE aanhalen, waarvan echter de Heer POOL, natuurlijkerwijze, evenmin gewag moest maken, wilde zijne beschuldiging, die, buitendien, gelijk ik hierboven heb aangetoond, in het geheel niet *ad rem* is, ten eenemale van alle kracht worden beroofd.

« *Tot de klasse van onvermijdelijk, doodelijke* « *buikvliesontstekingen moet men die brengen*, « (merkt VAN DEN ZANDE aan) *waarvan de Hoog-* « *leeraar* FODÉRÉ, in de *Dictionnaire des scien-* « *ces medicales, Tom.* 3, *pag.* 14 *et suiv.*, *sur* « *les suites de couches les plus graves, etc.* « *spreekt, welke gepaart gaat met een' kennelijk* « *zenuwachtigen toestand, die binnen weinige* « *oogenblikken valt tot de uiterste ongeregeld-* « *heid*, (ataxie); *gelijkaardig*, zegt hij, *aan* « *zekere rottingwekkende smetstoffen, of aan* « *het gif van zekere ratelslangen, die den dood* « *verwekken, alvorens de natuur den tijd heeft* « *gehad, verschijnselen van wederwerking voort* « *te brengen. Inderdaad* (laat VAN DEN ZAN- « DE hierop volgen) *zoo groot eene mate van* « *gevoeligheid* in de baarmoeder, *en eene zoo* « *groote uitputting van levenskracht in het* « *overige van het ligchaam, gedurende de dragt* « *en de verlossing verwekt, kan er plaats heb-* « *ben, dat het flaauwe levensvonkje, hetwelk* « *overblijft, schielijk wordt uitgebluscht, en* « *vóór dat de gewone verschijnselen van buik-* « *vliesontsteking zich kunnen ontwikkelen.*"

Wat

Wat zegt gij, lezer! Zou deze toestand wel buikvliesontsteking geweest zijn? Buikvliesontsteking gaat van zoodanige verschijnselen niet uit, noch wordt van dezelve vergezeld, maar wel van de zoodanige, als men vroeger in het werk van VAN DEN ZANDE, bij het begin van het eerste hoofdstuk, vermeld vindt. En mag ik hier voorts niet bijvoegen, dat ook die gevallen, waarin men « *verschijnselen van de diepste wegzinking der krachten, eene snelle verandering der gelaatstrekken, en het afwezen eener hevige pijn opmerkt, hoewel de buik gezwollen en gespannen was*," meer tot den door mij voorgeschreven' toestand behoorden, dan wel tot buikvliesontsteking? Voorzeker! want de Heer VAN DEN ZANDE zelf bekent, « *dat zij* « *dien ongeregelden toestand uitmaken, dien* « BOER *van Weenen van den heeten ontsteking-* « *achtigen onderscheidt.* Overigens is het dezelfde (ziekte), vervolgt hij, welke RAYMOND FORTIS, BOERHAAVE, FAUKEN, WALSCH, (welke beide laatstgenoemde Schrijvers POOL ook aanhaalt) VAN SWIETEN, CLARK GORDON, en MILLAR, uit hoofde der snelheid van haren loop, en van haren altijd doodelijken uitgang, rottig en kwaadaardig genoemd hebben."

Zoo heeft ook deze schrijver, ik herhaal het hier, tusschen gevallen van *ware* buikvliesontsteking, eene beschrijving van toevallen gevoegd,

wel-

welke veeleer tot de zoogenoemde *putrefactio uteri* behooren.

Insgelijks heeft men nog, op bladz. 16 van dat geschrift, het plotseling ontstaan van koud vuur, naar mijn inzien, onjuist, op buikvliesontsteking toegepast. « *Wij hebben hetzelve*" (zegt de Heer VAN DEN ZANDE) « *op eene plotselinge* « *wijze zien ontstaan, en meermalen door eene* « *zekere zenuwachtige uitputting, die moeije-* « *lijk te beschrijven is, dan wel door de he-* « *vigheid der ontstekingstoevallen.*" Of nu in die gevallen de ziekte wel buikvliesontsteking geweest zij, zou ik betwijfelen! Veelligt kan zich echter, te dezen aanzien, niemand zoodanig tegenspreken als de Heer POOL zich heeft gedaan; hetgeen ik dan ook overtuigende meen aangetoond te hebben. Voor en aleer ik dezen mijnen arbeid, waarvan ik mij de moeite en het onaangename der bewerking, alleen om der zaakswille, heb getroost, geheel ten einde brenge, zal ik nog een oogenblik over de naamsbepaling van de kraamvrouwenkoorts, als buikvliesontsteking, spreken.

Bijaldien wij de *Etymologie*, of verklaring van de uitdrukking, kraamvrouwenkoorts volgen, dan zou men iedere koortsige gesteldheid of verschijning, gedurende het kraambed, dezelve moge dan met of zonder terugwerking (*reactie*) van eenig door ontsteking aangedaan deel in het vrouwelijk *organismus* ontstaan, of gepaard gaan, in deze *categorie* moeten stellen. Gewoonlijk, ech-

echter, verstaan de meeste hedendaagsche schrijvers, (en zij, die gewoon zijn op goed geloof en trouw aan te nemen) daarmede, eene ontsteking van het buikvlies, even, als ware in deze bepaling het naaste begrip van den aard der kraamvrouwenkoorts, als *synonime* beteekenis, gelegen, aangezien de etterstof, door deszelfs uitwasemende oppervlakte, bij gelegenheid van ontsteking van dit deel, onder voornoemde omstandigheden afgescheiden, zoo veel overeenkomst heeft met eene melkaardige afscheiding! Veelligt, heeft wel, ontsteking van gezegd vlies, hierom een uitsluitend regt op den naam van kraamvrouwenkoorts, wijl deszelfs *structuur* en *functie*, met hetgeen de voeding en afscheiding (aller met *vasa lymphatica* rijk voorziene deelen) betreft, en welke toestand bij eene zwangere en kraamvrouw zoo zeer verhoogd is, in zoo innige betrekking staat. De bekende zamenhang, daarenboven, en wisselwerking van dit vlies met de huid; de hooger gestemde gevoeligheid der kraamvrouw, maken, waarschijnlijk, dat deszelfs *functie* te gemakkelijker door eene schadelijke inwerking, van buiten, bij voorbeeld, door verkouding, of eene andere oorzaak, gestoord worden kan. Ook lijdt, immers, dit deel reeds gedurende de geheele zwangerschap, wegens de geweldige uitzetting der buikbekleedselen, en nog meer bij de verlossing, op eene *dynamische* en *mechanische* wijze! Of laten zich

zul-

zulke hevige zamentrekkingen der buikspieren, zulke krachtdadige bewegingen der baarmoeder, als bij laatstvermelde verrigting, de verlossing, plaats grijpen, wel denken, zonder dat het buikvlies, daarbij, eene harde, *mechanische* wrijving ondergaat?

Heb ik op bladz. 100, tot en met een gedeelte van bladz. 104 dezer bedenkingen (zie verder ook bladz. 287 mijner meervermelde Verhandeling) mijn gevoelen, op zoodanige veronderstellingen, reeds uitgebragt, hier voer ik nogmaals in dien geest de vraag aan: Lijden dan niet, gedurende de zwangerschap en verlossing, nog vele andere deelen des onderlijfs, en bijzonder de organen, die tot het werk der verlossing behooren, zoo als de baarmoeder, de buikspieren en het middelrif veel meer, om niet van de ingewanden en de pisblaas te spreken? Ook de longen en spieren van de borst zijn niet zonder werkzame deelneming! In alle deze deelen kan zich, gedurende het kraambed, even goed een ontstekingachtige koortsvorm openbaren. Maar, kan deze dan ook op denzelfden naam van kraamvrouwenkoorts aanspraak maken? Zou dan die *materieele*, melkachtige uitzweeting der in ettering overgegane ontsteking des buikvlies, een uitsluitend regt daarop hebben, en een eigendom van dit orgaan zijn? Geenszins! Hetzelfde *vegetatieve*, *lymphatische* der kraamvrouw huisvest in alle de deelen van

haar

haar ligchaam, en worden deze, op zulk een' tijd, door ontsteking aangegrepen, dan neemt de daarop volgende uitzweeting en ettering dezelfde, *qualitative*, melkachtige geaardheid aan. Zoo ziet men bij lijkopeningen van aan deze soort van ziekten gestorvene kraamvrouwen, bij *enteritis* zoo wel als bij longen- en borstvlies-ontsteking, de *exsudatie* van geheel anderen aard, (van eene melkachtige namelijk) als bij ontstekingen van niet in het kraambed gestorvene vrouwen. Zelfs de etter van een in de spieren ontstaan, gewoon *abces*, heeft eene meer witte melkachtige kleur, dan wel anders. Dit zag ik nog onlangs bij het openen van het lijk van eene gestorvene kraamvrouw, tot welks schouwing de Heer VAN RHIJN, Genees-, Heel-, en Verloskundige te *Leiderdorp*, mij (zijnde de Heeren Dr. SURINGAR en VAN DOEVEREN hier ook bij tegenwoordig) in de gelegenheid stelde. De buik van deze vrouw was in eene hooge mate trommelzuchtig opgezet, na welks opening, het bleek, dat de baarmoeder, aan de linkerzijde, met derzelver breede banden reeds vrij vast tegen het daarmede overeenstemmende buikvlies van die zijde, door *pseudomembranae* was aangeplakt; de eene afscheidende oppervlakte van het buikvlies alzoo tegen de andere. De ontsteking (waardoor dan ook veroorzaakt), had zich volstrekt niet verder over het buikvlies noch de ingewanden uitgebreid, maar zich, voornamelijk, tot voornoem-

 de

de plaats bepaald; alwaar men hier en daar etterverzamelingen van bovenvermelde natuur aantrof, welke zich ook tusschen de buitenste oppervlakte van het buikvlies en de *musculus iliacus internus* en *psoas* van die zijde gezet hadden. De baarmoeder scheen mij door de uitzetting van de ingewanden, bestendig naar de linkerzijde gedrongen, en door de plaats gehad hebbende ontsteking, aldaar vastgegroeid te zijn. Mogt de Heer VAN RHIJN, welke deze vrouw bij hare verlossing en ziekte bijstond, ons van dit geval een nader en naauwkeuriger verslag geven? Een ander geval betrof eene jonge schoone meid, in het *Nosocomium Academicum*, alhier, opgenomen en verlost. Na eene zeer pijnlijke, en nog al moeijelijke verlossing stierf zij weinige dagen daarna, en men vond het buikvlies, bijna, over deszelfs geheele oppervlakte niet alleen ontstoken, maar ook hier en daar in koudvuur overgegaan. Was in het vorige geval geene weiachtige, met vlokken voorziene, uitstorting in den onderbuik aanwezig, hier had zulks plaats. Schenen huisselijke onaangenaamheden en grove bejegeningen aan de kraamvrouw in het eerste geval, voornamelijk, de opwekkende oorzaken der voor haar doodelijke ongesteldheid geweest te zijn; de vervallen staat harer ouders, verlaten te zijn geworden van iemand, die haar met ijdele hoop had gevleid en welken zij beminde enz., hadden, waarschijnlijk, in het tweede de gezondheid en rust van het meisje, reeds voor de verlossing

ge-

gestoord. Prof. BROERS, welke mij de gelegenheid verschafte, bij hare lijkopening tegenwoordig te zijn, zal voorzeker niet in gebreke blijven, om van dit geval, ter zijner tijd, de noodige melding te maken.

Na het bijwonen van deze beide gevallen werd ik hoe langer hoe meer versterkt in mijn gevoelen, dat, met betrekking tot de voorwerpen, welke in het onderhavige geval, eerder door buikvliesontsteking, dan door de beschrevene aandoening der baarmoeder zullen worden aangevallen, het die meisjes of vrouwen zijn, welke voorheen eene meer krachtige en gezonde ligchaamsgesteldheid genoten, terwijl in gevallen van *putrefactio uteri*, die *subjecten* de onderwerpen van het onderzoek bij de lijkopening zijn, waarbij, naar het scheen, de levenskrachten op een' lageren trap van *energie* stonden en de natuur, ten gevolge van eenen gedwongen' toestand van bloei en groei, (vergun mij de woorden *vegetatie* en *reproductie*, hier, alzoo te vertolken) door de zwangerschap en verlossing haar eigen werk verwoest. De groote zwarigheden, welke er nog mogen bestaan, om de grondoorzaak van den ziekelijken voortgang des levens bij zoodanige vrouwen bevredigend te verklaren, moet echter niet de ontvang-vatbaarheid (als ik het zoo eens noemen mag) voor de aanneming van de ontdekking dezer schrikkelijkste aller kraamvrouwenziekten, de kraamvrouwenkoorts, zoo als de geschiedenis ons dezelve in ha-

hare geaardheid vermeldt, in ons doen verkoelen, of geheel uitblusschen: hoe meer tegenstand en schuring van denkbeelden, betrekkelijk dit onderwerp, des te gunstiger dikwijls de *resultaten* zijn, welke daaruit voortspruiten. De *putrefactio uteri*, als het *proces* van eenen *constitutionelen* aanleg beschouwende, en zich door tusschenkomst der zwangerschap, uit het binnenste van het *organismus* langzaam naar buiten ontwikkelende, zoodat deze innerlijke aanleg tot derzelver vorming meer afdoet, dan de buitenwereld met derzelver schadelijkheden, zal ons, naar ik meen, ter harer verdere verklaring een gezigtspunt aanbieden, waaruit haar wezen, (het wezen der zoogenoemde kraamvrouwenkoorts, tevens,) ofschoon nog niet algemeen van deze zijde aangezien, veelligt eenmaal het meest bevredigend zal kunnen worden verklaard, en schijnt meer te beloven, dan dat, waarvan mijne voorgangers in hunne beschouwing zijn uitgegaan. En hoezeer ik naar het inzien van POOL deswegens moge dwalen, daarin is geenszins het bewijs gelegen, dat wij niet alreeds in dezen, der waarheid eenigermate nader zouden gekomen zijn. In alle geval meende ik, eenige hoop te mogen voeden, dat de gedachten, welke ik daaromtrent heb medegedeeld, eenige opmerking bij hem zouden hebben verdiend.

Of had ik niet mogen verwachten, dat iemand, wien het om waarheid te doen is, bij

de lezing en beoordeeling mijner verhandeling wel voor eene poos zijne bijzondere inzigten zou hebben gelieven ter zijde te stellen; mij met gematigdheid te volgen, en zich met mij op dat standpunt van algemeene en bijzondere beschouwing te plaatsen, van waar alleen eene mogelijke overeenkomst, ten minste eenige aanvankelijke toenadering van denkbeelden, omtrent de onderhavige zaak, te wachten is. Alzoo zouden vruchtbare overwegingen en nasporingen, te dezen, de plaats hebben kunnen vervangen van ijdele haarkloverijen en nimmer eindigende, bijzondere geschillen; terwijl het tevens duidelijker zou geschenen hebben, dat de Heer POOL zijne bedenkingen minder uit gekrenkt eergevoel en beleedigden hoogmoed, dan wel om der zaakswille tegen mij had ingerigt.

Na voorgaande beschouwing zou zich immers in ieder deel der kraamvrouw, ook in de hersenen de kraamvrouwenkoorts kunnen ontwikkelen (in welk geval er echter, dit is zeker, niet naar het hierbij plaatselijk lijdend deel in den onderbuik gezocht zal behoeven te worden) zoo lang het, aan het *organismus* der kraamvrouw eigendommelijk leven voorheerscht. De kraamvrouwenkoorts zou alzoo niet slechts in buikvliesontsteking bestaan, maar alle koortsvormen, uit de in den onderbuik gelegene organen voortspruitende, in het bijzonder uit die gene, welke bij de verlossing *consensueel* worden aangedaan,

zou

zou men alsdan in de *categorie* van deze koorts, gelijk gezegd is, moeten stellen.

In dezen meer uitgebreiden zin neemt dan ook Prof. BUSCH de bepaling van de kraamvrouwenkoorts aan: « *das Kindtbettfieber*" (zegt hij (28), ik zal hier zijne eigene woorden aanvoeren,) « *aussert sich in krankhaft erhöhe-* « *ter Gefässthätigkeit, entzündlichen Local-* « *leiden des Unterleibes, oder vicarirend er-* « *griffener Organe und Alteration des Ner-* « *vensystems.*" Hier nog bijvoegende: « *als* « *Wochenkrankheit muss bei dem Kindbettfieber* « *vorzüglich hervorgehoben werden, dass die* « *normalen secretionen des Wochenbetts vor-* « *züglich eine Serös-lymphatische Feuchtig-* « *keit ausleeren, und das diese jetzt wärhrend* « *der krankheit zurückgehalten werden; fer-* « *ner dass es vorzüglich Seröse Häute sind,* « *welche bei der normalen Ausleerung thätig* « *werden, und endlich dass auch in dem Kind-* « *bettfieber vorzüglich ähnliche Häute krank-* « *haft ergriffen sind, sey es in dem unterlei-* « *be, wo es am häufigsten statt findet, oder* « *in dem Schädel, oder an einer andern kör-* « *perstelle; auf gleiche Weise ist die Entzün-* « *dung der Brustorgane zu beurtheilen, ja die* « Ma-

(28) Gemeinsame deutschen Zeitschrift fur Geburstkunde Band I. Heft 2. s. 345. Lees ook Journ. van *von* SIEBOLD 6 Band 2 stuk, en 19 Band 2 stuk. 1829.

« Mania puerperarum *und die* Phlegmatia alba « dolens *gehören in diese categorie*."

Als eene nadere verdeeling in de bepaling van de kraamvrouwenkoortsen, brengt BUSCH, als van een meer afwijkend verloop, nog tot dezelve:

1°. De kraamvrouwenkoorts met ontstekingachtig, plaatselijk lijden in de schedelholte. De *arachnoidea* zou alsdan de hoofdzitplaats van deze koorts, en de verschijnselen die gene zijn, welke wij bij andere schrijvers voor *mania* en *melancholia puerperalis* vinden opgegeven.

2°. De kraamvrouwenkoorts met plaatselijk lijden van de organen der borstholte. Deze zou zelden rein (ontstekingachtig) voorkomen, en vertoont zich als *pleuritis*, *pneumonia*, of als *carditis* en *pericarditis*, nooit als op zich zelven staande *diaphragmitis*.

3°. De kraamvrouwenkoorts met plaatselijk lijden der ledematen. Bij dezen vorm onderscheidt BUSCH twee soorten:

a) *Lymphatische* ontstekingen op eene of meer plaatsen der ledematen;

b) De *phlegmatia alba dolens puerperarum*. Deze ziekte wordt door hem als eene gewijzigde kraamvrouwenkoorts beschouwd, daarin twee vormen onderscheidende: de *lymphatische* en *nerveu-*

veuse, welke laatste een *acut* verloop zou hebben.

4°. De kraamvrouwenkoorts met *putrescens* der baarmoeder. Deze zou dikwijls een gevolg van de rottige kraamvrouwenkoorts zijn, hoezeer de schrijver, echter, in de meeste dezer gevallen, eene verborgene ontsteking der baarmoeder schijnt aan te nemen.

Met betrekking tot het karakter, waaronder de kraamvrouwenkoorts zich voordoet, neemt BUSCH de volgende soorten aan:

1) De *gastrische complicatie*;
2) De zenuwachtige, en
3) De rotachtige kraamvrouwenkoorts.

Genoemde koorts zou, verder, volgens BUSCH, verwisseld kunnen worden:

1°. Met algemeene koortsachtige ziekten; zoo als met de *gastrische*, zenuw-, en rotkoorts. Het *criterium* echter, tusschen deze ziekten en de kraamvrouwenkoorts, zou hierin bestaan, dat bij dezelve het plaatselijk lijden ontbreekt.

2°. Met de zogkoorts;

3°. Met de gierstkoorts;

4°. Met de naweeën, wanneer, namelijk, hierbij tevens een koortsachtige toestand voorhanden is.

5°. Wat ontsteking van het buikvlies betreft, de verwisseling hiermede houdt BUSCH voor on-

onmogelijk, zie bladz. 93 dezer bedenkingen. Dezelfde verhouding stelt hij,

6°. Opzigtens de verwisseling van de kraamvrouwenkoorts, met baarmoederontsteking der kraamvrouwen, te bestaan.

Wat de behandeling of geneeswijze der kraamvrouwenkoorts zelve aanbelangt, voor en aleer hij tot de opgave daarvan uitgaat, werpt hij de vraag op: « of er wel een middel of behandelingswijze zou bestaan, waardoor de kraamvrouwenkoorts verhoed zoude kunnen worden?" Zich, hieromtrent, aldus verklarende: « dat, zoo lang als *prophylacticum*, *de zwangerschap*, waardoor toch, (volgens hem) de eerste voorwaarde van de kraamvrouwenkoorts, *het kraambed*, wordt daargesteld, niet wordt verhoed, er geene *methode* bestaat, die algemeen geldig en volkomen zeker is."

Of nu alle deze verdeelingen en onderdeelingen, die toch niets nieuws aangaande dit onderwerp bevatten, wel veel lichts over den aard der kraamvrouwenkoorts verspreiden, hieraan twijfel ik zeer. Vooral ben ik het niet met BUSCH eens, dat eene *ephemera puerperarum* (waardoor de vrouwen van den tweeden tot aan den vierden dag zoo dikwijls worden aangedaan) streng genomen niets anders zou zijn, dan de aanvang van de kraamvrouwenkoorts. Volgens deze wijze van beschouwing, zou het wel niet gemakkelijk eene *morbus febrilis puerperarum*

ge-

geven, waarop de benaming van kraamvrouwenkoorts niet passen zou. En hoezeer ik het, eindelijk, met de verwarde denkbeelden van den Heer POOL, (dien ik op geenerlei geschrijf weder denk te antwoorden) omtrent den aard der kraamvrouwenkoorts ook oneens ben, zoo heeft hij echter met zijne naamsonderteekening, bij het einde van zijn' brief, (bijaldien hij hiermede niet heeft willen pronken?) in mijn gevoelen gehandeld, namelijk, dat ieder, die zich het regt aanmatigt, om eens anders werk te beoordeelen, ook voor zijn eigen werk moet durven uitkomen. Trouwens, deze aanmerking moet ik nog maken, dat, bijaldien het meer algemeen waar moge zijn, hetgeen ik, hiervoren, betrekkelijk eene nalezing van zijn eigen werk aanmerkte, dan zal dit, hoop ik, bij den Heer POOL, ook die vrucht wekken, welke anderen daarvan inoogsteden. Ofschoon hij in de Inleiding van zijne Handleiding dan ook getuigen moge, dat: « *hoezeer eerst ook om zoo vele bezwaren vreezende, zijne krachten aan zulk eenen belangrijken arbeid te zullen verspillen, hij echter, aangemoedigd is geworden, om aan de beantwoording dezer vraag het mogelijke te beproeven, door dien hij zich, door een gedurig onderzoek, ten aanzien dezes onderwerps, op een behoorlijk standpunt had mogen leiden*," zoo zal eene nalezing van zijne tegen mij gerigte critiek, vergeleken met den inhoud van genoemde Handleiding, hem, hoop ik, wel uit zij-

zijne schriften aan zich zelven doen kennen, en tot de geheime bekentenis brengen, dat, wanneer men in de bewerking van zoodanig onderwerp zijnen eigenen gang niet gaat, en om bijoogmerken schrijft, men vele moeite heeft, zich staande te houden, en gevaar loopt, het natuurlijk verband en den zamenhang van denkbeelden te verliezen, zoodat men, eigenlijk, op het laast, niet meer weet, wat men geschreven heeft! Dit nu is ook met den Heer POOL het geval, die, terwijl hij bij het einde van den brief aan mij, zegt: « *zijne opgenomene taak af te breken*, daarmede te gelijker tijd, zelf, het gebouw, dat hij aangaande de *Erkenning en genezing der kraamvrouwenkoorts door zijne Handleiding* wenschte op te rigten, afgebroken heeft. Wanneer hij, derhalve, daarmede, bij mij eenige bedenkingen, tegen mijn gevoelen, aangaande die ziekte heeft pogen te verwekken, dan heeft hij zijn doel niet bereikt, en hoe verre hij hiermede bij anderen is geslaagd, staat mij niet te beoordeelen. Wanneer men echter rekenschap wil geven van een werk (en dit neme de Heer POOL, wanneer hij zich, voortaan, weder tot schrijverij geroepen meent te gevoelen, ter harte) dan dient men wel met al het geen, dat tot het onderwerp, 't geen men beoordeelen wil, betrekking heeft, bekend te zijn. Ook moet men bij het onderzoek naar den aard van eene ziekte, die, gelijk de Heer POOL aanmerkt, *nog grootendeels*

met

met den sluijer der onwetendheid (zoo als hij zelf ook nog, betrekkelijk dit onderwerp) *bedekt is*, niet te zeer gebogen gaan, onder het *Jurare in verba magistri*, wil men zich niet aan beschimping overgeven, maar een eigen veld van beschouwing tot ontknooping van hare vermoedelijke natuur voor zich hebben.

Wanneer de Heer POOL zich eens van dien lastigen boei zal hebben ontdaan, en met den tijd, *dien bestendigen kweeker der waarheid*, zoo als hij te regt aanmerkt, het onderwerp, waarover ik gehandeld heb, en hij heeft pogen te beschrijven, beter en bij ondervinding zal hebben leeren kennen, dan mogen wij eenige hoop voeden, dat hij, voortaan, minder beslissend, (waar alleen het regt tot gissen bij hem bestond) nog eenmaal zijne dwaling te dezen zal inzien, en toegeven, *dat die ziekte, welke latere Schrijvers, met den naam van* putrefactio uteri *bestempeld hebben, als een gewrocht of bestanddeel moet worden aangemerkt van dien hoogst gevaarlijken toestand, waarin te allen tijde sommige kraamvrouwen, spoedig na de verlossing vervielen, en bij ons onder den naam van kraamvrouwenkoorts bekend is.*

> *Tout ce qui est vrai doit toujours, en definitive, amener quelque résultat utile. — Ce qui est bon, resiste à la lime du tems, ce qui est mauvais, tombe de soi-même dans l'oubli.*

NABERIGT.

Opmerkelijk is het, hier mede te kunnen deelen, dat, toen ik de laatste proef van dit geschrift ter afdruk wilde geven, zich in deze stad de door mij beschrevene ziekte weder opdeed. Onder verschijnselen van een' dubbelzinnigen aard, die geene ontstekingwerende behandeling, vooral geene bloedontlastingen, verdroeg, zich voordoende, toonde zij zich weder als eene ziekte, in hare opkomst bedriegelijk, in haren voortgang zeker, en tot rijpheid gekomen, verschrikkelijk om hare doodelijkheid. Behalve twee gevallen, in mijne eigene praktijk voorgekomen, zijn er binnen den tijd van vijf dagen, van maandag tot vrijdag (van 5 tot 9 April) drie kraamvrouwen in het Akademiesch ziekenhuis, alhier, gestorven, nadat er 's zaturdags te voren eene overleden was, die reeds half stervende in hetzelve werd ingebragt. Bij de lijkopeningen van de drie laatste was ik, benevens Prof. PRUIS V.D. HOEVEN en eenige studenten, tegenwoordig,

ter-

terwijl Prof. BROERS dezelve verrigtte. Eene *generische* overeenkomst was in alle deze, met de door mij waargenomene gevallen niet te miskennen. Ondervindt men naauwelijks in eenige betrekking het groot vermogen der natuur beter, dan in den omvang der Geneeskunde en bijzonder bij de geboorte van den mensch: bij de vrouwen, door mij verlost, was dit vermogen reeds door de oorzaak des doods, op eene sluipende wijze verzwakt, en stelde vervolgens de genezing der ziekte, helaas! buiten de grenzen der mogelijkheid. De eene vrouw, zijnde van een *lymphatico-sanguinisch* gestel, ongetrouwd, 29 jaren oud, en voor de tweedemaal zwanger, verloste in den morgen van den 3 April (zijnde zaturdag) nog door de natuurkrachten alleen, ofschoon het de baarmoeder aan de gewone *energie* ontbrak. De nageboorte volgde spoedig, zonder door bloeding voorafgegaan of achtervolgd te worden. De kraamvrouw was dien dag regt wel, gelijk ook den opvolgenden nacht. Des zondags morgens echter, zich met hare huisgenooten en hem, die haar verzorgde, verheugende over den gunstigen afloop van zaken, dronk men een glaasje brandewijn, waarvan de kraamvrouw ook proefde. Ofschoon het genot van dezen drank haar wel niet den dood heeft berokkend, zoo is het echter zeker, dat, na dit oogenblik, zich pijn in de ingewanden, die er tot dus verre niet was aanwezig geweest, open-

baar-

baarde. Die pijn niet wijkende, zoo werd ik in den nacht van zondag op maandag bij haar geroepen. Ik meende in de verschijnselen aanleiding te vinden, tot het doen eener aderlating, liet den buik pappen, en schreef zachtzweetdrijvende middelen voor, haar Geneesheer niet tegenwoordig zijnde. Hierop verliet ik haar weder, terwijl vervolgens haar gewone Geneesheer, zijnde Dr. ADRIAANS, geroepen werd, die evenwel de kraamvrouw evenmin vermogt te behouden, dan iemand anders. Zij stierf in den nacht van maandag op dingsdag, nadat zij vroeger, bij het braken van eene groene stof, een' langen worm had ontlast, hetgeen mij aan het gezegde van BOER deed gedenken. « *diegenen, welke onder het braken, of met den stoelgang, een of meer wormen ontlasten, zijn hopeloos verloren.*"

In geene der vroeger door mij verrigte, of bijgewoonde lijkopeningen zag ik de baarmoeder in zulk een' verweekten toestand als bij de opening van het lijk dezer vrouw, die niet eerder dan 's donderdags nachts geschieden kon. Prof. BROERS stond mij hierin bij. Genoemd orgaan lag gelijk een zak, week in den onderbuik, terstond onder den navel, meer naar de regterzijde. Spoedig na de verlossing was hetzelve weder tot voorzegde hoogte opgerezen, zonder evenwel bloeding te veroorzaken, hetgeen opmerkelijk is. In geene der vorige gevallen was de

de *membrana mucusa* van de ingewanden zoo opgespoten als hier, 't geen als het gevolg van het gebruik des brandewijns konde aangemerkt worden. Het *peritonaeum* was in niet een geval door ontsteking aangedaan, en had overal zijne gladheid (*glabrities*) behouden; slechts was hetzelve hier en daar eenigzins ingespoten; van hier dan ook, dat men geenszins de ingewanden met derzelver *gyri* aan elkander geplakt, noch dezelve met eene weiachtige etterstof overtogen vond; daarentegen was er eene meerdere of mindere hoeveelheid bloedwater in de buikholte uitgestort (1). Wanneer de vrouw, waarvan ik zoo even sprak, geen' brandewijn had gedronken, haar toestand zou misschen niet tot eene aderlating hebben verleidt (2). Ik heb de baarmoeder van deze vrouw, zoo lang ik kon, bewaard, over de verweeking van welk orgaan in deszelfs geheel, en van de *liquefactie* van den mond en hals in het bijzonder, ieder zich verwonderde, welke hetzelve zag. Zoo moeijelijk het is, het ziektekenschetsende van zoodanig ziek orgaan in teekening uit te drukken en voor te stellen, zoo onmogelijk is het, hetzelve in *spiritus*

(1) Lees wat ik hieromtrent verder op bladzijde 174 en vervolgens mijner verhandeling gezegd heb.

(2) Zie over het nadeelige van de aderlating in deze ziekte: VAN DEN ZANDE, aanteekening N° 22.

tus, met het behoud daarvan, te bewaren. Men zou in het boetseren de bekwame hand van den kundigen DE KONING, te Utrecht, moeten hebben, om van zulk een preparaat veelligt nog het best een blijvend aandenken te behouden. De baarmoeder, waarvan ik hier gewaag, was in haren dwarschen diameter 0, 219 N. El, , en volgens hare lengte-as, van het toppunt des bodems tot aan den mond, eene lijn getrokken, 0, 302 N. El. Ofschoon de *peritoneale* oppervlakte derzelve hare gladheid niet 't minst had verloren, zoo was echter de kleur van het orgaan merkelijk veranderd, en zag er groen en paars uit. De vorm van den mond van dit orgaan was naauwelijks behouden gebleven, en de bewerktuiging van deszelfs weefsel was reeds gedeeltelijk vernietigd, zoodat van dit verweekte deel schier niets meer te erkennen was, dan eene *homogene*, brijachtige, *pulpeuse* massa, waarvan de kleur tegen het zwart aan was (3). Ook de hals van dit orgaan verkeerde in denzelfden toestand; deze was nog weeker dan gelei, en lilde bij de minste beweging van den bak, waarop de baarmoeder lag. De *vagina* was minder dan in *eenig* der andere gevallen aangedaan. Het hoofd des kinds had bij de geboorte ook niet lang in dezelve vertoefd, « *waar dit het geval is, strekt zich de* putrefactie *niet zelden over de scheede uit.*" Het kind-

(3) Zie hiervoren bladz. 40.

kindje van deze vrouw is op den 13 April, aan de gevolgen van *induratio telae cellulosae*, welke aan den linker voet begon, en zich spoedig over geheel die zijde uitstrekte, in zeer korten tijd gestorven.

Het tweede, nog in die zelfde week door mij waargenomen geval, gold eene jonge vrouw van 21 jaren. Ook zij was van eene *leucophlegmatische* ligchaamsgesteldheid. Als meisje zag zij er zelfs *chlorotisch* uit, en had eene blanke, wasachtige kleur. Na voorafgegane kleine aanmaningen tot de verlossing, die vervolgens zeer langzaam in haar werk ging, doordien de weeën onregelmatig, zeer vermoeijend en weinig doorzettende waren, zag ik mij eindelijk in de noodzakelijkheid het kind, dat echter eene goede ligging had, kunstmatig van de moeder af te halen. Het hoofd had reeds gedurende een' geruimen tijd in de scheede gestoken, en de baarmoeder vermogt bij hare krachtsuiting niets meer, dan zich zwak om het kind zamen te trekken, met verzaking van haar uitdrijvend vermogen. De mond deelde op het laatst niet het minste meer in deze werking, noch scheen zich de zaak der verlossing aan te trekken. Ik koos in dit geval *mechanische*, boven *dynamische* hulp, omdat men, naar mijne gedachten, langs dezen weg de natuurkrachten beter te hulp kwam, terwijl men, door dezelve, hetzij met de *borax*, of met het *secale cornutum*, of anderzins op te winden, deze in de gevolgen nog meer zoude ver-

verzwakken, gesteld, dat men het gewenschte gevolg van de aanwending dezer middelen hadde bekomen. Deze overgang derhalve in de hulpbetooning van deze mij naauw ter harte gaande barende, niet te groot, maar veeleer als meer *rationeel* beschouwende, verrigtte ik met niet meer moeite, dan op eene de natuurkrachten vervangende wijze, de verlossing. Het kind leefde, en gaf terstond, door een luid geschrei deszelfs aanzijn te kennen. De nageboorte volgde spoedig, waarop ik de afgematte vrouw, die van vermoeidheid niet wist, hoe zich te keeren of te wenden, aan eene gehoopte rust overgaf. Het was nu vrijdag na den middag, circa drie uren, toen ik de kraamvrouw verliet, nadat ik des donderdags morgens, den 8 April, reeds ter bijstand was geroepen. Ik had nu twee nachten niet te bed geweest, en terwijl er 's avonds nog eene lijkopening, van eene der gestorvene kraamvrouwen in het *Nosocomium Academicum*, zou plaats hebben, besloot ik mijn bezoek tot den volgenden morgen uit te stellen. Te middernacht werd ik echter weder geroepen. De kraamvrouw had een' hevigen aanval van koorts gekregen, en braakte eene stof, gelijk aan koffijdik, waarbij zich diarrhé voegde. Ik verwees den man, die mij kwam roepen, tot haren Geneesheer, zijnde de Heer HASEBROEK. Deze de ziekte, en met regt, voor geene zuivere *febris gastrica* houdende, schreef, ten einde de onregelmatige wer-

king van maag en ingewanden te doen bedaren, de *potio* RIVERI, met *opium* voor. Den volgenden morgen de kraamvrouw bezoekende, vond ik haar reeds in een' hopeloozen toestand en achtte mij verpligt, zulks aan hare betrekkingen mede te deelen. Ik zag dien dag de vrouw dikwijls, gelijk ik haar bij de verlossing schier niet verlaten had. De aanwezige koorts had den vorm van eene *continua remittens*, met veel *congestie* naar het hoofd, nu en dan met brakingen gepaard; de oogen waren ingespoten, en de randen der oogleden rood; de pols was uiterst snel en vol; en de tong met een geelachtig beslag overtoogen. Onwillekeurige afgang van drekstoffen ging echter van geene pijn in de buikholte vergezeld. De buik was veeleer week en zacht op het gevoel, vooral boven de baarmoeder, die zelve terstond onder den navel, als een zak uitgezet, te ontdekken was. Ook in dit geval was dezelve weder naar de hoogte gerezen, zonder bloedstorting. Het groot gevaar, waarin deze kraamvrouw verkeerde, deed den Geneesheer mij het verlangen uiten, om haar gezamenlijk te bezoeken. En daar de treurige ondervinding dezer ziekte deed vreezen, dat de kraamvrouw, wegens den bedenkelijken toestand, waarin zij verkeerde, spoedig zoude kunnen bezwijken, zoo vervoegden wij ons nog denzelfden avond bij haar. Bij een naauwkeurig onderzoek, ook van de *genitalia*, bleek het, dat de inwendige oppervlakte der *vagina*, zoo ver

men

men dezelve, door de *labia* te verwijderen, beschouwen kon, zwart was; de gansche oppervlakte derzelve was hier hoogstwaarschijnlijk reeds door deze *sphaceleuse* verstoring aangetast, dewijl het hoofd des kinds zoo lang in dezelve vertoefd had. Het *frenulum* was, gelijk gewoonlijk bij de verlossing, ingescheurd. Vervolgens kwamen hier nog vooral de uitgezette baarmoeder en de weeke, onpijnlijke buik in aanmerking, welke verschijnselen, aan de, overigens zoo onzekere *diagnosis* dezer ziekte eenig licht bijzetteden.

Wanneer wij ons van de oorspronkelijk *adynamische* natuur der voorhandene ziekte minder overtuigd hadden gehouden, de aanwezige *congestie* naar het hoofd; de snelle en volle pols, zou veelligt tot eene aderlating hebben doen besluiten. Het nadeelige echter van dezelve, door de ondervinding reeds gestaafd, deed hiervan afzien. Eene aderlating had hier ook in het bestrijden der verschijnselen geene prikkeling kunnen bedwingen, die verbonden was aan, of afhankelijk van een' zekeren graad van verzwakking der levenskrachten. Het was hier enkel verhooging van gevoeligheid, geene toeneming van het leven. Doch wat nu gedaan? De hagchelijke toestand der jonge lijderes, om bovengenoemde verschijnselen, evenmin eene sterk opwekkende behandeling gedoogende, zoo werd haar het volgende voorgeschreven:

℞

℞ Gumm. arabic.
Syrup. Rubi Idaei āā Unc. j.
Aeth. acetic. ℈ iv.
Aq. Destillat. Unc. iv.
m. d.
S. Om het half uur een lepelvol.

Er werden inspuitingen met een verdund *acidum muriaticum oxygenatum* in de scheede en baarmoeder gemaakt, en de omtrek derzelve met een' doek bedekt, gedoopt in warmen azijn en water. Noch de drukking van dezen doek, welke nog al vrij dik en zwaar was, noch de beddedekens, waren haar in 't minste hinderlijk, een bewijs, dat de buik in 't geheel niet gevoelig was, en dat er geene ontsteking van het buikvlies bestond. Het was des nachts één uur, dat wij de vrouw verlieten, en vervoegden ons reeds vroeg in den morgen weder bij haar. Wegens den gezonken staat der levenskrachten, in dien tusschentijd, bekwam zij nog het volgende middel:

℞ Liquor. anod. min. Hoffm. Unc. ʒ.
Camphor. ℈ i.
m. d.
S. Om droppelsgewijze te gebruiken.

na welks gebruik de levensvonk vóór hare volkomene uitdooving, nog eens, zoo als gewoonlijk, krachtiger ontgloorde; doch geen middel was in staat, na die ras voorbijgaande opwakkering, de doodelijk verzwakte levenskrachten weder geheel op te beuren. De Geneeskunst heeft ook

ook geen magt, 't verbeurde weer te geven, zij ondersteunt wel de natuur, maar zij herschept haar niet. Het leven der vrouw ging dan ook nog dien zelfden voor den middag, gelijk een lamplicht bij gebrek aan olie uit, nadat het kindje haar reeds was voorafgegaan. Het speet mij, om bijzondere redenen, dat in dit geval, wegens de eigenzinnigheid van den man, de lijkopening niet geschieden kon. Ongetwijfeld hadden wij ook hier weder dezelfde bevestiging van mijn gevoelen gevonden, die wij in de vorige gevallen hadden opgemerkt.

Aanmerkingen. Wanneer men met betrekking tot zoodanige gevallen, als hierboven vermeld, in aanmerking neemt, dat er bij zulk eenen toestand der baarmoeder als voorschreven, geene *haemorrhagie* plaats heeft, dan doet zich natuurlijk de vraag op: Van waar dit verschijnsel? Wanneer wij bedenken, dat de kinderen onder zulke omstandigheden geboren, veelal zwak van aanleg zijn, en de meesten spoedig na de verlossing weder sterven, zoo mogen wij hiervan den grond in eene slechte voeding zoeken. Deze kwaal veroorzaakt veelligt daarom gedurende de zwangerschap meermalen miskramen, en stelt hierdoor misschien nog bij tijds het leven der vrouw in veiligheid. Kon men de doodelijke ziekte vroegtijdig genoeg kennen, het verwekken van eene miskraam, (welk een ongelukkig geneesmiddel ook) zou men als *prophylacticum* kunnen voorstellen. Zouden zich

met

met betrekking tot de afwezigheid van bloedstorting in sommige dezer gevallen, de vaten, gelijk bij de *vomica*, ook sluiten, of het bloed wel in genoegzame hoeveelheid tot het aangedane deel worden gebragt? De natuur laat in sommige dezer gevallen, hieraan is geen twijfel, het werk der voeding van de vrucht geheel varen, in welk geval het bloed, zoo al, althans met geene genoegzame kracht meer tot aan de binnenste oppervlakte der baarmoeder schijnt gevoerd te worden. Die kracht neemt na de verlossing voorzeker nog af, terwijl de levensprikkel in de baarmoeder meer en meer vermindert, en zich terug trekt, in plaats dat er een te grooten toevoer van bloed plaats heeft. Op deze wijze ontstaat *gangreen*, na ware ontsteking, door de *vis a tergo*, waarbij de terugvoer tot het hart gestremd is; op gene, *sphacelus*, na volkomene of gedeeltelijke ophouding van den toevoer des bloeds naar eenig deel, van waar vermindering of teruggang van het leven, ten gevolge van algemeene en plaatselijke levensuitdooving.

Met betrekking tot het tweede, door mij hier medegedeelde geval: Misschien zouden sommigen bij het gezigt van zulk eene beslagene tong als deze vrouw had, wel gezind zijn, een braakmiddel toe te dienen, en zich de wonderen, welke DOULCET hiermede verrigt heeft, herinnerende, daartoe de *ipecacuannha* verkiezen, de ziekte voor eene *febris puerperalis*, met

met eene *gastrische complicatie*, houdende. Wat, moet ik hier vragen, maakt dan in zoodanig geval de *febris puerperalis* zelve uit? Buikvlies-ontsteking? Maar wanneer het nu bij de lijkopening blijkt, dat deze toestand niet aanwezig is? Wanneer er daarenboven *consensuele*, *symptomatische* brakingen bestaan en zich hier onwillekeurige afgang van drekstoffen bijvoegt, als het gevolg van eenen *adynamischen* toestand, wat zou dan een braakmiddel, al ware het van den zoo hoog geroemden braakwortel, anders uitwerken, dan den dood van de kraamvrouw, ofschoon toch verloren, te verhaasten?

« Ontelbare malen (merkt BOER in de beschrijving van dezen schrikkelijken toestand der zwangere en kraamvrouwen aan) wordt eene ziekte voor de oorzaak des doods gehouden, welke toch van de ware ziekte en oorzaak des doods eigenlijk niets dan het effect of gevolg is geweest. Zoo bestrijdt men te vergeefs verschijnselen, terwijl de niet gekende oorzaak derzelve, bij de schoonste uitzigten en beloften onaangeroerd blijft, en onder eene vreesselijke rust het leven ondermijnt". De naamsbepaling van *febris puerperalis*, *gastrisch gecompliceerd*, blijft in mijn oog, eene steeds *vague* uitdrukking, vooral wanneer men de *complicatie* wil bestrijden, en de eigenlijk doodelijke ziekte onaangeroerd laat. Men leze hieromtrent verder mijne gedachten op bladz. 156, 157, en 158 van mijn Onderzoek enz. alsmede

de de derde afdeeling dier verhandeling. Inderdaad: Het is eene waarheid, die wij gerust kunnen aannemen, dat de ziekten, die men nog niet vermag te genezen, degenen zijn, in welker behandeling men het meest met medicamenten omspringt, en de verschillendste, en meest tegenstrijdige toedient, terwijl dezelve in getal verminderen, naar gelang de bijzondere wijze van behandelen eener ziekte gevonden en meer volmaakt geacht kan worden te zijn. Lezen wij niet dikwijls, zonder eenige vermaning of waarschuwing daarbij te voegen, noch te gewagen van de voorzigtigheidsmaatregelen, daarbij in acht te nemen, van de uitzinnigste *heroische* kuren van *Engelsche*, *Schotsche*, *Ierlandsche* en *Amerikaansche* geneeskundigen? Hooren wij niet derzelver dol koene aanwending van *mercurius*, *opium*, van *drastiche* laxeermiddelen, alsmede van de zoo hoogstverderfelijke, en in vele opzigten zoo schadelijke en heete terpenthijn-olie bij kraamkoortsen, ja zelfs in openbare ontsteking der baarmoeder, en van het buikvlies, uitbazuinen? Het klimaat en de levenswijze van deze eilanders mogen zoodanige handelwijze regtvaardigen, hetgeen echter nog zeer de vraag is, wij durven dezelve niet ongestraft navolgen.

Wat nog de lijkopeningen van aan bovenvermelde ziekte gestorvene kraamvrouwen betreft, zoo ten opzigte van den tijd, waarop men dezelve na de verlossing verrigt, of van de gevolgen

ten

ten aanzien van daarbij bekomene kleine verwondingen, merk ik omtrent het eerste aan: dat het voorzeker het best is, dat men dezelve zoo spoedig mogelijk na het overlijden der kraamvrouw doet. Maar heeft men dit in de burgerpraktijk wel altijd in zijne magt? Men kan er echter op aan, dat, al doet men de lijkopening ook wat later na den dood, de opvolgende ontbinding moge in dien tusschentijd eenige verandering in het aangedane orgaan te weeg brengen, het karakteristiek lijden van hetzelve zal daardoor niet zoo spoedig worden weggenomen, noch verloren gaan, veel min als zoodanig in eene baarmoeder, van aan eenige andere ziekte gestorvene kraamvrouw, worden daargestelt (4). Ter beoor-

(4) Ik werd op zekeren dag, door een' Vroedmeester van een naburig dorp, met alle mogelijke haast in consult geroepen bij eene anderzins sterke buitenvrouw, die nog niet lang geleden verlost was. Bij mijne komst lag de pas verloste, reeds *agoniserende*, waarvan de oorzaak gelegen was in verlies van bloed, de moederkoek nog niet ontlast zijnde. Twee dagen daarna opende ik met bovengenoemde het lijk van deze vrouw, die veelligt door eene enkele handgreep te redden ware geweest. De baarmoeder was volkomen gezond, wegens het groote bloedverlies echter bleeker dan natuurlijk, eenigzins slap en meer uitgezet dan gewoonlijk, maar zou voorzeker nimmer het karakteristieke der bovenbeschrevene aandoening der baarmoeder hebben aangenomen, al had men ook eene week na het overlijden de lijkopening gedaan. De nageboorte zat aan de regterzijde-wand van dit orgaan ten halve vastgehecht, zoodat uit het andere gedeelte de doodelijke bloeding had plaats

oordeeling van het vocht, bij deze kwaadaardige ziekte, in de buikholte uitgestort, is het evenmin noodig zoo spoedig bij de hand te zijn, daar hetzelve zich steeds als een gewrocht van een' te laag gezonken toestand des levens zal doen kenmerken, namelijk als een dun, weinig lijmig, ontbonden en prikkelend vocht (5). Mogt echter

plaats gehad. Ik vroeg naar de plaatsing, die het kind had gehad; dit was de vierde *positie* geweest. Ik had namelijk vroeger opgemerkt, dat er zich meermalen moeijelijkheden bij deze soort van verlossingen, met betrekking tot de ontlasting van de nageboorte, opdoen, hetgeen misschien komt, doordien dit kunstig natuurgewrocht zich bij de derde of vierde plaatsing van het kind meermalen aan eene der zijden van de baarmoeder vasthecht. In welk verband dit met elkander staat, zal ik niet bepalen. Alleen is het zeker, dat, wanneer zulks plaats grijpt, de nageboorte, zoo deze zich niet gedurende de laatste vlagen bij de geboorte, gelijk het geval meermalen is, reeds afscheidt, de baarmoeder er naderhand minder vat op heeft, om dezelve geheel af te scheiden, en wanneer men nu niet in tijds het nog vastzittende gedeelte ook losmaakt, en daardoor de baarmoeder in de gelegenheid stelt, zich geheel te kunnen zamentrekken, dan geraakt de vrouw niet zelden in gevaar. Ik wil deze opmerking hier niet als eene doorgaande daadzaak hebben voorgedragen; gemakkelijk echter kan men in deze gevallen op zijne hoede zijn, gelijk ik na die ervaring steeds noodig acht.

(5) J. G. WALTER, die, gelijk men wil, het meeste licht over de natuur der ziekten, onder den naam van ontsteking des onderbuiks bekend, verspreidt heeft, drukt zich

ter de ziekte niet in korten tijd doodelijk zijn geweest, dan heeft zij veelal die kwaadaardige soort van buikvlies-ontsteking, als medewerkster ten gevolge, waarbij echter de baarmoeder wel zelden geheel vrij van alle aandoening zal worden bevonden. In deze gevallen van hoogst onzuivere buikvlies-ontsteking moge dan nu het uitgestorte vocht meer *plasticiteit* vertoonen, het is eene *plasticiteit*, die evenmin eene *anthiphlogistische* behandeling gedoogt, als de hier voorschrevene aandoening der baarmoeder. Ware, zuivere buikvlies-ontsteking alleen, die *primair* en niet *secundair* is, zou alleen zoodanige behandeling verdragen, en dan voorzeker beter nog bij den man en de vrouw buiten het kraambed, dan wel bij eene kraamvrouw. Bij zoodanige vrouwen

zich hieromtrent, in zijn werk: *de morbis peritonaei et apoplexia*, Berlijn 1785. onverbeterlijk uit. *Febris puerperarum ea est species febrium acutarum in qua, praecipue post mortem plus vel minus, per vasa peritonaei, secretum viscidum, vel tenue et foetidum fluidum in abdomine invenitur, et hoc est signum characteristicum, quo hic morbus, praecipue puerperis tam periculosus, ab omnibus aliis discernitur.*

Daar ontsteking der baarmoeder dezen schrijver bij zijne lijkopeningen, (die meer dan 5500 zijn geweest, doch niet alle kraamvrouwen) nimmer als oorzaak der kraamvrouwenkoorts is voorgekomen, zoo heeft hem alleen de kennis der hiervoren beschrevene aandoening der baarmoeder ontbroken, om meer voldoende te zijn ingelicht.

wen moeten bloedontlastingen hierom met zekere wijziging en omzigtigheid in het werk worden gesteld, om reden onderscheidene oorzaken van eene *asthenische* gesteldheid bij en na de geboorte hebben plaats gehad (6). Ofschoon ik vroeger met BUSCH eene onderscheiding tusschen buikvlies-ontsteking en buikvlies-ontsteking bij de kraamvrouw, als hoogst moeijelijk beschouwde, ja voor onmogelijk hield, zoo strekke men echter het denkbeeld van de uitdrukking, *zuivere* buikvlies-ontsteking, gelijk ik sommigen wel hoor zeggen, in het onderhavige geval, niet te ver uit, daar men zich overtuigd kan houden, dat deze toestand meestal zoo *onzuiver* is, dat, waar zoo iets waargenomen wordt, eene *septische* grondstof veeleer nog andere ingewanden, in den onderbuik, de baarmoeder ook van de zijde der buikholte, op eene hoogstgevaarlijke wijze verstoort, gelijk in het door mij beschrevene geval van bladz. 37 tot 49 (zie over de *Putrefactie* der bezwangerde baarmoeder) plaats had. Juist hierom verdraagt deze soort van hoogst onzuivere buikvlies-ontsteking bij kraamvrouwen geene bloedontlastingen, dewijl dezelve zulk een' onzuiveren bodem ten grond heeft: Van hier dat de *antiphlogistische* genezingskuur veelal van de verderfelijkste uitwerking is. En wat de *calomel* in zulke onzuivere gevallen van ontsteking (welken naam

(6) Zie terug op bladz. 20 en 21.

naam zullen wij haar anders geven?) zou vermogen, beken ik niet te begrijpen. Deze ontsteking is volgens VON SIEBOLD het uitwerksel van eene haar wrochtende grondoorzaak, die wij nog niet kennen.

In plaats van den Heer POOL, dien wij bijna, vooral na den inhoud van dit naberigt, geheel vergeten zouden, toe te kunnen geven, « dat, daar de natuur, bij de vrouw, ter bereiking van een voornaam doel van haar bestaan, het *vegetative* leven in een hooge maat ontwikkelt, en aan haar een' hoogen graad van vermelde kracht (anders kon zich immers het *vegetative* leven in zulk eene hooge maat niet bij haar ontwikkelen!) *geschonken heeft, dit laatste* (het *vegetative* leven immers?) *ook* MEER *duidelijk zich zoude openbaren, nadat de banden der natuur* (dat is, immers, wanneer de vrouw verlost is?) reeds geslaakt zijn (7), zoo komt hier daarenboven nog de staat der voorafgegane en nu onlangs afgeloopene zwangerheid zelve, als een staat van verhoogde levenswerking, welke in 't gemeen, wanneer de buitengewone prikkeling ophoudt, in eene vermindering der *incitabiliteit* overgaat, in aanmerking.

Ten opzigte van de werking met de tang in vermelde gevallen, en de reden, waarom men de aanwending daarvan in dezen als *gecontraindiceerd*

(7) Zie verder hier voren bladz. 85.

ceerd zoude kunnen beschouwen, verwijze ik den lezer, daar ik hier alles niet herhalen kan, tot bladz. 10, 11, 102 en 103 mijner Verhandeling: Over de *putrefactie* der bezwangerde baarmoeder, en tot bladz. 80, 81 en 82 van mijn Onderzoek enz.

Opzigtens de gevolgen van de verwondingen, bij gelegenheid van het openen van lijken, als hier bedoeld, bekomen, heb ik reeds vroeger in mijn Onderzoek, zie bladz. 176 gesproken. Bij eigen ondervinding kan ik hier nu bijvoegen, dat ik bij eene der hiervoren vermelde lijkopeningen twee kleine verwondingen aan den middel- en wijsvinger der regterhand, en eene aan de binnenzijde van den linkerduim opdeed. De beide eerstgemelde waren van minder gevolg, ofschoon dezelve mij zeer lastig waren. Van het laatste, naauwelijks merkbare wondje, nam de ontsteking in hevigheid toe, deed de watervaten van deu arm van die zijde tot aan den oksel oploopen; vooral waren dezelve in den plooi van den elleboog zigtbaar en pijnlijk. Gedurende 14 dagen, meer dan naar gewoonte, door mijne beroepsbezigheden voortgedreven en overspannen, zoo was het geen wonder, dat de ontvangen prikkel gunstige gelegenheid vond het gestel op denzelven te doen *reageren.* 's Dingsdags, den 13 April, reeds niet wel zijnde, werd ik echter 's morgens bij eene verlossing geroepen, die, ofschoon gunstig afloopende, mij echter nog al eenige zorgen

kos-

kostte, en moest nog den daaropvolgenden nacht, door de koorts bezwaard, pijn in 't hoofd, vermeerderde pijn in den duim, door den arm tot onder den oksel, weder bij eene vrouw doorbrengen, die ontijdig verloste.

Ik papte intusschen dien nacht den duim, dronk veel thee en begaf mij 's morgens, na verrigten arbeid te huis komende, te bed. De verzwering van den duim, die gelukkig niet diep doorgedrongen was, werd rijper en na dezelve te hebben doorgestoken, ontlastte zich eene dunne, als *ichoreuse* etter, overeenkomstig de oorzaak. Ofschoon ik op het oogenblik, dat ik dit schrijve, nog niet volkomen hersteld ben, zoo heeft echter de zaak gelukkig geene verdere gevolgen gehad. Omslagen van koud water bevielen mij tegen de nog aanwezige hitte en jeukte in de gewonde vingeren, het best. Den eersten dag den besten, toen ik weder uitging, den 16 April, stelde mij Dr. HASEBROEK, tevens stads geneesheer, weder in de gelegenheid, des avonds eene lijkopening van eene vrouw, 9 dagen oud kraams, en 24 jaren oud, ongehuwd, in het stads gasthuis overleden, te doen. Mijne handen mij zulks belettende, verrigteden de Heeren van DOEVEREN en BAERT, ook stads Doctoren alhier, dezelve, wij tegenwoordig zijnde.

Ik zou te uitgebreid worden, wanneer ik van alle de hier aangestipte gevallen een uitvoerig verslag wilde geven. Met betrekking tot het eerste

zal ik hier echter vermelden, dat toen ik 's morgens om 10 ure bij deze, niet zeer sterke, voor de derde maal barende vrouw kwam, de arbeid zoodanig stond, dat ik eene voorspoedige verlossing beloofde. Deze duurde echter nog tot 2 uur na den middag, nadat onder de verlossing zelve, toevallen van een' hoogst *asthenischen* aard hadden plaats gevonden; de vrouw had nog even voor de verlossing 4 maal zeer ruime *sedes* gehad. Ik liet haar eenigen *Madera*-wijn, die zeer goed voorhanden was, met beschuit gebruiken, en volgde overigens, haar geneesheer niet aanwezig zijnde, het plan van eene opwekkende methode, en schreef eindelijk de volgende *emulsie* voor:

℞. *Amygd. dulc. excort.* *unc.* ij.
——— *amar.*
Mucil. g. arabic. ā. *unc.* j.
Emulg. l. a s. q. aq. *unc.* xvj.
Aeth. nitr. alcoh. *dr.* ij.
Tinct. cinnamom. *unc.* β.
Syrup. cort. aurant. *unc.* j.
m. d.

S. alle uur een kopje vol.

welker gebruik de kraamvrouw, ook na de verlossing, voortzette.

De in den beginne zich opdoende vloeijing na de ontlasting der nageboorte, behandelde ik op de gewone wijze, en dezelve hield weldra geluk-

kig

kig op, de vrouw intusschen nog eenigen *Madera*-wijn ter opwekking toedienende, hetgeen een overheerlijke werking deed. Bij het bezit van eene dochter had zich, als een *psychisch* opwekkend middel, de geboorte van een' zoon gevoegd, die er buiten verwachting wel uitzag, en welks zwaarte tot een *mechanisch* beletsel voor de uitdrijvende kracht der baarmoeder scheen verstrekt te hebben, zoo lang deze niet eenigermate door *exitantia* in hare werking was verhoogd en aangezet. Kraamvrouw en kind bevinden zich steeds wel.

Het tweede geval geldt eene vrouw, die op de zevende maand van een' dooden zoon, die met de stuit voorkwam, verloste. De moederkoek volgde spoedig, en de kraamvrouw bevond zich wel. Als iets opmerkelijks, haar betreffende, kan ik hier vermelden, dat de eerste drie kinderen levend, en de 10 volgende allen dood, ontijdig, en vroegtijdig zijn geboren. Hieromtrent in bijzonderheden te treden, zou mij te ver van mijn plan leiden.

Wat nu de vermelde lijkopening in het stads Gasthuis nog aangaat, wij vonden in de buikholte van deze kraamvrouw de milt zeer week, de ingewanden overigens ten vollen gezond, en het buikvlies geenszins ontstoken. De baarmoeder was eenigzins week, echter vrij goed zamengetrokken, en van buiten volkomen gezond. De scheede, evenwel, en de mond van genoemd orgaan, hetwelk ik uit het lijk mede naar huis

 nam,

nam, om het naauwkeurig te onderzoeken, toonden wederom de verschijnselen, waarom het mij voornamelijk te doen was. De oppervlakte der scheede was zwart, gelijk de geheele oppervlakte der baarmoeder. De mond was wederom in meergenoemde *putrilage* overgegaan. De *individualiteit* moge in de hier medegedeelde gevallen, den vorm der ziekte eenigermate hebben doen verschillen, de lijkopeningen toonden niettemin eene gelijke afkomst, gelijk de ziekten zelve *insidiose mitis*, onder zulke verschijnselen optraden, die in den beginne wel zoo veel kwaads niet deden vermoeden, maar op het onverwachtst zich vijandig voor het leven der kraamvrouw verklaarden. Eene zekere overeenkomst bestond er echter bij allen, (die jonge vrouw uitgezonderd, waarbij het mij niet vergund werd de lijkopening te doen) dat namelijk alle de andere voorwerpen ongetrouwd waren, en tot de mindere volksklasse behoorden. Niettegenstaande de ongunstige beoordeeling en bedilling, waaraan men bij de navorsching en trouwe waarneming zulker gevallen, als de hier beschrevene, steeds is blootgesteld, zoo moet ik echter betuigen, dat het mij niet onverschillig kon zijn, weder van zoo nabij als ooggetuige in de gelegenheid te zijn geweest, om de waarheid mijner gevoelens, zoo als ik die in het jaar 1828 aan de Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem over dit onderwerp heb voorgedragen, in tegenwoordigheid van andere Genees-

hee-

heeren, op nieuw bevestigd te zien. Boven de lagere en onedelere drijfveren, echter, van des menschen handelingen, bij zoodanige gelegenheden (om niet van het medelijden, dat ambtgenooten alsdan met ons hebben, te spreken) moet men zich verheffen, door zich de zaak niet anders dan uit een wetenschappelijk oogpunt aan te trekken, en alzoo winst bij verlies trachten te doen. Sommigen doen geene lijkopeningen en spreken over het waargenomene in de ziekte *ex tripode*, doch bewijzen niets. Anderen wederom verrigten lijkopeningen, en weten naauwelijks daarbij van elkander te scheiden, welke *pathologische* veranderingen eigenlijk aan de ziekte zelve, welke daaraan niet behooren toegeschreven te worden, als bijgeval ontstaan. Misschien vraagt deze of gene, hier, veelligt de Heer POOL, wel, of ik het dan alleen meen te weten? Voorzeker neen! Dit echter weet ik, dat ik door het openen van kraamvrouwen-lijken, met betrekking tot de doodelijke ziekte dier vrouwen, geleerd heb, het valsche van het ware te onderscheiden.

Daar er echter een geruime tijd toe behoort, om eene dwaling, die ons om derzelver ouderdom eerwaardig is geworden, weder af te leggen: daar verder eene onjuiste leerstelling van een' groot' man even zoo moeijelijk uit ons hoofd te brengen is, als eene nieuwe waarheid daarin, bijaldien dezelve niet met ons is opgewassen, zoo kan echter deze laatste gebeurtenis er toe bijgebragt

heb-

hebben, om eene reeds vroeger bij ons gekende, ofschoon door sommigen nog miskende waarheid, eindelijk haar regt te laten wedervaren; dat er namelijk eene ziekte der kraamvrouw bestaat, die haar in het bijzonder aantast; die met de bevruchting als het ware aangevangen en gedurende de zwangerschap voortgezet, door de verlossing ten hoogsten top wordt gevoerd; in het kraambed meestal een doodelijk einde neemt, en bij de lijkopening, de hiervoren beschrevene verstoring der baarmoeder, als plaatselijk lijdend deel bij dezelve aan het oog vertoont. Wanneer het nu eenmaal zoo ver gekomen zal zijn, dat ook zij, die deze ziekte gezien hebben, als leeraren op hunne leerlingen inwerken, gelijk zij vermogen, dan zal de zoo noodige kennis van 't bestaan dezer ziekte, al was het slechts om de rust voor zich zelven, ook meer algemeen bij ons kunnen worden voorgeplant, terwijl meer bejaarde ambtgenooten, hoezeer gewoonlijk aan hunne door leer en studie verkregene grondstellingen getrouw, en nieuwe, met de gewoonte in tegenspraak staande *theorien*, al zijn dezelve ook nog zoo waar en goed, afkeurende, bij de eerste opmerkzame waarneming van zulk een geval, daaraan hunnen bijval en erkentenis zullen schenken. Ik greep het mij voor 6 jaren in mijne praktijk voorkomende niet met haast aan, om het weder even zoo spoedig, zonder nader onderzoek te laten varen, gelijk voorwerpen der mode verloren gaan,

zoo-

zoodra zij derzelver nieuwheids-prikkel hebben verloren. Ik verbeidde steeds geduldig den beslissenden invloed des tijds, ter verwerving van eenige nadere bijdragen tot onderzoek naar de waarheid. Die, nu, heb ik te midden des strijdsperks gevonden.

Wanneer nu iemand vragen mogt, welke vrucht toch nu alle deze lijkopeningen weder opgeleverd hebben, die is gewis voor alle ervaring blind. Is hierdoor niet onze kennis met betrekking tot het plaatselijk lijdend deel in de Kraamvrouwenkoorts, waaromtrent men nog altijd in het onzekere verkeerde, nader vastgesteld? Is niet de zoo beruchte leer van buikvlies-ontsteking in dezelve, daardoor aanmerkelijk verzwakt? Moet nu bij de nadere kennis van deze ziekte de poging ter genezing derzelve, niet op geheel andere gronden worden beproefd, dan tot hiertoe heeft plaats gehad? Geneeskundigen zetten dan nu deze zaak verder voort; doch hoezeer wij den moed niet moeten laten zinken, noch het ongunstige gevolg ten opzigte der genezing en steeds doodelijken uitgang dezer ziekte ons zorgeloos moet maken in de behandeling derzelve, zoo is het echter geenszins te verwonderen, dat er geneeskundigen zijn geweest, die door hun ongelukkig slagen zoodanig ontmoedigd waren, dat zij overhelden om te gelooven, dat de kraamvrouwenkoorts altijd doodelijk was, en die het zich naar dit beginsel tot wet maakten, om al de ziekten

van

van dezen aard, die onder hunne behandeling kwamen, aan de natuur over te laten. Het geen ik nu weder, hiertoe betrekkelijk, heb waargenomen, zou schier ook bij mij hetzelfde denkbeeld te weeg brengen, slechts met in achtneming der regelen, die bij het natuurlijk wel sterven worden voorgeschreven. Intusschen zijn wij in de kennis dezer ziekte vooruitgegaan, vooral ook door aan te merken, dat de donkerheden en twijfelingen welke tot heden nog omtrent de natuur der kraamvrouwen-koorts heerschten, ongetwijfeld ook berustten op het verschil van ziekte, die men bedoelde.

De ziekte, hier vermeld, leert ons ten duidelijkste, dat zij eene oorspronkelijke, der kraamvrouw eigendommelijke ziekte is, die als het gevolg van eenen bijzonderen *individuelen* aanleg moet worden beschouwd, terwijl andere ongesteldheden van de vrouw, in het kraambed, van meer algemeene oorzaken afkomstig, de kraamvrouw zoo goed als ieder mensch en omgekeerd kunnen aantasten. Reeds gedurende de zwangerschap schijnt hen een gedeelte des levens, hoe onmerkbaar ook, te worden ontnomen, en terwijl deze toeneemt, neemt haar leven af, waaraan de verlossing de laatste moorddadige hand nog maar te leggen heeft.

De levensverrigtingen schijnen bij zoodanige vrouwen niet voor die *energique* en volhardende kracht-inspanning bestand, als tot de volbren-

ging

ging van het werk der geboorte van den mensch wordt vereischt, waartoe voorzeker een rijke voorraad van levenskracht noodig is. Deze schijnt bij deze vrouwen veeleer in oorspronkelijken aanleg verzwakt. Oorspronkelijk verminderde *energie* der levenskrachten zelve, en een zich daarbij voegende verhoogde toestand van de prikkelbaarheid en gevoeligheid der vrouw, door de zwangerschap, schijnen hier op eene tweeledige wijze het evenwigt te vernietigen.

Daar er zich echter onder de genoemde voorwerpen bevonden, die reeds meer dan eens hadden gekraamd, waarom bezweken deze niet reeds bij vroegere verlossingen, onder het afmattend geweld dezer ziekte? Deze vraag is voorzeker moeijelijk te beantwoorden. Zou echter het voorafgegane herfst- en winterweder niet tot derzelver ontwikkeling hebben bijgebragt? Eene langdurige felle vorst, volgde op eenen kouden vochtigen herft. Langdurig aangebragte koude, dit weten wij uit de *pathologie*, verzwakt, terwijl dezelve, korten tijd aangewend, versterkt. Wanneer wij nu, hetgeen ik duidelijk heb waargenomen, zekere werkeloosheid der baarmoeder in andere gevallen, die nog goed afliepen, hierbij voegen, dan mogen wij aan eenige meerdere waarschijnlijkheid te dezen, gelooven. Ook de nieuwspapieren maken weder op meerdere sterfgevallen van kraamvrouwen, dan gewoonlijk, opmerkzaam, en

van

van hoeveel er geene melding wordt gemaakt, is niet te bepalen.

Daar de ondervinding, gelijk ook nu weder, leert, dat deze voor kraamvrouwen zoo doodelijke ziekte op den eenen tijd meer voorkomt dan op den anderen, zoo is echter met betrekking tot de hier vermelde gevallen de vraag: of die toestand *epidemisch* te noemen zij, dan of dezelve aan eenen toevalligen zamenloop van omstandigheden toegeschreven, en meer als *sporadisch* moet worden beschouwd. Ik voor mij zou wel van het laatste gevoelen zijn, het er voor houdende, dat de ziekte voornamelijk van de *individualiteit* afhangt. Maar waarom stierven, en sterven sommige dezer vrouwen dan niet reeds na eene vroegere, of zelfs na de eerste verlossing? Om op deze vraag geen antwoord schuldig te blijven, zij het mij vergund, hierop aan te merken: dat misschien de voorbeschiktheid van het *individu* toen nog niet rijp was voor de geboorte van zulk eene ziekte. Veelligt bestonden dan ook vroeger nog geene voldoende oorzaken tot opwekking en ontwikkeling van dien aanleg, hoezeer dezelve ook nog in het duister ligt.

Waarvoor men eindelijk de zoogenoemde *putrefactie uteri* ook moge aanzien, dezelve komt mij in haren eenvoudigen vorm nog steeds als eene ziekte, voor uit algemeene *dynamische* zwakte voortgesproten. In sommige gevallen moge de *eretische* toestand de kraamvrouwen-koorts met de be-

beschrevene organische verstoring der baarmoeder in haar gevolg, (*Febris puerperalis, cum affectione uteri topica in sphacelum, aut in putredinem proclivi*, tot onderscheiding van alle andere) een ontstekingachtig voorkomen geven, die opgewektheid in den beginne, of zoo men wil, van het eerste *stadium*, is slechts het gevolg van eene algemeene terugwerking van onze, naar zelfbehoud strevende, natuur. Het is verhoogde opwekbaarheid en naauwelijks meer, die, in plaats van eene *antiphlogistische* behandeling te verdragen, veeleer de krachten der beproefdste opwekkende middelen bespot. De ziekte der baarmoeder, hier bedoeld, zal misschien in haren aard nog het bevredigendst worden verklaard, wanneer wij dezelve, (gelijk ik in mijn onderzoek ook heb voorgedragen) met JÖRG voor een verschijnsel, voor het gevolg van eenen algemeenen ziekte-toestand houden, met verwelking van de baarmoederlijke oppervlakte der nageboorte, veroorzaakt door verminderde vormkracht gedurende de zwangerschap.

Langs dien weg van beschouwing zullen wij met LOCHER een afsterven der baarmoeder, van binnen naar buiten, als het wezen der *putrefactio uteri* kunnen aannemen, en met CARUS daarbij mogen voegen, dat, ten gevolge van zulk een verhoogd *vegetatief* leven, als waarin de baarmoeder gedurende de zwangerschap verkeert, zoodanig een afsterven en verrotten, met

regt

regt verondersteld mag worden. Alzoo worden wij versterkt in het denkbeeld aan eene zekere, door VON SIEBOLD veronderstelde, voorbeschiktheid tot deze ziekte, die weinig meer tot ontwikkeling behoeft, dan de zwangerschap, waarbij, om met SCHMITT te spreken, de voorwaarde, waarvan het eigendommelijk leven der baarmoeder als afhankelijk beschouwd moet worden, schijnen op te houden. In de vereeniging dezer gevoelens, komt mij het begrip, van het wezen der *putrefactie uteri*, de verweeking der baarmoeder voor, nog het best te worden verklaard.

Om van de groote kwaadaardigheid dezer ziekte nog een bewijs te geven, bevind ik mij in de treurige gelegenheid hier als bijdrage nog te kunnen mededeelen, dat een' mijner goede vrienden het ongeluk nog trof zijne vrouw aan de alhier vermelde ziekte te verliezen. Bij vroegere verlossingen was zij, ten gevolge van hare *laxe* ligchaamsgesteldheid, vooral ook van de baarmoeder, reeds meermalen door vloeijingen aan den rand des grafs geweest. 's Zondags morgens, den 18 April, werd ik bij haar geroepen, en vond het kind reeds voor de geboorte, zoodat zelfs van het *ostium uteri* niets meer te ontdekken was. Het hoofd bleef hier eenigen tijd staan, en het was als of de arbeid wilde ophouden. Ik dacht niet, dat ik reeds bij eene stervende zat, om haar nog in de verlossing bij te staan, die spoedig volkomen volgde.

de. Het kind was tenger, zijnde een meisje. Den volgenden avond echter stak eene hevige koorts op, die den nacht duurde, 's daags weder afnam, om zich den daarop volgenden nacht weder te verheffen, en 's donderdags morgens was zij reeds bezweken. Van achteren beschouwd, (hetgeen vooral haar man had opgemerkt) hadden zich reeds in de zwangerschap schijnbaar geringe toevallen van pijnen in den onderbuik en koortsbewegingen opgedaan, waartegen ik in de laatste maand der dragt zelfs tweemalen adergelaten had. Na eene gemakkelijke en voorspoedige verlossing volgde nu op den tweeden dag, gelijk ik zeide, vermelde koorts met sterken dorst, gevoeligheid in den omtrek der baarmoeder, die, na zamengetrokken te zijn geweest, weder grooter werd. Derzelver zamentrekkingskracht scheen uitgeput. Van hier dat in soortgelijke gevallen hare zelfstandigheid niet zoo hard en vast is, als dit bij ontsteking het geval is, maar week en zacht, waarom de buik ook niet zoo pijnlijk, noch zoo sterk is opgezet, dan wanneer de baarmoederlijke oppervlakte van het buikvlies ontstoken is, of wordt. Bij verschijnselen van eene hand over hand toenemende wegzinking der levenskrachten voegden zich benaauwdheden, onleschbare dorst, koude met rillingen, somwijlen brakingen, doch geen doorloop. Voor de verlossing zag deze vrouw er zeer gevlakt in het aangezigt uit, hetgeen gedurende de ziekte in

een

een onheil voorspellend marmerachtig aanzien overging. De borsten bleven slap en ledig, en de kraamzuivering was spaarzaam. De nu en dan wilde opslag van het oog ging al spoedig in een *Hippocratisch* aangezigt over, en na eenen zeer woeligen en benaauwden nacht ontrukte de dood, op den vijfden dag na hare zesde bevalling, de kraamvrouw aan hare betrekkingen.

« In de lijken der personen, die aan deze kwaadaardige ziekte sterven, (zegt Prof. BISCHOF), vindt men doorgaans slapheid en een rottig bederf van de baarmoeder, wier inwendige vlakte, met grijzen rottigen etter is bedekt; het donkerste van kleur is de hals, het zwartste de mond der baarmoeder; de lever, de milt, de nieren, en zelfs het hart, zijn ziekelijk, slap en week; in de buikholte wordt een troebel stinkend vocht in groote hoeveelheid gevonden.

Hoezeer wij omtrent het ware wezen dezer spoedig doodelijke kraamvrouwen-koorts nog niet tot eene volledige kennis gekomen mogen zijn, zoo is het echter ontegenzeggelijk, dat in haren meest eenvoudigen toestand de baarmoeder daarbij voornamelijk te lijden heeft, echter niet aan ontsteking (want het pijnlijke, brandende en andere verschijnselen, bij eene openbare ontsteking aanwezig, ontbreken bij haar verloop geheel en al) maar aan eene tot oplossing van de dierlijke zelfstandigheid zeer overhellende verstoring van dezelve. « Deze toestand, merkt v. SIEBOLD

aan,

aan, schijnt van een rotachtig bederf uit te gaan, en is niet als den uitgang van ontsteking aan te merken".

Omtrent het verloop dezer ziekte is het moeijelijk iets bepaalds te zeggen. Nu eens schijnt dezelve zich langzamer, dan eens spoediger te vormen. Trouwens in die gevallen, waarin dezelve zich spoedig schijnt te ontwikkelen, vindt men zich schier genoodzaakt aan te nemen, dat eene zoo buitengewone verwoesting van een orgaan niet het werk van zoo korten tijd zijn kan, maar reeds van een langer heimelijk toenemend lijden is voorafgegaan. Ofschoon er gevallen bestaan, waarvan men het verloop als zeer *acut* zou kunnen beschouwen, zoo schijnt echter deze ziekte, *verweeking* der baarmoeder, een meer *chronisch*, dan *acut* verloop te hebben. Of nu de zoogenoemde *putrefactio uteri* van BOER onder de *acute* of *chronische* ziekten te rangschikken zij, hangt alleen van de bepaling van haar eerste *stadium* af. Stelt men zulks, als van de verlossing te beginnen, zoo moet men deze ziekte, als zeer *acut* verloopende, beschouwen. Neemt men echter de voorloopers, daarvan, gedurende de zwangerschap, in aanmerking, alsmede de *ruptuur* van de baarmoeder, als het gevolg daarvan bij de verlossing, dan toonen deze dingen duidelijk aan, dat deze ziekte wel het meest als een *chronisch* lijden in de zwangerschap begint, en eerst met en door de verlossing haren hoogsten trap van ont-

wik-

wikkeling bereikt. Of wil men liever, dat er gedurende den wasdom dezer ziekte slechts een zeer kort tijdsverloop zou bestaan, waarin zich eene boosaardige heimelijke verborgene *asthenische* ontsteking, (welke VON SIEBOLD echter wil, dat zelden als een *primaire* ziektevorm zoude optreden) vergunt mij dat ik dit zoo noeme, ontwikkelt, die *sphacelus* van de binnenste oppervlakte van de baarmoeder te weeg brengt, de eijernesten van dit orgaan in verrotting doet overgaan, en deszelfs mond verscheurt, verteert of afknabbelt van den hals, waarmede dezelve verbonden was? Op eene andere plaats is VON SIEBOLD (waardoor hij met zich zelven te dezen opzigte in tegenspraak is) wel het gevoelen toegedaan, dat het bederf van dit orgaan, door een heimelijk snel voorbijgaand ontstekingsproces wordt te weeg gebragt. Daar deze schrijver omtrent de benaming der kraamvrouwen-koorts aanmerkt, dat het minder op den naam dan op het begrip eener ziekte aankomt, zoo heeft de ondervinding de aanneming van eene soort van onvolkomene ontsteking gewettigd, die, wat derzelver natuur betreft, het midden tusschen *passive congestie* en ontsteking houdt. Slapheid en zwakte in de vaten, bij meerdere of mindere ziekelijke, tegennatuurlijk verhoogde opwekbaarheid, ligt hiervan ten gronde. De levenswerkzaamheid is hierbij minder, dan bij den *erysipelas*; ook zijn daarbij niet die verschijnselen waar te nemen, welke men

bij

bij rotachtige ontstekingen aantreft, en van eene oplossing der vochten voortspruiten. Deze ontstekingen zijn minder pijnlijk, en met geringe zwelling en weinig hitte verbonden! Zij nemen voornamelijk de huid, en vliezige en klierachtige deelen in. Derzelver kleur is niet, gelijk bij de *phlegmone*, donkerrood, noch gelijk bij den *Erysipelas*, in het gele vallende, noch zwartachtig, gelijk bij den *Ecchymosis*, maar zij valt meer in het violette. Men noemt dit sluipende ontstekingen.

Het wezen nu der ziekte, waarover wij hier handelen, schijnt aan sommigen toe, te bestaan in zoodanig eene sluipende, zich spoedig vormende, verborgene ontsteking, met overhelling tot *colliquatie* en neiging tot gangreen, en den dood, op eenen eigendommelijken, kwaadaardigen aanleg, daartoe in het gestel aanwezig, gegrond. Deze oorspronkelijke, nog niet goed gekende aanleg, schijnt den grond te leggen van de boosaardigheid dezer ziekte, en zoo lang wij niet vermogen, het raadselachtig en dubbelzinnig karakter dezer kraamvrouwen-koorts, nader te ontvouwen, zoo lang zullen wij met CARUS, dat onverklaarbare *iets*, met betrekking tot derzelver duistere natuur, eene *qualitas occulta* moeten noemen, « *hetgeen dit* (alzoo gaat hij voort) *wel altijd blijven zal.*" Ook aan VON SIEBOLD komt deze meening van CARUS, alhoewel niet geheel bevredigend, nog als het aannemelijkste,

voor. *Offenbar* (zegt hij) *liegt hier etwas zum Grunde was wir noch nicht erkannt haben, und was, wenn es da ist, unter allen umständen und ohne Ausnahme diese krankheit erzeugt.*" De schrijver betuigt ook, dat hij dat *iets* (zonder hetwelk geene kraamvrouwen-koorts) nog niet kent, en is van meening, dat het over het algemeen alzoo gesteld is met de verklaring van alle *dynamische* ziekten.

Gelijk het karakter bij kwaadaardige koortsen in het algemeen hierop berust, dat zich eene heimelijke verborgene ontsteking sluipend en op het onverwachts vormt, zonder hevige toevallen, zonder teekenen van sterke koortsbewegingen, zonder levendige terugwerking, waarbij zich in korten tijd *colliquative diathesis* ontwikkelt en spoedig in gangreen overgaat, zoo ook schijnt zich, bij deze kraamvrouwen-koorts, voorschrevene kwaadaardige ziekte der baarmoeder te ontwikkelen. Hare wijze van ontstaan, dikwijls zonder voorboden of dreigende voorteekens; hare schielijk toenemende, onstuimige en onregelmatige wasdom; het onverwachte, plotselinge en verrassende der verschijnselen, en eindelijk haar kwaadaardige uitgang, bevestigen deze beschouwingen. Meestal treedt deze ziekte onder zulk een bedriegelijk masker, en onder zoodanigen schijn van goedaardigheid op, dat, wanneer al voor een oogenblik kwaadaardiger toevallen mogten uitbreken, de ziekte echter op

eens

eens weder eene goede wending schijnt aan te nemen. Men denkt niet meer aan gevaar, ofschoon het zeer nabij is, en terwijl men eenen doodelijken uitgang in het verschiet acht, volgt dezelve op het onverwachts dezen bedriegelijken, schijnbaar goeden, toestand op.

Nadat WENZEL, over het gangreen van de baarmoeder sprekende, heeft aangemerkt, dat dikwijls na den dood, in het binnenste der baarmoeder, datgene koudvurig bederf wordt genoemd, hetgeen het in der daad niet is, en nadat hij tevens, zoo veel mogelijk, de voorwaarden heeft opgegeven, waaronder men een *sphaceleus* bederf van dat orgaan waarneemt, voert hij nog aan: « dat er ongetwijfeld gevallen bestaan, waarin men hier of daar aan de baarmoeder, dikwijls op derzelver gansche inwendige oppervlakte, meermalen in het geheele weefsel van dit orgaan eene verandering aantreft, die eene verstoring van den zamenhang harer deelen verraadt, welke men geen anderen naam, dan dien van *sphaceleus* bederf, zonder eenige ontsteking, geven kan", en laat terstond daarop volgen", dat dit misschien dezelfde ziekte is, die anderen met den naam van *Putrescentia uteri* bestempeld hebben. « Het is onmogelijk, (gaat hij voort) de onder deze omstandigheden waargenomene verschijnselen, als de gevolgen van den hoogsten graad van ontsteking dezer deelen te beschouwen, van eenen graad, waarbij de hoogste prikkel onmiddellijk

12 * den

den dood van het deel ten gevolge heeft; althans gedurende het beloop van de voorafgegane ziekelijke verschijnselen vindt men volstrekt geene aanwijzing, om dit te beweren. Of ik in dit geval alle de verschijnselen begrijpe, die de geachte BOER met den naam van *Putrefactio uteri gravidi* bestempelt, veroorloof ik mij niet met zekerheid te bepalen, daar ik in velerlei punten van ervaring achter hem sta, of mijn begrip uit eene andere beschouwing van de zaak ontleen".

Zoo stemt deze Schrijver met BOER niet in, dat de somwijlen zoo onverwachte dood, zelfs na de natuurlijkste verlossing, geregtigen zoude tot de aanneming van voorschreven toestand der baarmoeder reeds in de zwangerschap; evenmin dat vermelde ziekte van de baarmoeder, zoo al niet immer in bederf van het *membrana decidua* zelve gelegen, toch steeds daarvan begeleid zoude worden; noch dat het doodelijk verloop van de kraamvrouwen-koorts dikwijls op dit eigenaardig bederf, verrotting genoemd, gegrond zoude zijn, en eindelijk niet, dat die *putrescerende* toestand van de baarmoeder door uitwendige, aan de plaats aangebragte middelen geneesbaar zoude wezen. « Het is echter stellig waar (merkt hij vervolgens aan) dat de vermoeding van het bestaan dezes eigendommelijken bederfs van de baarmoeder en deszelfs doodelijken uitgang, zoo digt bij elkander zijn, dat de erkenning van hetzelve uit de toevallen dikwijls niet mogelijk is."

Uit

Uit het verloop van de zwangerschap en de verlossing laat zich daarom, volgens hem, deze kwaal niet vermoeden. Hoe men derhalve tot de zekere bepaling komt, dat de waargenomene verschijnselen aan de baarmoeder vóór de verlossing bestaan zouden hebben, ziet hij niet in.

Wel stemt hij hierin met BOER overeen, dat het gansche karakter dezer gevaarlijke ziekte eenig en alleen daarin bestaat, dat dezelve niets karakteristieks heeft; en volkomen is hij het met hem eens, dat de *Putrescentia uteri*, zonder eenige ontsteking, althans niet, dan slechts door eene zoodanige gevormd wordt, die met derzelver uitbreiding in het orgaan en derzelver doodelijkheid niet in verband staat. Wat echter de verklaring van dit verschijnsel betreft, wij hebben, zegt WENZEL, meer dan eenen grond, de onmiddellijk na de geboorte waargenomene *sphaceleuse* verstoring der baarmoeder, zonder eenige voorafgegane ontsteking te verklaren, zonder het voorbestaan daarvan, als in den bezwangerden toestand van de baarmoeder gelegen, aan te nemen. De Schrijver grondt nu zijne verklaring hiervan op vorengemelde, eigendommelijke en overgroote neiging van de baarmoeder tot *sphaceleuse* verstoring; op den minder vrijen loop van bloed in de baarmoeder, door de drukking der ingewanden, in een tijdstip, (de zwangerschap) waarin dit orgaan uiterst bloedrijk is geworden, en het zwakkere le-

leven van de aders bij de minst verzwakkende invloeden veel gemakkelijker onderbroken wordt, dan dat der slagaders; op de plotselijke ontlasting van de baarmoeder bij zwakke vrouwen, die naar aller ervaring voornamelijk tot de kraamkoorts geneigd zijn; op het te zamenvallen harer wanden, verloren zamentrekkings-vermogen, enz. Deze, als bepaald zamenwerkende oorzaken, merkt hij aan, zijn voldoende, om eene plotselijke uitdoving vau het leven in dit orgaan, of wanneer zich het leven der vrouw slechts korten tijd tot over dezen toestand voortzet, ook, om *sphaceleuse* verdorvenheid der gansche baarmoeder, of van groote gedeelten daarvan, zonder eenige voorafgegane ontsteking, te begrijpen; terwijl hij eindelijk de naaste oorzaak van deze plotselinge verstoring in het binnenste weefsel van de baarmoeder, in dien toetoestand meent gevonden te hebben, welken men *collapsus vasorum* noemt. Of wij nu aan deze verklaring van WENZEL wel meer hebben, dan aan die van andere schrijvers over dit plaatselijk lijdend deel bij de kraamvrouwenkoorts, zie ik niet in. Wat hiervan zij, en hoe vreemd de ziekte-benaming van *Putrefactio uteri* ook moge klinken, wij zijn, dit is niet te ontkennen, door de beschrijving daarvan, in latere dagen, op eene ziekte der baarmoeder, gedurende het kraambed, oplettend gemaakt, die, om het gevaarlijke daarvan, nog steeds,

alle

alle onze aandacht blijft vorderen, en het denkbeeld van ontsteking der baarmoeder naauwkeuriger bepaalt.

Met betrekking tot de verklaring van deze *Putrefactio uteri* zal ik het volgende nog in het midden brengen.

Het is als bekend te achten, dat de Geneeskunde in onze dagen eene gewigtige ontdekking aan de *Anatomia Pathologica* te danken heeft, eene ontdekking, welke ons met eene nieuwe soort van ziekte, de *verweeking*, namelijk, van weefsels en organen, bekend maakt. Volgens HESSE (8) kan zich dezelve over alle weefsels en organen van het dierlijk *Organismus* uitstrekken. VELLER hield het voor eene eigendommelijkheid der hersenen en der baarmoeder, dat zij door ontsteking weeker werden. Aan HOPFENGÄRTER schijnt het geheele ziekteproces toe, te berusten, op eene plaatselijke vernietiging der *vegetatie*, die zonder verhoogde levenswerkzaamheid in den omtrek plaats heeft. RICHTER ziet de verweeking aan, voor eenen overgang of teruggang van den vorm (*Ruckbildung*) tot eenen vroegeren levenstrap, in vormlooze gedaante, waarbij de opslorpende werkzaamheid de overhand boven de vormende of *plastische* heeft. RECAMIER beschouwt de ver-

(8) Uber die Erweichung; Allg. mediz. Annal. II Heft Nov. 1825.

verweeking niet als eene enkel plaatselijke verstoring, maar brengt dezelve met een algemeen lijden in verband. De verweeking van de hersenen ziet hij aan voor het uitwerksel van eene zenuwachtige, onregelmatige (*ataxique*), doodelijke en boosaardige koorts, die haren aanval op het zenuwgestel rigt, en noemt dezelve daarom *Ramollissement*, ou *degénerescence*, *foyer ataxique*. « Wij weten, dat boosaardige, bedriegelijk verloopende, en snel doodende koortsen, (merkt hij aan) niet zelden met eene oplossing en verstoring van het eene of andere orgaan eindigen, welke oplossing en verstoring noch voor verettering, noch voor dat gene, wat wij eigenlijk koud vuur of *gangreen* (waarmede zij echter nog het meeste overeenkomt) noemen, te houden is. Even zoo zeer is het door de ondervinding uitgemaakt, dat, omgekeerd, menige plaatselijke ziekte, waarbij wij gelijke oplossing van het lijdend deel waarnemen, met eene boosaardige koorts eindigt." Heeft ook niet de laatste *epidemie* bij ons, zulks, vooral met betrekking tot de milt, bewezen? LALLEMAND merkt aan, dat men dit orgaan, somwijlen in lijken schier ontbonden, en in eene soort van *ichor* overgegaan, aan chocolaad of wijnmoer gelijk, aantreft. RECAMIER vergelijkt de verweekingen van de hersenen met die der milt, en LALLEMAND, ofschoon niet willende beweren, dat gezegde verandering van de milt met

die

die van de hersenen geene gelijkheid zoude hebben, gelooft echter, dat tot op dit oogenblik, niemand, noch met de oorzaken, noch met de verschijnselen daarvan bekend is.

Met betrekking tot de bepaling, of de verweeking al of niet het gewrocht zij van ontsteking, veroorloof ik mij, hier het volgende nog bij te voegen, dat het afwezen, daarbij, van verschijnselen van een' ontstoken aard den oorsprong der ziekte als zoodanig (ontstoken) tegenspreekt, en gelijk bij de kuur van de *Putrefactio uteri* het geringe gevolg van eene *antiphlogistische* behandeling tegen de aanneming getuigt van eene *acute* ontsteking in dezelve, zoo ook bij de verweeking. Evenmin laten zich de *pathologische* kenteekenen bij de lijkopening tot ontsteking terug voeren, daar de kleur van de deelen, die daarbij lijdende worden gevonden, niet als het gevolg van voorafgegane ontsteking kan worden beschouwd, of van het aanwezen van etter kon worden afgeleid, maar ongetwijfeld meermalen het gevolg is van *infiltratie* of wezenlijke uitstortingen van bloed, gelijk dit bij *ecçhymotische* ontstekingen, waartoe de rotachtige en *scorbutische* behooren, plaats heeft. Hier heeft ook uitstorting bij plaats, echter niet ten gevolge van *active* prikkeling, maar wegens zwakte der vaten, of ook wegens oplossing van het bloed. Eindelijk: terwijl de uitgang van deze ziekte zoo treurig is, en zoo weinige zekere gevallen van genezing derzelve bekend zijn,

zoo

zoo kunnen de tot hiertoe aanbevolene wijzen van behandeling derzelve tot nog toe voor niets anders worden gehouden, dan voor maatregelen, onder verbetering voorgesteld, als zijnde meer uit de *theorie*, dan uit de ervaring genomen. Het zij dat men nu de verweeking al of niet van de uitgangeu van ontsteking uitsluite, of dezelve met BURDACH beschouwe minder te berusten op zwakte van den *nisus plasticus s. formativus*, dan op een' geprikkelden toestand, nu eens meer ontsteking dan bloot ontstekingachtige *diathesis* te noemen, ongetwijfeld zijn wij in de verklaring van sommige ziekten zeer ten achteren gebleven, doordien wij dezen ziektetoestand niet eerder opgemerkt hebben!

Uit het vorengaande althans, omtrent de verweeking, vooral uit het gevoelen van RECAMIER aangaande dezelve, is partij te trekken voor de verklaring van de ziekte, waaraan men den naam van *Putrefactio uteri* gegeven heeft. De *Putrefactio uteri* zou, mijnes oordeels, volgens die wijze van verklaring, niet geheel ten onregte, beschouwd kunnen worden als het gevolg van eene plaatselijke, steeds afnemende en eindelijk geheel ophoudende levenswerking in dat orgaan; *gangraena asthenica*, *sphacelus*, ja zelfs verweeking te noemen; want, gelijk alle de vaste deelen onzes ligchaams bij eene genoegzame levenswerking, uit vloeibare geboren worden, zoo ook keeren de vaste, bij vermindering van het leven, door verweeking,

king, wederom tot den staat van vloeibaarheid terug. Hiertoe nu wordt vereischt, dat de ziekte, welke zoodanig een' toestand te weeg brengt, noodwendig van een *asthenisch* karakter moet zijn, en met algemeen lijden van het *organismus* in verband moet staan. Dat men bij de verklaring van het wezen der *Putrefactio uteri* veeleer een plaatselijk afsterven, als het gevolg van eenen hoogen graad van zwakte moet aannemen, dan als het gevolg van ontsteking, daarvoor pleit ook de staat van *cachexie*, waarin de kraamvrouw zich veelal, min of meer duidelijk, bevindt, en die gewoonlijk de voorlooper van deze ziekte is. Deze staat is verder gekenschetst door de volgende teekenen. Verzwakking, vermoeidheid, magteloosheid, neerslagtigheid, vermagering, algemeene bleekheid, koude ledematen, zonder dat er nog blijkbare wanorde in eenig orgaan zich opdoet. De eetlust is over het algemeen verminderd; de gezondheid blijkbaar gestoord, terwijl het *individu*, dat het voorwerp van onze beschouwing uitmaakt, naauwelijks bekent ziek te zijn. Deze toestand wordt na de verlossing door eenige onregelmatige koortsaanvallen, gevoel van slapeloosheid en gejaagdheid, waarvan men zich geene reden weet te geven, opgevolgd, en er wordt dikwijls een zeer geoefend oog vereischt, om de opkomst en den voortgang van deze kraamvrouwen-koorts spoedig en duidelijk genoeg

op

op te merken. En ofschoon LUDOVICUS MERCATUS eene te zwakke, gelijk ook eene door de verlossingsarbeid veroorzaakte, tegennatuurlijke gesteldheid van het ligchaam voor de oorzaak van deze ziekte hield, en ALPHONSE LEROY meende, dezelve te moeten afleiden van eene algemeene ongesteldheid en bijzondere kwaadsappigheid; zoo hoorden wij echter WENZEL hiervoren aanmerken, dat de kwaal zich gedurende de verlossing niet laat vermoeden, en het tevens voor even moeijelijk stellende, te bepalen, of de, bij de lijkopeningen aangetroffene verschijnselen aan de baarmoeder, al of niet vóór de verlossing bestaan zouden hebben, daar immers, volgens zijn gevoelen, de vermoeding van het aanwezen dezes eigendommelijken bederfs der baarmoeder en deszelfs doodelijken uitgang, zoo naauw aan elkander verbonden zijn, dat de erkenning derzelve uit de toevallen dikwijls niet mogelijk is.

Opzigtelijk deze en meer andere, in onze dagen veel licht bijgezette, ziektevormen, zij men echter op zijne hoede, bij het waarnemen niet te bevooroordeeld te werk te gaan, om alzoo in verbeelding iets te zien, hetgeen werkelijk niet bestaat. De ondervinding leert het ons, dat somwijlen bijzondere ontmoetingen ons voor eens anders ervaring, die evenwel voor den koelen beoordeelaar evenmin van alle waarheid ontbloot is, blind maken.

No-

Nopens voorschrevene ziekte der baarmoeder, merkt daarom SCHMITT (9) niet ten onregte het volgende aan. « Men hoort en leest zooveel van *putrefactio uteri*, dat men in verzoeking gebragt wordt te gelooven, dat deze ziekte of in vroegeren tijd ten eenemale miskend is geworden, of dat het eene geheel nieuwe ziektevorm moet zijn, die eerst in onze dagen te voorschijn is getreden, gelijk b. v. de Egyptische Oogontsteking, wier nieuwheid intusschen bestreden wordt. Maar wat bestempelt men heden ten dage al niet met dit woord, sedert BOER het voor de eerste maal uitsprak. Als men bij de lijkopening van de, aan de kraamkoorts gestorvene vrouw, den moedermond en den nabijgelegen omtrek der scheede verweekt, murw en wankleurig, en de binnenste wanden der baarmoeder eene halve of geheele lijn diep met een zwart, stinkend, rotachtig beleg overtogen vindt, dan maakt men geene zwarigheid, dezen toestand voor *putrefactio uteri* te verklaren, al voert ook de overige zelfstandigheid van dit orgaan, wat deszelfs textuur, kleur en vorm betreft, naauwelijks eenig spoor van eene ziekelijke verstoring met zich. — Wanneer die rotachtige laag al eenigzins dieper in de binnenste oppervlakte der baarmoeder moge indringen, dan is dit nog geen bewijs van *putrefactie* harer zelfstandigheid, maar

(9) Heidelb. Klin. Annal. 2 Bd. 1 Heft. Heidelb. 1826.

maar slechts van een vroeger afsterven van hare afscheidende oppervlakte, waarbij het overige der baarmoeder zeer wel ongeschonden kan bestaan. Die toestand alleen (gaat hij voort) waarin niet slechts de binnenste oppervlakte der baarmoeder, maar veeleer derzelve geheele zelfstandigheid in een' staat van dierlijk rotachtige oplossing wordt aangetroffen, verdient onder de benaming van *putrefactio uteri* door te gaan, om daarmede eene eigendommelijke ziekte der baarmoeder (het zij dan, dat dezelve *primair*, gelijk meesttijds geschiedt, of *secundair* ontstaat) te kennen te geven, en eene eigene soort van kraamvrouwen-koorts vast te stellen, welke niet geloochend kan worden",

Hoezeer deze Schrijver hier onzen bijval vindt, zoo houde men echter daarbij getrouw in het oog, dat de *putrefactio uteri*, die wij voortaan verweeking derzelve (*Hysteromalacia*) zouden kunnen noemen, in verschillende graden voorkomt (10).

Van het verloop der verweekingen in het algemeen gesproken, duurt dat van den eersten graad gewoonlijk het langste, en is doorgaans het gevolg van algemeen gestoorde voeding, kwaadsappigheid, *adynamiè*, of plaatselijke zwakte van het deel. Met betrekking tot dien uitgang, en de genezing, behoort de verweeking van den twee-

(10) Zie hiervoren bladz. 40 en 42.

tweeden en derden graad tot de gevaarlijkste ziekten, welke eenig deel kunnen treffen.

De afzonderlijke beschrijving en onderscheiding van de soorten van verweeking onderling, gelijk HESSE dit doet, komt mij, tot een regt verstand daarvan, zeer doelmatig voor. De laatste soort komt in het wezenlijke met BOER'S *putrefactio uteri* op het naauwst overeen, en schijnt ook degene, welke SCHMITT voor deze ziekte gehouden wil hebben, uit te maken. De verweeking der baarmoeder is zelden in gelijken graad door het gansche weefsel van dit orgaan verbreid. Ofschoon ook somwijlen de buitenste oppervlakte van hare zelfstandigheid er witachtig vuil, graauw-geel en bleek uitziet, zoo is echter dezelve, daarbij, zelden zoo zeer aangedaan, als de binnenste, die gewoonlijk eene *livide*, leiachtige kleur heeft, *geërodeerd en geëxulcereerd* is, somwijlen in vlokken opgelost, verstoord en met eene graauwe etterachtige, bloedige slijm overtogen is, zoodat men kan aannemen, dat de verweeking, in den regel, van binnen naar buiten voortgaande, zich ontwikkelt. Slechts zelden schijnt bij deze aandoening der baarmoeder, gelijk ook niet bij de verweeking van de maag (*gastromalacia*) de kwaal zich van het buikvlies naar binnen uitgestrekt te hebben, noch is de geheele zelfstandigheid van de baarmoeder, die ook eene verschillende kleurenmengeling oplevert, verweekt, en wanneer zulks het geval mogt zijn, dan

dan heeft toch de kwaal in haar binnenste eenen hoogen graad bereikt. Voornamelijk, echter, toont zich voornoemd lijden aan den mond en hals der baarmoeder alsmede aan derzelver bodem, als bij de verlossing, waarna de ziekte gewoonlijk eerst regt voor den dag komt, het meest te lijden hebbende. Ook de scheede is somwijlen in de aandoening mede begrepen, en geeft dikwijls veel stank van zich af, hetgeen ons niet verwonderen moet, wanneer wij slechts in aanmerking nemen, dat zelfs bij de *normale* afscheiding van de *lochien* eene hoogst walgelijke reuk aanwezig is. Hoeveel erger moet dan niet de stank bij zulk eene oplossing van het weefsel, als voorschreven, zijn. De verlengselen van de baarmoeder, zoo als derzelver banden, trompetten en eijerstokken, ofschoon somwijlen niet mede in het lijden begrepen, zijn echter in de meeste gevallen op gelijke wijze aangedaan, als dit orgaan zelve, namelijk slap, week, wankleurig, met *livide* of donkere vlekken bedekt, enz.

Tot de medewerkende oorzaken dezer ziekte, hetgeen alles breedvoeriger in mijn Onderzoek enz. van bladz. 27 tot 111 kan worden nagelezen, kan men, behalve de eigenaardige vatbaarheid daarvoor, al dat gene brengen, wat de geest en het ligchaam aanhoudend verzwakt, zoo als deze of gene ziekelijke gesteldheid des ligchaams, b. v. de scorbutische, jichtige, scrophuleuse enz. slecht voedsel, armoede, rottige, dampi-

ge

ge atmospheer, bedorvene lucht, het misbruik van de *calomel*, waardoor eene eigene soort van kwaadsappigheid wordt te weeg gebragt, welke de dierlijke vezel verslapt, en dezelve tot meerdere oplossing geneigd maakt; voorts droevige, onderdrukkende zielsaandoeningen, kommer, hartzeer, zorgen. Eindelijk zou nog, volgens BOER, eene onbekende, tot rotting neigende gesteldheid van den dampkring en de hospitaallucht, de voorbeschiktheid tot deze ziekte bevorderen. Ofschoon de ziekte eigenlijk tot het kraambed behoort, zoo schijnt intusschen de aanleg daartoe reeds vroeger voorhanden te zijn en door de zwangerschap opgewekt te worden, terwijl zij in de meeste gevallen eerst na, en door de verlossing haren hoogsten graad van ontwikkeling bereikt. Het meest afdoende bewijs voor het eerste is hierin gelegen, dat men reeds vóór de verlossing de baarmoeder *putrescerende* gevonden heeft (11). Ook de *ruptuur* der baarmoeder bij de verlossing bewijst zulks voldoende, en men zou kunnen aannemen, dat de verweeking onder de organische aanleidingen van verscheuring dezes orgaans de menigvuldigste is. Wij moeten derhalve, om deze ziekte regt te leeren kennen, met het onderzoek daarnaar reeds vóór de zwangerschap beginnen, en met het kraambed eindigen.

(11) RUST's Magazin für die gesammte Heilkunde. 16 B. 1 H. s. 114.

gen. Gedurende de zwangerschap hebben de meesten, die door deze ziekte aangetast zijn geworden, over groote zwakte geklaagd; derzelver uitzigt was vervallen, de blik mat, de kleur van het aangezigt *cachectisch*, bleek en geel, of de huid in het aangezigt gevlekt; de stemming des gemoeds was treurig en melancholisch geworden, zoodat die vrouwen dikwijls een voorgevoel hadden van het levensgevaar, waarin zij zich bevonden. De eetlust was meestal gering. De baarmoeder toonde zich niet gespannen, was minder uitgezet dan gewoonlijk, en op het gevoel gelijk eene spons en week. Bij het gevoel van den last, die haar drukte, traden somwijlen voorbijgaande pijnen in het lijf, kolijken, enz. in, die echter minder de baarmoeder aandeden. Wanneer wij nu bij deze voorloopige teekenen nog voegen, dat, wanneer het tot de verlossing komt, de weeën zelden regelmatig opkomen, meestal zwak zijn, en lange tusschenruimten hebben, waarom de verlossing somwijlen niet door de natuurkrachten kan voleindigd worden, terwijl zij dan eens weder ziekelijk versneld wordt, dan bekomen wij daardoor eenige wenken, die ons van dienst kunnen zijn in de erkenning van den gevaar dreigenden toestand. De vrucht is meestal slecht gevoed, klein, en toont een kwaadsappig aanzien. Wanneer dit minder het geval is, dan schijnt het lijden der baarmoeder voornamelijk eerst in den laat-

laatsten tijd der zwangerschap meer veld te hebben gewonnen. De nageboorte en de navelstreng dragen niet zelden teekens van verweeking; het vruchtwater is troebel, doch niet stinkende. Na de verlossing blijft nu de baarmoeder uitgezet, is week en deegachtig, doch zelden hard op het gevoel; de naweeën ontbreken gewoonlijk. In plaats van de *lochien* wordt eene graauwe zwartachtige, bloederige, bedorvene en *cadavereus* stinkende, hoogst bijtende *ichor* afgescheiden, die de vingers, vooral de nagels, een' tijd lang zwart verwt; zelden is de *lochiën*-vloed niet gestoord. Zoo er al zog in de borsten komt, dan is hetzelve meestal zoo dun als water, dit echter verdwijnt ook spoedig weder. De huid heeft eene bleeke, *livide* kleur, waarop somwijlen donkere vlekken verschijnen, die weder komen en verdwijnen. De lijderes zweet niet, of heel veel. De ziekte is niet altijd van koorts vergezeld; komt die er bij, dan merken wij daarbij onregelmatige verheffingen op, en zij draagt het karakter van de hoogste *adynamie*, zonder dat men het echter, wegens die onregelmatigheid, *typhus* noemen kan, noch met de rotkoorts vergelijken mag. Hier valt aan te merken, hoe zeer *putriditeit* en *adynamie* van elkander verschillen; deze toont wezenlijke zwakte (*adynamia vera*), werkelijke vermindering van de *vitaliteit*, in den hoogsten graad, aan, (van valsche zwakte daarin onderscheiden, dat deze van onderdrukking, of be-

 le-

lette uiting der levenskracht uitgaat, en opgeheven wordt zoodra die hindernis, juist door verzwakkende middelen, weggenomen is, terwijl tegennatuurlijk gestegene *vitaliteit* van het bloedvatenstelsel of in te groote opvulling van hetzelve, *plethora vera*, of in het aanwezen van onzuiverheden in de eerste wegen gelegen is); gene vloeit voort uit eene min of meer overvloedige afscheiding van vloeistoffen, die eenen hoogen graad van ontbinding en derzelver zamenstelling verraden. Menigmaal doodt reeds in deze ziekte de derde aanval van koude. Dikwijls gaat er ook nog *colliquative diarrhé* of braken mede gepaard, of voegt er zich *secundaire* hoogst onzuivere ontsteking van het buikvlies bij. De voorspelling is over het algemeen zeer ongunstig, hoogst gevaarvol, meestal doodelijk. De ziekte doodt menigmaal zeer spoedig, bijna onmiddellijk na de verlossing, gewoonlijk echter op den derden, zevenden of elfden dag. Naar BOER's en anderer ervaring, overleven de zieken den twintigsten dag na de verlossing niet. In enkele gevallen was de ziekte zelfs vóór de verlossing doodelijk, gelijk is aangemerkt geworden. De dood volgt of onder *convulsien* of onder verschijnselen van algemeene uitputting, zeer zacht (12).

Na al het hier aangevoerde zullen wij, misschien, omtrent het raadselachtig wezen van die ziekte, wel-

(12) Zie hierover verder mijn Onderzoek, bladz. 209, 212 en 213.

welke BOER het eerst beschreef en *putrefactio uteri* noemde, een beter denkbeeld verkrijgen, wanneer wij dezelve met HESSE onder de andere soorten van verweekingen der organen brengen. Door de vergelijking hiermede, kan ons hare natuur eerst duidelijker worden. Misschien hebben wij met alle de verschillende *hypothesen*, die daaromtrent reeds in het midden zijn gebragt, zulk eene bruikbare aanwinst niet gedaan in de verklaring van deze ziekte. Zijn, wegens de benaming van *putrefactie*, vele geneesheeren en ziektekundigen verleid geworden, aan derzelver bestaan, als een raadselachtig ding, geen geloof te hechten, of dezelve slechts als een gewrocht van groote hospitalen te beschouwen; dit alles lost zich op, wanneer wij de ziekte met andere soorten van verweekingen gelijk stellen. Ja zelfs kan men het daarvoor houden, dat de vroegere kennis aan de *putrefactio uteri*, als eene nieuwe ziekte-soort, voornamelijk tot de leer der verweekingen bijgedragen, en over het algemeen een beter inzigt in derzelver wezen gegeven heeft. Ook door haar worden wij in staat gesteld, de stelling krachteloos te maken, dat de onsteking, als de eenigste grondoorzaak van verweekingen beschouwd zoude moeten worden. BOER wil ook opzigtens de vorming, van de door hem beschrevene *putrefactio uteri*, van ontsteking niets hooren, waartegen men echter het waargenomene

door

door LIPPICH stelt (13); HESSE merkt omtrent de zoo even vermelde ziekte nog aan: dat dezelve als een gebrek van de *nutritie*, als het gevolg van eene wanorde in de *organisatie*, die alleen van eene verregaande storing in de *processus formativus* kan uitgaan, verschijnt, er bij voegende, dat, wanneer verweeking der baarmoeder, ten aanzien van haar wezen, in ontsteking haren oorsprong mogt hebben, de haar voortbrengende ontsteking, gelijk bij de andere verweekingen, zelden eene zuivere, maar zamengestelde is. Onder deze bepaling alleen kunnen wij hieromtrent met den Schrijver wel instemmen.

Wat de behandeling dezer ziekte betreft, zelden worden zulke bijzondere voorboden waargenomen, die ons tijdig genoeg ter bestrijding derzelve bij de hand doen zijn. Verbeelden wij ons eene ziekte, somtijds weinige uren na de verlossing, eer nog de zogafscheiding daar is, plotseling, als men er niet aan denkt, onder de gevaarlijkste verschijnselen uitbrekende, terwijl de vrouw zich even van te voren naauwelijks belangrijk ziek gevoelde, of zich van de moeijelijkheden der verlossing scheen te herstellen. Het zij, dat wij dan nu wegens de groote zwakte, welke deze ziekte steeds vergezeld, of om de snelheid en hevigheid van haar verloop, dezelve kwaadaardig noemen, om haren uiterlijken vorm is zij het gewis niet min-

der.

(13) HESSE l. c. s. 1628.

der. Eene ziekte, toch, wordt met regt *kwaadaardig* genoemd, welke onder den schijn van ligte ongesteldheid, eene snelle en onweêrstaanbare verwoesting aanrigt, en zoo niet een' plotselijken dood, ten minste een plotseling gevaar aanbrengt. Hierdoor onderscheidt zich juist de eigenlijke kraamvrouwen-koorts, (die gene namelijk, welke met verweeking der baarmoeder verloopt) van alle andere zoogenoemde kraamvrouwen-koortsen, en die dit niet weet, is noch bij ondervinding, noch met hare geschiedenis, van onzen tijd, bekend!

Hiermede sluit ik echter geenszins uit, dat men niet sommige ziekten der kraamvrouwen als van eenen ontstoken aard zoude moeten beschouwen: de toestand der vrouw, als kraamvrouw, geeft daartoe voorzeker aanleiding; als zwangere deed dezelve dit echter nog meer. Men strekke daarom het denkbeeld van ontsteking niet te zeer over den termijn der zwangerschap uit. De verlossing is tusschen beide gekomen. De vooraf bestaanhebbende buitengewone prikkeling is, ofschoon niet geheel opgehouden, echter in eene vermindering der *incitabiliteit* (zie hiervoren bladz. 159) overgegaan. Wanneer zoo iets nu plaats heeft in een gestel, als waarin de betwiste ziekte het meest valt, dan mag men veronderstellen, dat de zwangerschap zoodanige vrouwen, nog alleen op den been houdt, terwijl zij na de verlossing al spoedig in dien buitengewonen staat van zwakte vervallen, althans in eenen toestand, waarvan het begrip voorze-

zeker tegen dat van ware ontsteking het meest overstaat. Getuigen de met zooveel nadeel gedane bloedontlastingen in deze ziekte. Uit het alhier voorgedragene is misschien ook eenigermate het wankelende begrip omtrent de kraamvrouwen-koorts af te leiden: « dat, namelijk, dezelve, om bovenvermelde reden, van eene ontstoken natuur zou zijn, en evenwel zoo spoedig een *asthenisch* karakter zoude aannemen, dat zij geene zoo beperkte *antiphlogistische* behandeling gedoogt!

Mogt men met betrekking tot ons geval nog ter goede ure van het gevaar, waarin de vrouw verkeert, onderrigt worden, dan zou men hetzelve misschien nog kunnen bestrijden, voor en aleer de plaatselijke ziekte der baarmoeder, welke dezen toestand vergezelt, als ongeneeslijk te achten is. Bij vrouwen, derhalve, welker ligchaamsgesteldheid eenen zoodanigen uitgang vreezen doet, moet men door eene doelmatige behandeling, gedurende de zwangerschap en de verlossing deze gevolgen trachten voor te komen. Dan, helaas, tot dus verre heeft men ter voorbehoeding dezer kraamvrouwen-koorts nog niet veel kunnen uitwerken. Om ook op zekere gronden, gedurende de zwangerschap, iets goeds uit te rigten, dient men vooraf van het bestaan des te vreezen toestands verzekerd te zijn, eer nog de arglistige vijand ons verschalkt, wanneer de kamp voor de natuur en kunst te groot zal zijn. Eene voldoen-

de

de kennis daarvan, ligt echter nog te zeer in het duister. Na de verlossing zal de ziekte slechts geneeslijk kunnen worden geacht, wanneer de *Harmonie* der levenskrachten in het algemeen nog niet te zeer is verstoord, de aandoening der baarmoeder nog niet ver is uitgebreid, en zich tot eenen kleinen omtrek bepaalt. Wanneer dezelve reeds meer veld gewonnen heeft, dan laat zich geen gunstige uitslag verwachten. Inderdaad: de geneeskundige beschouwing van dezen ziekte-toestand is, voor als nog, zoo weinig opwekkende, dat men nog steeds aan de oprigting der hierdoor aangetaste kraamvrouwen te wanhopen heeft, wat anderen ook ten voordeele van hunne gedane aderlatingen of gewijzigde *antiphlogistische methode* enz. in de kraamvrouwen-koorts mogen zeggen. Wanneer zieke kraamvrouwen door eene zoodanige handelwijze, waarbij wij ook nog de *antigastrische* wijze van genezen, als anderzins, kunnen voegen, werden genezen, dan lagen zij niet aan die gevaarlijke kraamvrouwen-koorts ziek, die hier weder beschreven is. Dezelve wordt nog slechts in de boeken genezen. De gevallen, die men als genezen heeft opgegeven, behoorden voorzeker tot de hierboven het eerstvermelde, en dan nog beschouwen wij met WENZEL, die genezingen, als het resultaat van verhoogde levenswerkzaamheid aan de grenzen van de tot bederf overgegane plaatsen en als dat van eene aldaar zich vormende ettering. Dezelve is dan het werk der natuur, en het

het allerminst van onze plaatselijke, in deze gevallen zeer onvolkomene kunst. Op het doode deel kan zelfs het krachtdadigste middel niet werken, al lag het ook bloot voor onze oogen, en waar in het binnenste van de baarmoeder zich grenzen, tusschen het levende en doode, vormen, daar heeft het *individuele* geval eene groote mate van deszelfs doodelijkheid verloren. Des niet te min zal de behandeling dezer ziekte steeds voorbehoedende of geneeskundig, algemeen en plaatselijk moeten zijn.

Het kwaadaardig, spoedig verloop, de snelle ontwikkeling van den zoo eigendommelijken aanleg tot den overgang in bederf bij deze *diathesis maligna* der baarmoeder, zijn als zoo vele voorwaarden aan te merken, waarom de genezing in den gang der natuur schier buiten de grenzen der mogelijkheid te achten is. Had de opkomst en verdere ontwikkeling der ziekte eenen zeer langzamen voortgang, in de latere tijdperken zal het leven der kraamvrouw niet lang kunnen duren. Alvorens geneesmiddelen iets vermogen, is de uitgang in *sphacelus*, of hoe men het noemen wil, dikwijls reeds daar, en in het geschokte, verlamde zenuwgestel het leven ter opwekking uitgedoofd. De voornaamste aanwijzing bestaat nog steeds hierin, om op de krachtdadigste, besluitvaardigste en spoedigste wijze, de zoo snel wegzinkende levenskracht staande te houden, te verhoogen en te versterken; het verlamde zenuwge-

gestel te herstellen, op te wekken, en in deszelfs normalen, organischen staat terug te brengen, om de *colliquative* oplossing voor te komen.

Bij deze ziektegesteldheid neemt men geen *stadium* waar, waarin eigenlijk eene ontstekingwerende behandeling is aangewezen, of het is hoogst bedriegelijk. Eene gewijzigde rottingwerende geneeswijze, zal hier steeds nog meer geindiceerd zijn, ofschoon, gelijk wij aanmerkten, de ziekte zelve, niet met eene *febris putrida* vergeleken kan worden, hoezeer men haar den naam van *putrefactio uteri* gegeven heeft. Door den raad op te volgen, om in dezen eenen tijd lang de *antiphlogistische* methode in werking te brengen, en daarenboven de kwik, die de verweeking en ontbinding begunstigen zoude, toe te dienen, liep men gevaar de reeds kwade zaak nog erger te maken. Aderlatingen verhaasten evenzeer den dood van de zieke. Wanneer de ziekte bij den aanvang al van eenige ontstekingachtige verschijnselen gepaard mogt gaan, dan zou zelfs de *applicatie* van eenige bloedzuigers niet helpen. Mogt echter voorschreven toestand reeds duidelijker plaats vinden, dan drale men niet, inwendig, de beproefdste, en snelst doordringende *nervina* te geven, zoo als de *Moschus*, de *Camphor*, de *aetherea*, de *aether. acetic*; het *acid. benzoic. naphtae*, het *liquor anodin. mineral. Hoffm.* enz. naar omstandigheden

den, in verbinding met *serpentaria*, *kina*, *arnica*, *valeriana* en dergelijken.

Dr. ALBERS (14) vermeldt, door eene krachdadige bederfwerende behandeling, inwendig van de *Serpentaria*, *China*, *Aetherea*, naar omstandighedeu met *Moschus*, *Campher*, enz. uitwendig door *fomentatien* der *sabina* over het onderlijf, en inspuitingen van een *kina decoct*. of dat van den eikenbast met rooden wijn in de scheede, twee vrouwen gered te hebben, wier toestand veel bekommernis baarde. CARUS, welke het handboek van VON SIEBOLD, over de kennis en genezing der kraamvrouwenziekten, beoordeelt (15), merkt omtrent de genezing en behandeling dezer ziekte aan, dat hij gewenscht had, dat men het nut van het phosphorzuur, als in- en uitwendig middel in dezelve, meer had doen voorkomen, daar hij zich genoodzaakt vond, aan hetzelve in eenige gevallen eene uitstekende werking toe te schrijven. Voorts meent men ook in het houtzuur een middel tegen die ziekte te hebben gevonden.

Daar het mij nog steeds niet zoo geheel vreemd voorkomt bij de ziekte der baarmoeder, waarover wij gesproken hebben, een plaatselijk afsterven, als

(14) Bemerkungen über Metritis puerperarum. Magazin für die gesammte Heilkunde von RUST, bd. XVIII. H. 3. Bd. XX. H. 1. 1825.

(15) Zie Kritisches Repertorium von RUST Bd. XV. H. I. 1827.

als eén gevolg van groote zwakte, eenigermate gelijk aan de *gangraena senilis*, of *gangraena* POTTII aan te nemen, ofschoon HESSE (16) dit een' geheel anderen toestand noemt, als de verweeking, omdat, merkt hij aan bij deze, verdrooging plaats heeft, bij gene niet, zoo overwege men echter nogmaals den voorslag, dien ik vroeger gedaan heb, om namelijk in deze omstandigheden, het *opium*, als *cardiacum*, in groote *doses* toe te dienen, te meer, daar de, door HESSE opgegevene, teekenen van onderscheid tusschen deze beide ziekten, meer schijnbaar dan wezenlijk kunnen worden geacht, omdat, althans met betrekking tot de baarmoeder, wegens derzelver afscheidende oppervlakte, gedurende het kraambed, de verweeking krachtens den toestand van het orgaan in die oogenblikken niet in de termen van verdrooging kan vervallen. De toegang van de *atmotpherische* lucht, de *lochienvloed*, en wanneer de lijkopening eenigen tijd na den dood ondernomen wordt, zijn als zoo vele bijdragen hiervoor aan te merken. Voorts komen nog bij de behandeling van deze soort van kraamvrouwen-koorts te pas, ijzerpraeparaten, delfstoffelijke en meer andere zuren, en vele andere hier niet op te noemene *roborantia*, *adstringentia*, en *tonica*, die misschien met de oorspronkelijke natuur der ziekte nog het meest overeen-

(16) l. c. s. 1597.

eenkomen. Zij herstellen meer direct de fijne organische zamenstelling van het dierlijk ligchaam, terwijl vlugge middelen meer opwekken, welke alleen toegediend, door derzelver spoedig voorbijgaande werking zonder toevoeging van de bovengenoemde *roborantia*, veeleer schadelijk dan voordeelig zouden kunnen worden. Maar al te dikwijls, echter, wordt ons in de beschrevene gevallen de zieke te spoedig ontrukt, of verraadt de ziekte haar moordend karakter te laat, dan dat zelfs een dezer middelen, hoe *rationeel* dezelve ook mogten zijn, behoorlijk kan worden aangewend.

Plaatselijk zijn prikkelende, *aromatische* geestrijke omslagen. kruidkussens of matrassen met specerijen, *camphor*, *ammonium*, sterk met *aetherische* olien en *spiritueuse* artsenijen, besprengd, mostaardpappen, geestrijke inwrijvingen, het *linimentum phosphoricum* of *volatile*, nog steeds aan te bevelen, waarbij men dergelijke inspuitingen van een' *antiseptischen*, versterkenden en zamentrekkenden aard kan voegen; het houtzuur en de *Chloruren* vinden ook hier hunne plaats van aanwending.

Ben ik bij de Geneeskundige beschouwing dezer ziekte, de zoo geduchte kraamvrouwen-koorts zelve, (om haar bedrieglijk en doodend vermogen) van de stelling uitgegaan, dat hier aan de *apparatus antiphlogisticus* in 't geheel niet gedacht kan worden, ook ten slotte kom ik daarop weder terug. De hier bo-

boven opgegeven Geneesmiddelen alleen zijn het, waarvan men in dezen toestand van vertwijfeling veelligt nog iets zou mogen hopen en verwachten. Men vertrouwe daarop echter niet te veel. Gewoonlijk is hier de doelmatigste en krachtdadigste wijze van handelen, zonder gelukkig gevolg. De ondervinding leerde, helaas! zegt BOER, wien ik in dezen steeds het meeste nog aanhang, als met de zaak zoo zeer bekend, alle daartegen aangewezene in- en uitwendige geneesmiddelen, zoo als inspuitingen, omslagen, purgeer- en braakmiddelen, de *antiphlogistische* zoo wel als de *antiseptische* methode, in verschillende tijdperken der ziekte, daartegen aangewend, als vruchteloos kennen. Hij voorzag de kwaal, wist de zitplaats derzelve, en konde geene hulp aanbrengen. En voor hen, die BOER niet uit zijne geschriften in zijne waarde kennen, en zich in hunne verbeelding boven hem stellen, zij aangemerkt, dat hij beraadslagingen over deze ziekte en derzelver behandeling hield, doch het bleef bij de gewone methode, en de zieken stierven, zoo als zij door de tot hiertoe bekende geneeswijzen werkelijk niet te helpen zijn. De patienten gebruikten *arnica*, *acetum ammon.*, *camphor*, *cort. peruv. moschus* op allerhande wijzen en stierven. Mogt het echter in enkele gevallen, wanneer de kwaal nog de overhand zoo zeer niet genomen heeft, door de aanwending dezer middelen nog gelukken, den gezonken staat van het

ze-

zenuwstelsel weder naar behooren op te wekken, de dreigende *colliquatie* te verhoeden en den overgang tot *sphacelus* voor te komen, dan zal men veelligt de zieke nog voor behouden kunnen achten. Hierop, immers, moet toch voornamelijk de genezing berusten, dat men de ongelukkige rigting der levenskrachten eene andere wending doe nemen, en de eigenaardige aandoening der baarmoeder, in eene meer goedaardige, slijmachtige verettering overbrenge.

Hoe de vooruitzigten te dezen aanzien ook mogen zijn, geene *rationele*, *therapeutische* behandeling eener ziekte laat zich hopen, zoo lang derzelver ontwikkeling, voortgang en wezen nog zoo raadselachtig en dubbelzinnig zijn gelijk deze. De geneesheer, echter, vaart des niet te min na de ondankbare behandeling dezer ziekte, nog steeds vrij wat beter bij het oordeel van het publiek over hem, dan hij, welke de vrouw in de verlossing heeft bijgestaan (17). Men vraagt niet bij den dood der kraamvrouw, wie haar geneeskundige hulp heeft toegebragt, maar wie haar verlost heeft, en hierbij maakt de Verloskundige voorzeker geene beste rekening.

Daar er, echter, niet tegenstaande al het verhandelde, misschien nog gevonden zullen worden, die aan de alhier in de reden staande ziekte twijfelen, dat

(17) Zie over de Putrefactie der bezw. baarm. bladz 11 en bladz. 81 en 82. van mijn Onderzoek.

dat alles afkeurende, wat niet uit hun brein gesproten is. Ervaring kan eensklaps de ontkenning krachteloos maken: « dat zij dezelve nog niet gezien of waargenomen hebben (18).” Men stelle daarom niet zoo geheel op den achtergrond, ’t geen ik met betrekking tot deze ziekte, nu zes jaren geleden, gezien en thans weder met anderen, hier ter stede, waargenomen heb, den genen, die nog twijfelen, de woorden van BOER toevoegende: « Ik kan niets anders tot hunne overtuiging doen, dan hen tot naauwkeurige waarneming en menigvuldige lijkopeningen verwijzen.” Waar reeds zoo vele zaken getuigen, en voor woorden spreken, daar zijn voorzeker deze niet meer noodig. Wat echter nog de groote kwestie betreft, of wel buikvlies-ontsteking de aard van, en het plaatselijk lijdend deel in de kraamvrouwen-koorts zoude uitmaken, ik heb niet ontkend, dat het buikvlies bij kraamvrouwen ooit ontstoken zoude zijn. Getuigen ook bladz. 48, 49, 86, 92, 129, 130 en 131, hier voren; met zoodanige bepaling, echter, als ik desaangaande mijn gevoelen, vooral op bladz. 157 en 168 van dit geschrift heb te kennen gegeven. Zuivere, ware buikvlies-ontsteking, bij eene kraamvrouw van eene gezonde, sterke ligchaamsgesteldheid, zal *nimmer* zoo veel twijfelachtigs in de *diagnosis* der ziekte aanbieden (29).

Bij-

(18) dz. 113. van mijn Onderzoek.

(19) De waarneming van blad. 125 tot 130 in mijne

 Ver-

Bijaldien men echter, in den beginne der ziekte, bij eene moeijelijker *diagnosis*, de aanwezige pijn, onverhoopt, door *opiaten* in den slaap mogt wiegen, en daardoor aan de verdere ontwikkeling der ziekte een beletsel in den weg stellen, die rust zou verderfelijk zijn en in stilte het leven der kraamvrouw ondermijnen.

Ofschoon ik mij dan ook eenigzins te beslissend in mijn voorgaand Onderzoek enz. aangaande den aard der kraamvrouwen-koorts, en den vorm van het daarbij plaatselijk lijdend deel, moge hebben uitgedrukt: hetgeen ik aldaar heb voorgedragen, was niet te min op eigen waarneming, en die van anderen gegrond, en de bewustheid, dat ik de ervaring op zijde had, gold bij mij ook meer, dan alle geleerde of ongeleerde meeningen voor en tegen van hen, die derzelver redeneringen voor het grootste gedeelte van elders ontleenen, en alzoo door den bril van een' ander zien. Trouwens, ik gevoelde bij hetgeen ik over de kraamvrouwen-koorts schreef, zeer wel, dat volkomene miskenning en uitzondering van 't geen anderen daaromtrent waargenomen hebben, ons binnen den engen kring onzer eigene waarneming sluit, en den horizont der wetenschap binnen de grenzen onzer *individuele* beschouwingen bepaalt. Hij echter, welke de door mij beschrevene ziekte waargenomen heeft, en dezelve tevens door verrigte lijk-

Verhandeling over de *Putrefactie*, enz. te lezen, maak ik hier voor mijn begrip dezer zaak dienstbaar.

lijkopeningen kent, zich de moeite willende geven, om naauwkeurig na te gaan, in hoe verre ik mij aan zoodanige beschuldiging moge hebben blootgesteld, zal inzien, dat ik bij mijn Onderzoek naar de oorzaken, den aard en de kenmerken der kraamvrouwen-koorts, den voortgang onzer kennis van dat onderwerp, als zoodanig, minder hinderlijk heb willen zijn, dan men het daarvoor schijnt te houden, en misschien nog wel het meeste die genen, die mijne Verhandelingen daarover niet gelezen hebben.

Wil men nogtans alle gevallen, die men al kraamvrouwen-koorts noemt, en als zoodanig opgegeven heeft, daarvoor hebben gehouden, dan geeft het even zoo vele kraamvrouwen-koortsen als zieke kraamvrouwen. Met deze bepaling echter, vervalt immers geredelijk het denkbeeld aan eene der noodlottigste ziekten voor het vrouwelijk geslacht, en voor dat gedeelte van hetzelve, alleen, dat bevrucht geworden en verlost is. Daarenboven geeft men, alzoo over de kraamvrouwen-koorts (althans, hetgeen men onder dat woord verstaan moet) denkende, te kennen, dat men niet met de zwarigheden bekend is, die er, met betrekking tot de uitlegging van het wezen dier schrikaanbrengende ziekte, bestaan.

Intusschen, meen ik, eindigende, het vroeger over bewust onderwerp verhandelde, door de alhier medegedeelde waarnemingen van ziektegeval-

vallen en lijkopeningen, weder nader bevestigd, en hetzelve die volledigheid gegeven te hebben, waarvoor deszelfs beschouwing op dit oogenblik vatbaar is. Mogten zich nu in het vervolg ook geleerden van meer naam en gezag met de verklaring van deze hoogstgevaarlijke, doodelijke ziekte der kraamvrouwen afgeven!

Door dezen ziekte-toestand meer en meer in ons Vaderlandte hebben doen kennen, wensch ik, eindelijk, ook die Verlosknndigen, welke denzelven bij ondervinding in den loop hunner praktijk mogten leeren kennen, bij al het onaangename daarvan, die rust te hebben verschaft, welke de kennis daarvan te weeg brengt. Den Heer POOL geef ik ten slotte nog in bedenking: of het niet beter zoude zijn, een Geneeskundig Tijdschrift te kiezen, dan een gewoon Maandschrift, wanneer hij nogmaals gezind mogt zijn, de pen weder tegen mij te voeren. Ofschoon aan mijne belofte, op bladz. 138 dezer Bedenkingen getrouw, vraag ik: « Wat toch heeft het publiek aan zulke soort van schermutselingen? Den weldenkenden stooten ze, den onnadenkenden vermaken ze, den meesten vervelen ze, en verre de minsten zijn in staat, bij gebrek aan belangstelling, of overzigt der zake in haar geheel, naar eisch te oordeelen."

VERBETERINGEN.

Bladz. 5.	*regel* 9	*van boven staat*	gadegeslagen te hebben *lees*, gadegeslagen heb.
— 16.	— 15	—	PURREDO *lees* PUTREDO
— 27.	— 12 *van onderen*	—	tegen op dezelve *lees* tegen dezelve
— 60.	— 8	—	van vele vrouwen *lees* aan vele vrouwen
— 91.	— 5	—	buikvlis *lees* buikvlies
— 128.	— 2	—	Hetzelfde *vegetative*, *lymphatische* der kraamvrouw *lees* Hetzelfde *vegetative lymphatische* leven der kraamvrouw